

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

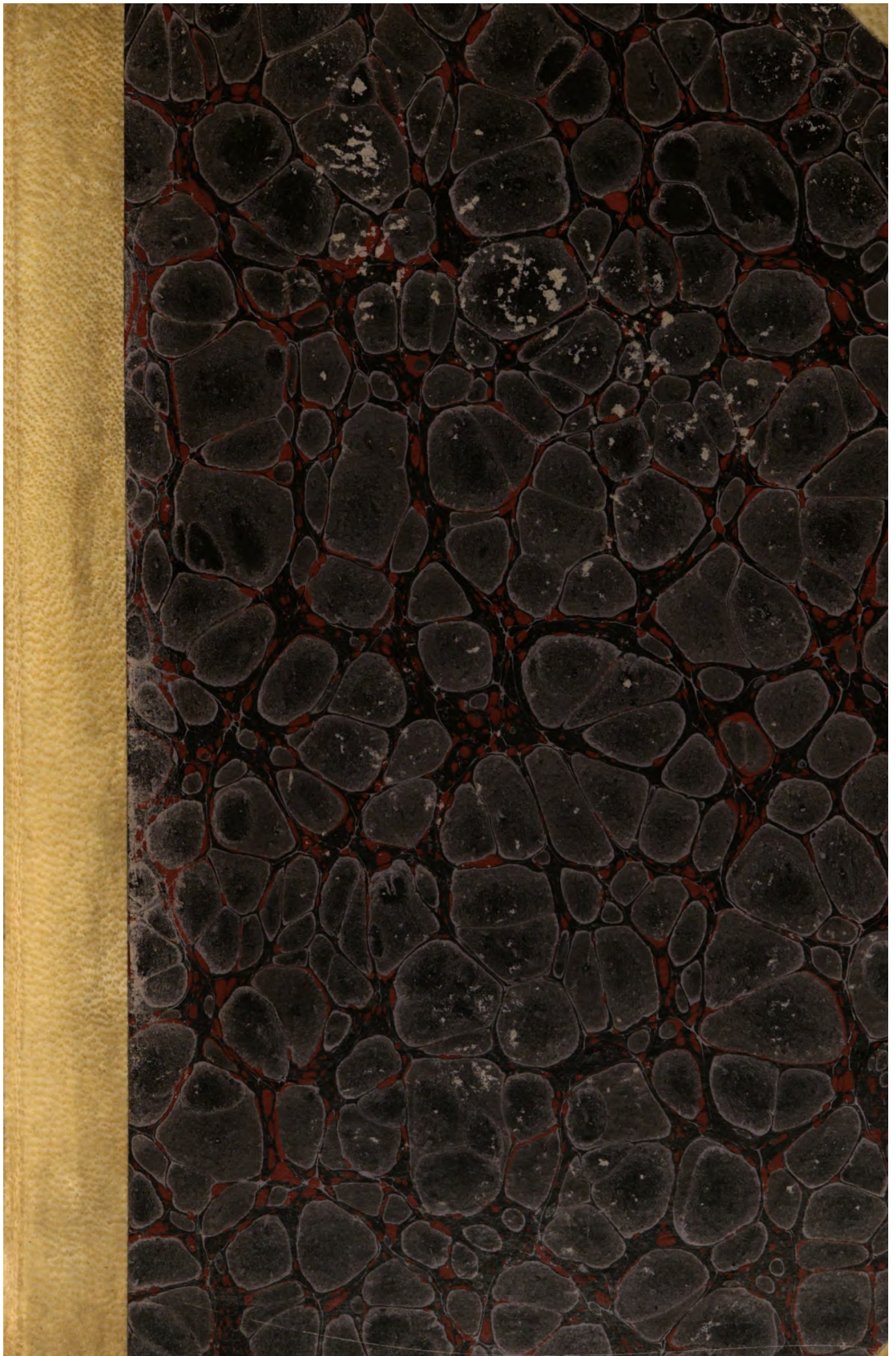
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

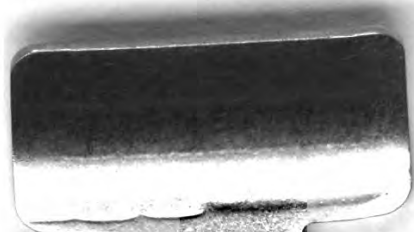

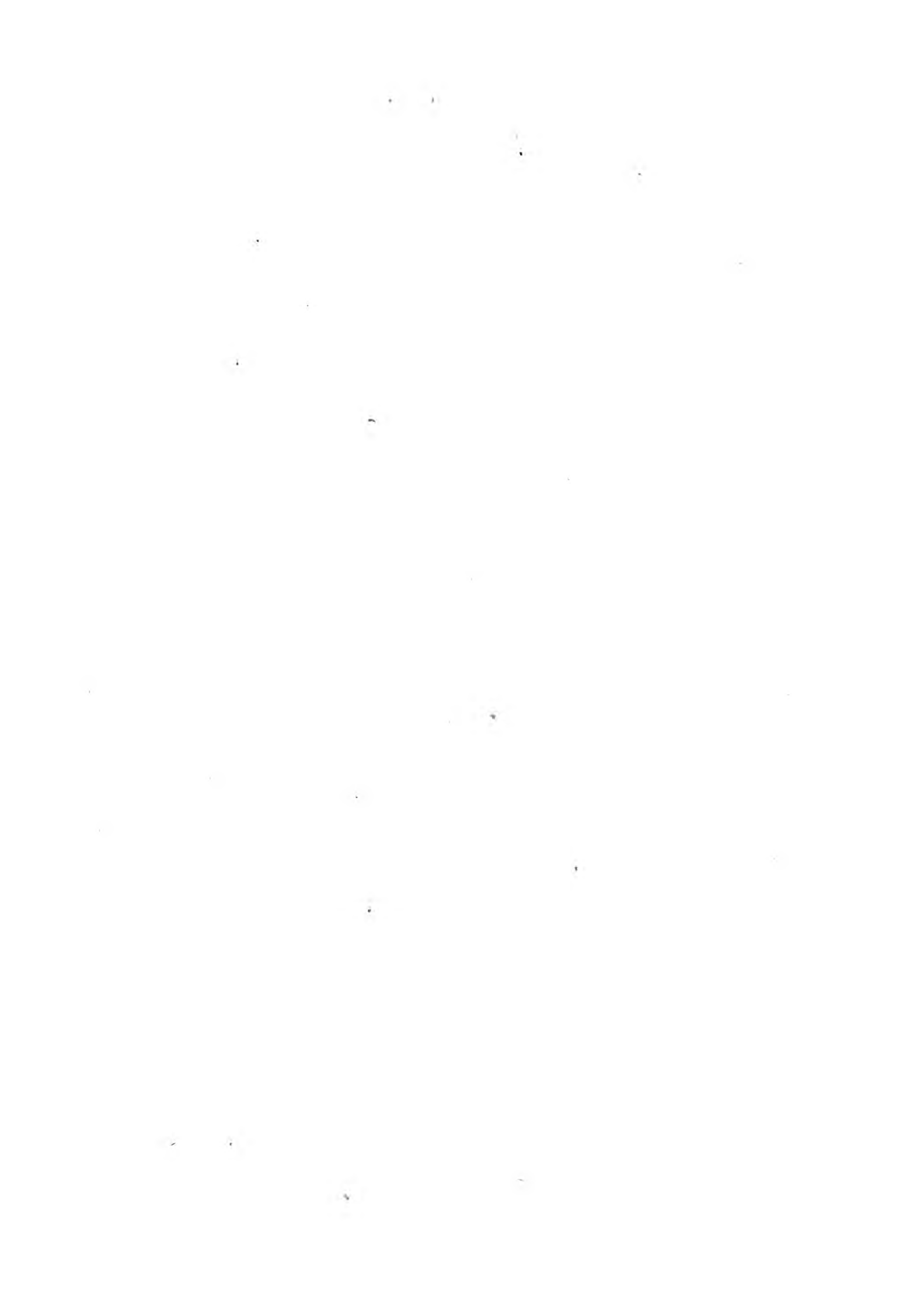
O. R. p. 79.

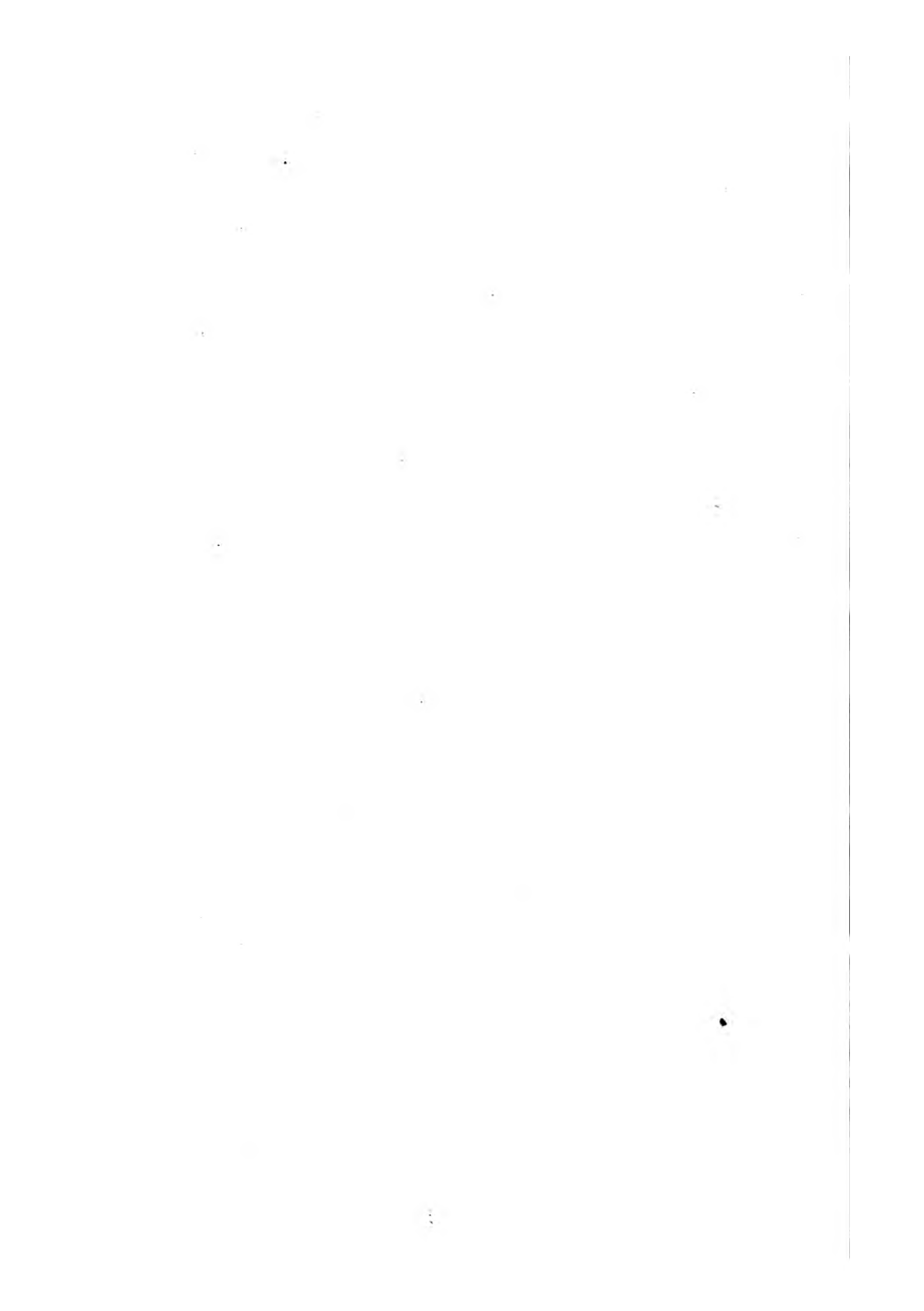

8° Σ . 385.

6/

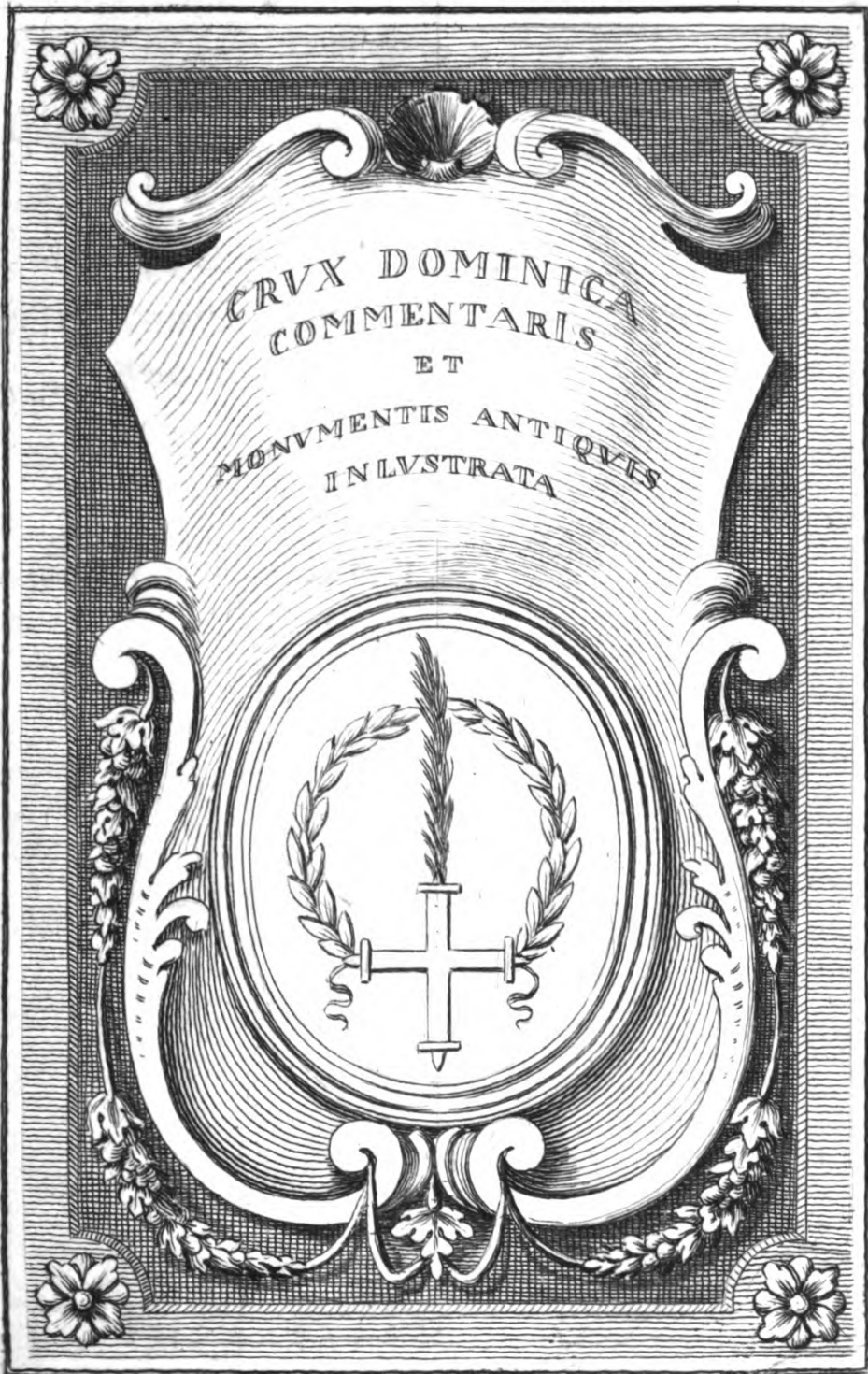

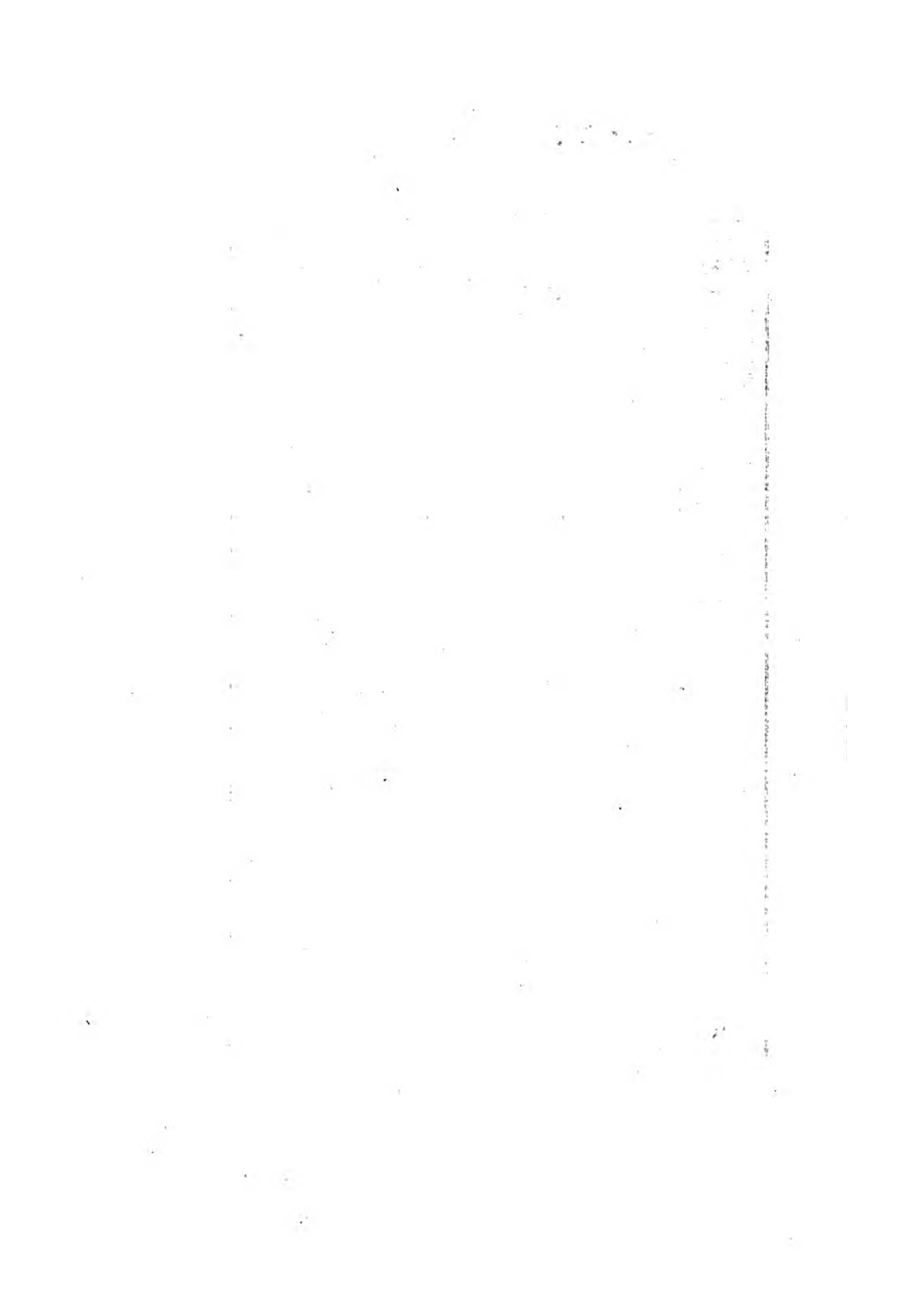

CRUX DOMINICA
COMMENTARIS
INLŪSTRATA

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

J. Verruys. sc. Ex Sarda Mus. Victorio

CRUX DOMINICA
ADORABILE
CHRISTIANAE RELIGIONIS
VEXILLVM
OBSERVATIONIBVS
ET COMPLVRIBVS ANTIQVIS MONVMENTIS
NVNC PRIMVM EDITIS INLVSTRATVM

FLORENTIAE. CIO. IO. CC. XLVIII.

EX IMPERIALI TYPOGRAPHIO
PRAESIDVM PERMISSV.

V

EMINENTISSIMO
RELIGIOSISSIMOQUE DOMINO
FR. EMMANVELI PINTO
HOSPITAL. HIEROSOL. MAGNO. MAGISTRO
MELITAE ET GAVLOS PRINCIPI
PIO. INVICTO. FELICI

ANT. FRANCISCVS GORIVS

Nanini insignium Virtutum tuarum apud omnes commendatione, admirandae Pietatis, Fortitudinis, Sapientiae, rerumque praeclare gestarum constanti Fama per cunctas Chri-

Christiani Orbis regiones volitante, atque in dies crebrescente, factum est, EMINENTISSIME PRINCEPS, ut immortalis Nomini tuo inscribere ausim Volumen hoc, quo Triumphalis Christi Domini Nostri SANCTA CRUX in aeternum benedicta, quam suo pretioso sanguine inrigavit, multis elucubrationibus extollitur, ac celebratur. Quid enim Te PISSIMO PRINCIPE vivifica Redemptoris CRUCE dignius, quodve munus gratius et convenientius? Eam siquidem et Tibi, et tuae de Christiana Fide optimaе meritae Religioni, Mortis & Inferni Triumphator CHRISTVS commendavit, & tamquam scutum inexpugnabile adversus hostes suos dedit, commisitque, ut in hoc salutari Vexillo vincas, in hoc floreas, regnes, imperes. Deus Optimus Maximus, in cuius manu sunt omnium iura Regnorum, Te potissimum Principem aureis atque integerrimis moribus praeditum, sacrosanctae Religionis mysteriis valde locupletatum, Gladio, ac Pileo nuper donatum a Sapientissimo Pontifice Optimo Maximo, Benedicto XIV. tecumque Milites omnes Cruce armatos imitari voluit Magnum illum CONSTANTINVM Imperatorem Sanctissimum, Liberatorem Orbis, Fundatorem
quie-

quietis, qui instinctu divinitatis, & mentis magnitudine Christianam Fidem tutavit, erexit, redditaque Ecclesiae pace ac tranquillitate, deletis hostibus Christiani nominis, Tempa supremo rerum omnium Opifici Deo, Christo Salvatore, Sanctaeque CRUCI excitavit, donis magnificentissimis ditavit, atque ornavit. Id ipsum a Te egregie, ac laudabiliter factum testantur tuae Pietatis, & Magnificentiae exempla praeclarissima. Dum nuper in tuam clientelam, CLEMENTISSIME PRINCEPS, me committere cogitarem, pedemque ingenuo quodam pudore suffusus iam iam referrem, auspiciatissime contigit, ut ad me, quae gloriose gesseras nonnullis expressa, ac descripta Numismatibus, mitteret amicorum suavissimus P. M. Paciaudius Cl. T. sacra eloquentia, & exquisita eruditione clarus; quae adeo me recrearunt, atque ad Te laudandum, adeundum, colendum, suspiciendumque inflammaverunt, ut statim semoto metu dicere & consecrare decreverim salutarem hanc Pacis, & divini Amoris Tesseram, eamque Tibi sistere, ut tuo fultus potentissimo praesidio, hae lucubrationes in manus Cultorum sacrae Eruditionis gratiores, & commendatiores irent.

Neque quis putet dicturum me aliquid de nobilissimo Genere tuo, deque tot Heroibus omnium virtutum laude celeberrimis, qui ex eo profecti sunt: ad Virtutem enim ipsam exprimendam, ceterisque proponendam, Nomen tuum huic Operi sufficiet praeposuisse. Digni profecto sunt, qui omnium sermonibus celebrentur, Principes ii, qui a Regibus orti, ac procreati, hereditario quodam iure ad Imperium capessendum educantur, atque evehuntur. Te vero virtutes ipsae tuae praeclarissimae. singularis Modestia, in omnes incredibilis Humanitas, Pietas, & Liberalitas eximia, Christianae Religionis amplificandae, ornandaeque admirabilis ardor, inexhausta in pauperes largitio, in omnes amor, & munificentia, in publicis aedibus exstruendis, reparandisque ad tutelam Providentia; in sacris Templis, vel a solo excitatis, vel divite suppellectile nobilitatis, Magnificentia; mire tenax, ac semper laudabile Iustitiae, Clementiae, Probitatis, ac Prudentiae propositum; Christianae Pietatis per Te assidue parata incrementa, ac decora ad Hierosolymitanae Religionis eminentissimum Magisterium publicis votis, felicibus auspiciis, maximo omnium plausu evexerunt,
eve-

eventum firmant, coronant: pares sanctissimo regimini vires, paria consilia, parem prudentiam, ac fortitudinem suppeditant, mentemque tuam caelestium rerum, arduorumque negotiorum capaci, tanto imperio, ac Magisterio parem ita nobilitant, conlustrantque, ut Locupletator Urbis tuae, Pater Patriae, divinae gloriae Vindex, & Adsertor, tuorum Equitum aeterno beneficio Sospirator providentissimus iure, ac merito dicaris, & ut toto Terrarum Orbe praediceris, efficiunt. Sapiens quum sis, magnifice tractas Sapientiam: de ingenuis etiam artibus, literisque praeclare meritis: quod his colendis, amplificandisque novae nuper praesidia praebueris, ac veterem Typographiam restitueris. Exploratissimum apud omnes est praeclarum, quo mirifice flagras, studium in perquirendis Sanctorum Exuviis, cuius ex plurimis unum dumtaxat exemplum adnotare possum de Beato GHERARDO ex Hierosolymitano Ordine, cuius ossium, quae apud nos in pace Christi quiescunt, eximiam partem apud Te habere voluisti, ut servares & coleres: ut e Sacratio tuo vere dici possit *mille clypeos Fortium pendere*, qui Te incolumem servent, & adversus iniquos Hostes

stes tueantur. Haud igitur mirum Te divinae misericordiae, ac Sanctissimae CRUCE praesidio, hoc ipso anno a nefariorum hominum servatum erutumque insidiis, quae, ut eas effugeres, summa Tibi totius Ordinis tui, atque Christiani Orbis laetitia, Deo iuvante, patuerunt: ut Tu ipse, PRINCEPS CLEMENTISSIME, omnesque Hierosolymitani Equites gratias Deo semper agentes cantare cum David Rege possint: *laqueus contritus est, & nos liberati sumus: adiutorium nostrum in Nomine Domini*; atque ita gloriari in Triumphali eius CRUCE. Accipe igitur, EMINENTISSIME PRINCEPS OPTIME, debitum hoc Tibi de divina CRUCE tropaeum, quod perpetuum sit mei humillimi obsequii, cultusque monumentum: quo auspice, diutissime vivas, feliciter imperes, & nova Christiano Nomini gloriae monumenta addas; Aeternitati, ac Nominis tui claritudini adscribenda.

Florentiae dedicabam Kal. Augusti
Anno cio 15. cexlix.

AE-

AEQVO HUMANOQVE
LECTORI SVO
ANT. FRANCISCVS GORIVS.

Continet Volumen hoc ANTIQVITATVM
ECCLESIASTICARVM Monumenta sa-
cra non pauca, maxima veneran-
da, pretiosa quoque valde, atque
insignia, quae nunc primum in lu-
cem proferuntur, & luculenter inu-
strantur. Principem locum obtinet Tabula eburnea per-
vetusta, quae Venetiis in Monasterio S. Mi-
chaelis apud Murianum adservatur, & sacris
Imaginibus Angelorum, quatuor Evangelista-
rum typicis Animalibus, aliisque Iconibus or-
natur: cuius in medio SANCTA CRVX sculpta
est, in qua etiam recondita insignis particula
VITALIS LIGNI, e quo humanis generis Redem-
ptor amantissimus IESVS CHRISTVS verus Deus,
& verus Homo, CRVCFIXVS pependit, & pro
nobis mortuus, aeternam vitam nobis dona-
vit.

vit. Iuxta Crucem a dextris DIVI CONSTANTINVS Augustus, a sinistris HELENA Augusta eius mater spectantur, quorum nomina aeterna laude recolenda Graeca Inscriptio declarat. Altitudine aequat uncias XVI. cum dimidia, latitudine uncias X. Veneti pedis; crassitudine vero uncias duas. Iconem hanc nunquam antea editam, quum explanasset docto Commentario, Italice scripto, Vir Celeberrimus D. Anselmus COSTADONIVS Venetus, Monachus Ordinis S. Benedicti e Congregatione Camaldulensi, eiusdem Monasterii S. Michaelis Bibliothecarius, me rogante, Latio donavit, atque non paucis in locis, sublatis aliquot hypothetarum mendis, nova facie exornavit, ac locupletavit. Capitibus XIV. exposuit Observationes suas plane egregias, quas in praeclaro Martyrologio laudavit summus Sanctae Catholicae Ecclesiae Hierarcha, Sapientissimus BENE-DICTVS XIV. Multa quoque ad Historiam cum eiusdem Sacrosanctae Iconis, tum Ecclesiae, in qua adoranda proponitur, & ad ipsum Murianense Monasterium, & Camaldulensem Congregationem pertinentia, quae ad hoc tempus latuerant, in optatam lucem produxit: cui Viro amicissimo ob haec, atque alia beneficia, quae mihi praestitit, longe sum devotissimus.

*Quoties antiqua Sacrosanctae Dei Ecclesiae Monumenta contemplor, & quam multa adhuc
exstant,*

exstant, quae in lucem proferri maximo cum fructu ad augendum eius gloriam, ac fidelium pietatem possunt, intueor; mihi identidem irascor, quod tam sero debilitatis non parum ingenii mei viribus, his sacrae Vetustatis reliquiis proferendis elucidandisque animum adpulerim meum, nimiumque in Ethnicis monumentis illustrandis occupatus fuerim. Sed in hoc et reliquis, Deo auxiliante, non pauca e Sacrarario Christianae Religionis illustrata proferentur. Si quid otii nactus fuero, illud quoque Opus, quod in Dei honorem paucis ab hinc mensibus volvebam animo, ac meditabar, pro quo iam non pauca ad hunc ipsum scopum congeffi, divino fretus auxilio perficiam: de quo pauca nunc loqui cogor, non ut laudem mihi creem; sed ut a Viris doctis adiumenta quaedam quamprimum mihi necessaria comparem, quorum favorem enixis precibus opto, atque exposco. Consilium mihi est exscribere ex ipsis autographis primitivae Ecclesiae Monumentis Sanctorum Martyrum Fastos, quorum in Martyrologio Romano, nuper insigni labore a Sapientissimo terque Maximo Pontifice BENEDICTO XIV. doctissimis curis emendato, illustrato, editoque, nulla mentio habetur: & quia ex vetustis Sepulcrorum, & Cryptarum, sive Sacrorum Coemeteriorum Titulis a me depromptum est, inscribere illud statui, MARTYROLOGIVM LAPIDARIVM. In hoc ea tantum

San-

Sanctorum Christi Athletarum Nomina referentur, quorum Corpora e sacris Urbis Coemeteriis eruta sunt, adposito iuxta ea Sanguinis vasculo. Ea servato alphabeti ordine adferentur. Lapidēs ipsi, si quid opus erit, brevibus Notis illustrabuntur, praesertim ubi Consulū paria, & alia animadversione digna notentur. Maximam igitur huiusce MARTYROLOGII LAPIDARII partem occupabunt sacri Lapidēs, qui e Romanis Coemeteriis prodierunt, vel prodibunt; reliquam, Sancti Christi Confessores, quorum Exuviae in Italiae Urbibus existant, et coluntur.

Huic Operi, a nemine antea excogitato, ne dicam edito, eximiam laudem, & pretium adferent DISSERTATIONES aliquot praemittendae, quas mihi se suppeditaturum promisi Vir Christianae Pietatis, & Litterariae Republicae bono natus, Celeberrimus P. Franciscus Antonius ZACHARIA, Inclutae Societatis Iesus Presbyter, qui scriptis suis primitivae Ecclesiae Monumenta praesertim litteris insculpta accurato ordine disposita illustrare multo studio invictoque labore satagit: de Christianis nempe Lapidibus, quibus confirmari Catholica Dogmata possint, primum disseret; tum ad Lapidēs item Christianos perpendendos adcedet, in quibus Sacramentorum, aliorumque Rituum nostrorum mentio: tandem Inscriptiones colliget

inlustrabitque, quae ad Pontifices maximos spectant, Episcopos, Presbyteros, atque adeo ad universam Ecclesiasticam Hierarchiam. In hac Collectione non tantum Coemeteriorum Urbis Monumenta selecta locum habebunt; verum etiam ea, quae in Italiae Urbibus adservantur. Liquebit etiam quam beata, & gloriosa sit non solum ETRURIA, verum & FLORENTIA quoque, in qua multa servantur, & rite coluntur SANCTORVM CORPORA; quod Opus, ut subcisivis horis adgrediar, & conficiam, igniculos quosdam nunc mirum in modum adii-cit Vir itidem sacro eloquio, doctrina, & pietate ornatissimus P. Ioseph RICCA, ex eodem Societatis Iesu Collegio, qui modo publice nocturnis Sacris Lectionibus, bis in qualibet hebdomada, in Ecclesia S. Ioannis Apostoli, & Evangelistae eiusdem Florentini Collegii, ad augendum Divorum Florentinorum cultum, & Fidelium devotionem, ETRURIAM SACRAM optimo iudicio, adcurato delectu, ac perspicuo ordine inlustrat. Inter Inscriptiones antiquas, quae in Etruriae Urbibus existant, non pauci adferuntur CHRISTIANI LAPIDES, e Coemeteriis Urbis ad nos delati una cum SANCTORVM MARTYRVM beatis Exuviis: sed quia sequentem apud nos Titulum in eo Syntagmate non vulgavi, perlubet nunc heic opportune adtexere. Una cum Corpore S. AVRELI SIRICI, et vasculo eius Sanguinis, quem pro Christo fudit,

*dit, servatur in Thesauro Aedis D. Annun-
ciatae, proditque e Coemeterio Lucinae, atque
exstat parieti insertus ad lavam in aditu Sa-
crarii eiusdem Ecclesiae hic Titulus:*

A V R. S I R I C I V S
Q V B I . A N . X X V I I I
I S P . E I V S . I N P

*Scilicet: Aurelius Siricius, qui bixit (vixit)
annis vigintinovem Ispiritus (h. e. Spiritus)
eius in Pace. Interim prodibit etiam in lu-
cem alterum Sanctorum, & Beatorum Floren-
tinorum Volumen, in quo elucubrando nunc
totus est Vir Clarissimus Ioseph Maria BRO-
CHIVS, Almae Universitatis Florentinae Theo-
logus, & Socius Columbarius, de patria, et
litteris optime meritus.*

*Eximium plane caput Historiae meae Bapti-
sterii Florentini heic primum adferre libuit,
sumto exordio a sacris Lipsanis, quae in eius
Thesauro, cuius ego quoque Custos sum, ad-
servantur, & stas festis rite colenda expo-
nuntur. Nunc primum Eruditorum oculis pro-
ponitur Augustissimum SANCTAE CRVCIS Salvi-
ficum LIGNVM, non solum magnitudine, sed et
sculptura insigne, quod heic exhibetur Cap. II.
mei Commentarii. In eo caelatum est ab Ar-
tifi-*

tifice antiquo, ut simile vero est, facile VII. vel VIII. saeculo, IESVS CHRISTVS NAZARENVS CRUCIFIXVS; sed CAPITE, quod notatu spectatuque dignum est, MITRATO: e quo occasionem nactus sum, ut non solum de eo Pontificio insigni ornamento differerem; verum etiam ut exponerem, quae nam apud primitivos Christi Fideles fuerint Symbola, & typicae Figurae, quae Christum Dominum pro nobis in Cruce passum eorum menti obiicerent, ac referrent. Deinde disquirendum censui, quo nam saeculo CRUCIFIXI REDEMPTORIS Imago publice in Ecclesiis spectanda, & adoranda proposita fuerit: quam disquisitionem praeclari Viri, qui de his mysteriis disseruere, vel intactam reliquere; vel pauca, eaque multis cum ambagibus, adtulerunt: video tamen adhuc multa superesse, quae addi possunt: illud certe, quod tenuioribus licet ingenii mei viribus investigare poteram, conatus sum. Igitur apud primaeuos Christianos, adlatis indicatisque compluribus Monumentis, ostendo pro Imagine CRUCIFIXI propositam fuisse a Sanctis Patribus PASTORIS BONI, & AGNI IMMACVLATI typicas Imagines; item Sacrosanctum NOMINIS CHRISTI Monogramma, quod in columnis, in fastigiis, in eminentioribus, atque augustioribus Ecclesiae locis, sedibus, & thronis exaltare, atque in sublime adtollere consuevisse, adlatis non paucis Observationibus, & exemplis ostendi:

SAN-

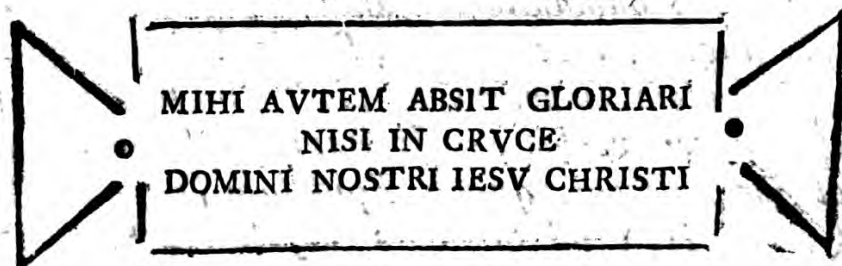
SANCTAM pariter CRUCEM primo simplicem, rubro colore pinctam, propositam fuisse; mox gemmis pretiosis, aliisque ornamentis condecoratam: quam quum pii Cultores contemplantur, ipsum, qui in ea CRUCIFIXVS pro nostra salute est, adorabant, & Passionis eius mysteria devota mente recolebant.

Denique ad MITRATVM CHRISTI Crucifixi caput expendendum gradu facto, MITRAE usum in Ecclesia Sancta Dei antiquiorem esse monstravi, quam plures Ecclesiastici Scriptores opinati sint, qui saeculo decimo anteriorem non esse scripserunt. Dum haec scriberem Mitrae quoque Pontificiae formam expendendam duxi: quare a remotioribus saeculis ad nostra haec tempora descendi, adlatis in aerea Tabula incisis non paucis iconismis. Constans est antiquorum nostrorum Patrum traditio, idque etiam vetustae Inscriptiones in Lipsanothecis sculptae testantur, hoc tam pretiosum Monumentum, ipsum nempe VITALE SANCTAE CRUCIS LIGNVM, magnitudine, crassitie, & caelatura plane omnium insigne, dono datum fuisse Baptisterio Florentino a CAROLO MAGNO Francorum Rege Piissimo, ac Magnificentissimo, quum Florentiae versaretur; quod alibi accuratius expendendum mihi proposui, ubi de ceteris pretiosissimis Florentinae Basilicae Baptisterii Hierothecis, ac Lipsanis, sermo rursus, Deo dante, instituetur.

Sacrarum Lucubrationum ἐκδοσιν claudit, & coronamentum imponit Diatribe Doctissimi Viri D. Paulli Mariae PACIAVDI ex Clericis Regularibus Teatini, qui me flagitante, dum Sacri Ieiunii tempore Ravennae Christianum populum adloqueretur, & salutis scientiam daret, quidquid de Crucis varia forma atque ornatu ea in Vrbe, sacris antiquis monumentis longe refertissima, observare potuit, atque in coronide non pauca erudita Monumenta, quae delitescerant, eruditionis suae luce exornavit, atque in apricum protulit, meisque Antiquitatibus Ecclesiasticis augendis egregiam navavit ac praestitit operam: cuius etiam Commentarium de Sacris Christianorum Balneis, exquisita eruditione refertum, in sequentibus proferam.

Lectoris humanitatem dum mihi bene faventem auguror, ac precor, sacris hisce Apophoretis finem imponere auspiciatissimum arbitror ipsis aureis verbis Sancti Paulini Nolanae Ecclesiae Episcopi, quibus Epistolam suam XXIV. (alias II.) ad Severum absolvit, CRUCEM SANCTAM ita extollens: Sed sicut ille, non multitudine, nec virtute legionum; sed iam tum in Sacramento CRUCIS, cuius figura per litteram Graecam T numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit: cuius mysterii virtute trecentis in longum
texa-

texa cubitis, superavit Arca diluuium, ut
 nunc Ecclesia hoc saeculum supernavigat:
 ita & nos, non nostris opibus, aut viribus
 freti, sed VNICA CRVCFIXI SCIENTIA, ele-
 vemus ad ipsum oculos nostros, *ut mirificet
 super nos misericordias suas, qui salvos fa-
 cit sperantes in se: quia ipse est Dominus
 conterens bella, potens in praelio: qui nobis
 & fiduciam dimicandi, & viam vincendi de-
 dit, cum iam triumphantem in se ipso na-
 turam hominis portans, ait: CONSTANTES
 ESTOTE, quoniam EGO VICI MVNDVM. In-
 terim, Humanissime Lector, his sacris lucubra-
 tionibus utere felix, & humaniter favere non
 dedigneris.*

I N D E X

OPVSCVLORVM

QVAE

IN HOC IPSO VOLUMINE
CONTINENTVR

I.

DEDICATIO OPERIS EMINENTISSIMO RELIGIOSISSIMOQUE DOMINO FR. EMMANVELI PINTO. HOSPITAL. HIEROSOL. MAGNO MAGISTRO. MELITAE ET GAVLOS PRINCIPI. PIO, INVICTO, FELICI. *p. v.*

II.

PRAEFATIO ad Benevolum Lectorem. *pag. xi.*

III.

INDEX OPVSCVLORVM Venerandae Antiquitatis Sacrae, quae in hoc Volumine nunc primum adferuntur, & inlustrantur. *pag. xxi.*

IV.

In Graecam pervetustam Iconem LIGNI SS. CRVCIS, in Murianensi Monasterio S. Michaelis adseruatam, OBSERVATIONES D. Anselmi COSTADONI Veneti, Monachi Ordinis S. Benedicti, e Congregatione Camaldulensi, ac eiusdem Monasterii Bibliothecarii etc. *a pag. 1. ad pag. 70.*

V.

DE MITRATO IESV CHRISTI CRVCIFIXI Capite, sculpti in VITALI LIGNO SS. CRVCIS, quod servatur in
The-

Thefauro Basilicae Baptistarii Florentini, Comen-
tarius Ant. Francisci Gorii, eidem Basilicae Prae-
positi, quem praebet Prooemium. *a p. 71. ad p. 208.*

VI.

PAVLLI MARIAE PACIAVDI Cler. Reg. Presbyteri de
veteri CHRISTI CRVCIFIXI Signo, & antiquis CRV-
CIBVS, quae Ravennae sunt, Diatribe. Adcedunt
Monumenta alia nondum edita. *pag. 209.*

MONVMENTA SACRA ANTIQVA

Tabulis aereis incisa

ADLATA ET INLVSTRATA

In hoc ipso VOLVGINE.

I.

TAbula eburnea pervetusta, anaglypho opere
sculpta, in qua reposita insignis particula LI-
GNI SS. CRVCIS, quae Venetiis adservatur, & ado-
ratur in Ecclesia Monasterii Murianensis S. Mi-
chaëlis. *pag. 9.*

II.

Vetus Inscriptio ad eandem LIGNI SS. CRVCIS par-
ticulam pertinens. *pag. 57.*

III.

Icon CRVCIS e LIGNO SS. CRVCIS Domini nostri
IESV CHRISTI, quae adservatur, & adorationi Fi-
delium exponitur in Basilica Baptistarii Floren-
tini. *pag. 86.*

IV.

IV.

- Num. I. Adorabile CHRISTI D. N. MONOGRAMMA exaltatum in medio Salvatoris nostri, & S. Pauli Doctoris Gentium. Monumentum ex aere eiusdem magnitudinis, olim apud primævos Christianos in usu, ut videtur, sacrae pensilis Lucernæ ornamentum, quod exstat in Museo Goriano. Adfertur *pag.* 128. & 135.
- Num. II. in eadem Tabula exhibetur vetustissimi Calicis Ministerialis pictura, in qua Sacrosanctum CHRISTI NOMEN divino Monogrammate expressum, columellae impositum, & exaltatum spectatur, de quo *pag.* 138. & 139.

V.

- Num. I. & II. CRUCES duae vetustissimæ cum Imagine CHRISTI REDEMPTORIS, e Museo, & Opere Cl. Ioannis Baptistæ Cafalii Romani de Veter. Christianorum Ritibus depromptæ, aerea in Tabula sculptæ. *pag.* 172.
- Num. III. in eadem Tabula complures Pontificales MITRÆ omnium vetustissimæ exhibentur, quæ in Capite X. Commentariis inlustrantur.

MONUMENTA SACRA

TABVLIS BVXEIS INCISA

SACROSANCTI MONOGRAMMATIS Christi Domini varii Iconismi ex priscis sacris Monumentis adlati & inlustrati Cap. VI. *pag.* 120. 125. 126. 133. 140. 145. 148. 157. 164.

San-

Sanctissimae CRVCIS schemata duo inter Hieroglyphica Aegyptiorum, sculpta in Obelisco nuper Romae invento, & in totius Urbis luce exposito *pag.* 153.

Gemma Christiana annulo inserta, e Museo Barbarino depromta, accuratius quam apud Cl. Aringhium edita, in qua CHRISTI DOMINI CRVX, cum admirabili Monogrammate coniuncta, litteris & symbolis ornata spectatur.

In PAVCIAVDIANA DIATRIBE varia CRVCIS DOMINICAE Schemata ex antiquis Monumentis delineata adferuntur *pag.* 221. 224. 228. 232.

Gemmae antiquae Icon exhibetur *pag.* 240.

IN GRAECAM PERVETVSTAM ICONEM
LIGNI SS. CRVCIS

IN MONASTERIO
S. MICHAELIS DE MVRIANO

ADSERVATAM

OBSERVATIONES
ANSELMI COSTADONI

V E N E T I

*Monachi Ordinis S. BENEDICTI e Congregatione
Camaldulensi, ad eiusdem Monasterii
Bibliothecario*

AD AMPLISSIMVM SENATOREM
FLAMINIUM CORNELIVM

IN NOMINE PATRI ET FILII ET SPIRITUS
SANCTI AMEN
IN NOMINE PATRI ET FILII
ET SPIRITUS SANCTI
AMEN

**IN SIGNO VICTORIAE VICTOREM GOLUMVS .
ET ADORANDO CRUCEM . IESVM . QUI
CRUCIFIXVS . EST . ADORAMVS .**

S. Petrus Damian. in Homil. XXXVIII.

FLAMINIO CORNELIO
SENATORI AMPLISSIMO

A N S E L M V S

HVMILIS PRESBYTER & MONACHVS

F.

*A est studiorum tuorum pie-
tas, cultusque erga Te meus,
SENATOR AMPLISSIME, ut placue-
rit Opusculum hocce Tibi offerre. Totum
SYMBOL. LITT. VOL. III. A 2 Te*

Te non distrahunt graviora Reipublicae negotia, quibus satis superque oneratus es; Litterarum etiam, atque Ecclesiasticae Historiae studia, & studiosos utraque manu foves. Quantum enim Tibi curae fit in colligendis, discutiendisque Monumentis ad Venetas Ecclesias, Sanctosque spectantibus, satis constat. Nulli labori pepercisti, ut loculos omnes, omnesque latebras lustrares, & quidquid in iis Ecclesiasticam redoleret antiquitatem colligeres: ut hinc ex studiis tuis perutile Opus conficere possis de Venetis Ecclesiis, ac de Sanctorum Lipsanis, quae in iisdem adservantur. Quod faxit Deus; nimirum, ut haec sacra Venetiarum, ut ita dicam, Historia in lucem proferatur. Et ut plane cognoscas, quid adlaboraverim post vestigia tua, en, VIR CLARISSIME, Commentariolum insignis portionis LIGNI SS. CRVCIS CHRISTI IESV, quae in hac nostra Ecclesia servatur. Solis monumentis non contentus, Syntagma consarcinare statui ex notis multis, multisque observationibus, quas in pluribus Auctoribus, praecipue Graecis, eorumque Illustratoribus animadvertere libuit. Totum

*hocce Opusculum meum in Sectiones divi-
do , quarum postremae duae ad SS. LI-
GNVM spectant ; ceterae omnes ad Iconem
ipsam . Excipe ergo , SENATOR PRAESTAN-
TISSIME , benignoque favore complectere
hunc , qualiscumque sit , laborem , ceteris-
que Tuis de me meritis illud maximum
adde , ut Observationes hasce meas le-
gens , eas corrigas , quae non placent ,
eas suggeras addendas , quae recto inge-
nio , iudiciove Tuo probabuntur .*

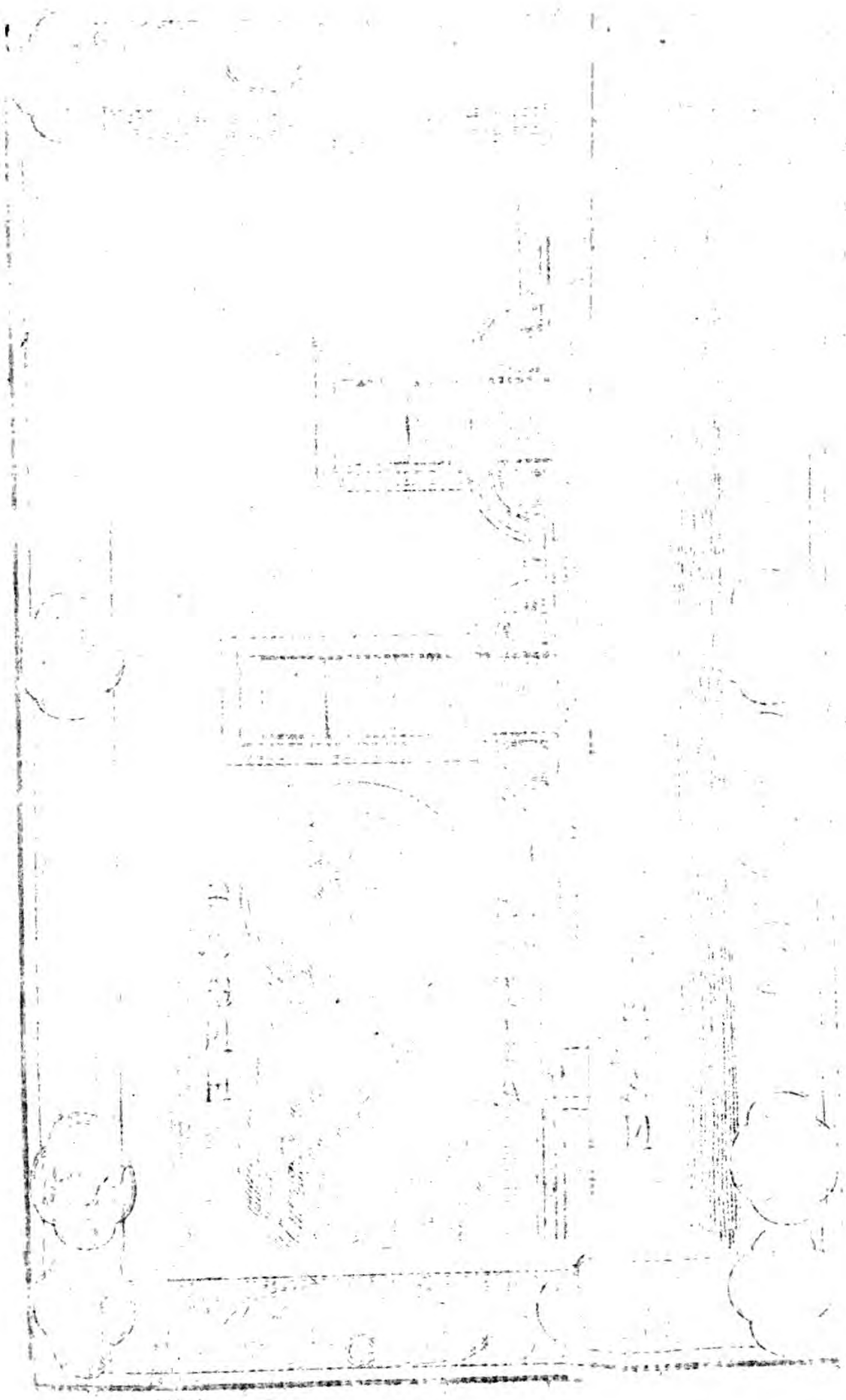

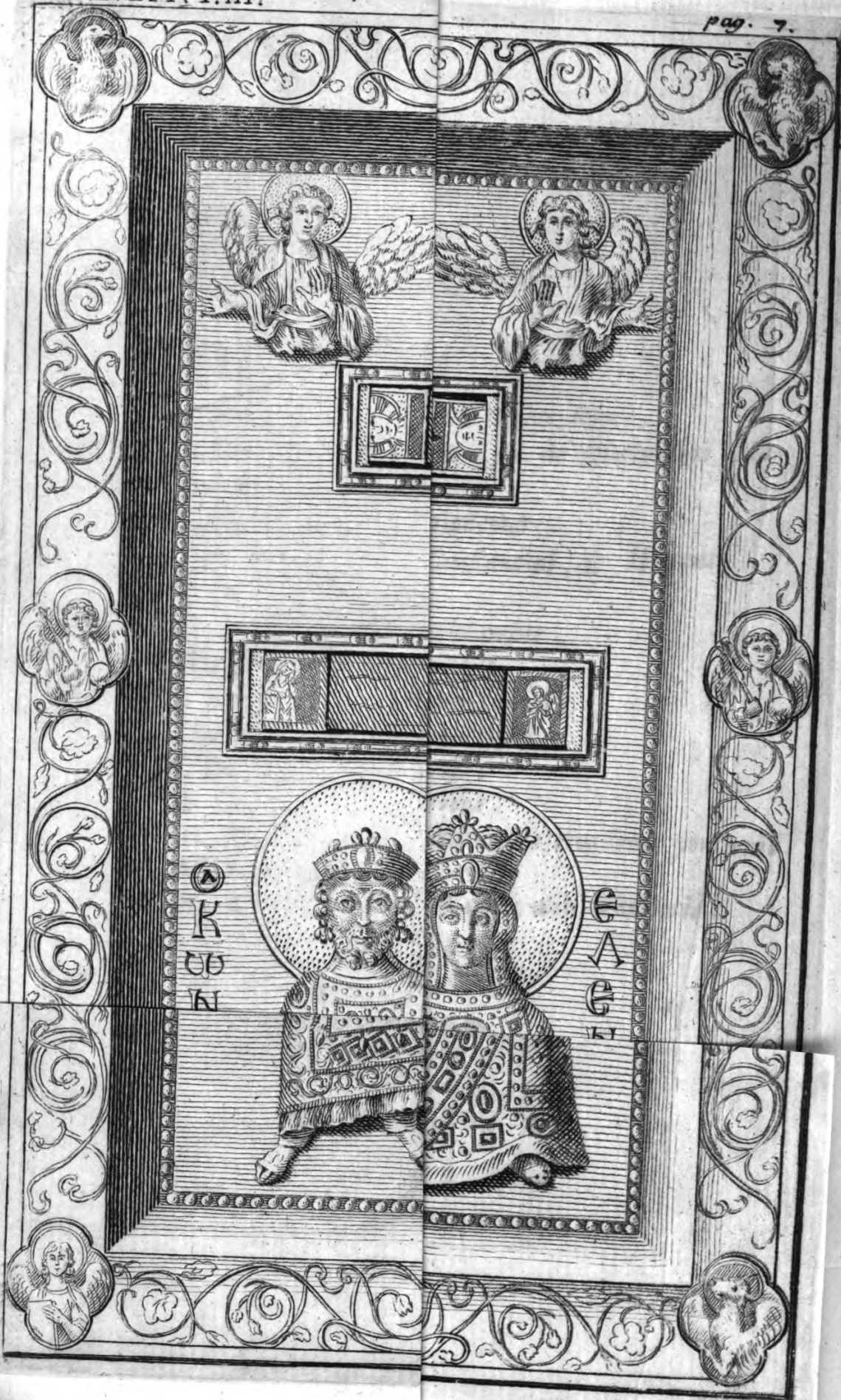
INDEX CAPITVM.

- I. **D***Escriptio Iconis.*
- II. *De lemmatibus Graecis huius Iconis.*
- III. *De titulo Ο' Α'γ'ι'Ϟ, & de Constantini Magni cultu.*
- IV. *De Nimbo, seu Diademate.*
- V. *De Coronis Impp. Constantini, & Helenae.*
- VI. *De Vestibus Impp.*
- VII. *De Mappa, seu Volumine.*
- VIII. *De Globo, Sceptroque.*
- IX. *De Symbolis Evangelistarum.*
- X. *De ipsa SS. Crucis portione.*
- XI. *De huius Iconis aetate.*
- XII. *De Iconis Translatione.*
- XIII. *De Cultu, & Miraculis eiusdem portionis SS. Crucis.*
- XIV. *De segmentis S. Crucis aliò translatis.*

OBSERVATIONES

IN GRAECAM PERVETUSTAM
ICONEM

LIGNI SANCTAE CRVCIS

CAPVT I.

Descriptio Iconis.

Iconis ectypon aere incisum, FLAMINI SENATOR, ad frontem huius Dissertationis exhibui; sed hoc ferme quartam partem magnitudinis verae Iconis repraesentat; nam eius longitudo est unciarum Veneti pedis x. cum dimid. latitudo xvi. cum dimid. & crassitudo ii. Apud Orientalem nucis lamina aurata cooperit; verum laminae pars, quae marginem, seu ornatum efformat, ex cupro deaurato est; altera vero pars, quae aream vestit, ex argento itidem inaurato esse dignoscitur.

8 OBSERVAT. IN PERVET. ICONEM

3. Opus forma, characteribus, & imaginibus (id quod uno intuitu deprehendere quisque poterit in e&typo) plane Graecanicum esse nemo non videt, cui etiam modica rerum Graecarum notitia infit. Graecis mediis, & inferioris aevi mos fuit huiusmodi auratas Iconas condere, & in ipsis Lignum SS. Crucis inferere. Nobilis Amalphitanus, Casinensi Monasterio obtulit auream Iconem, in qua locata erat non exigua portio eiusdem SS. Ligni, quam e Palatio CPolitano Imperatoris Michaëlis, ipse abstulerat tempore coniturationis a Nicephoro Botoniata conflatae, anno 1078. ut Leo Ostiensis adnotat (1), seu cum Baronio in conituratione, quam ipse Nicephorus passus est anno 1080. (2) In Monasterio Benedictino S. Crucis Bonawerdae peninsulae Danubii, tabula, seu iconismum adservatur aurata lamina indutum, ubi insignis pars Sancti Ligni in forma geminae Crucis Hierosolymitanae disposita conspicitur. Iam Mangoldus Werdensis Comes e Graecia secum adtulerat, dum CPoli, nomine Conradi Italici Imperatoris legationis munere fungeretur, obtulitque eidem Monasterio, quod de novo ipse construxerat circa annum 1030. Ita pariter a Wadingo (3) describitur celebris illa Tabula Cortonenfis, quam CPoli secum detulit Frater Elias discipulus S. Francisci, quae prius usui fuerat Imperatoris Nicephori, inde Stephani Scavophijacis, five Custodis rerum sacrarum, quamque dono dederat Ecclesiae Sanctae Sophiae eiusdem Imperialis Urbis. Alias huiusmodi Tabulis CPoli

Ve-

(1) Chron. Casin. Lib. III. Cap. 55.

(2) Ziegelbaur in Histor. Didactica de S. Crucis cultu in Ordine Benedictino pagg. 29. & 157

(3) Annal. Minor. T. XI. pag. 120. novae edit.

Venetias asportarunt Veneti, cum seculo XIII. ipsam Imperialem Urbem una cum Gallis ceperunt, quae etiamnum adservantur in Thesauro Ducalis Basilicae S. Marci, Verum de iis, & de aliis bene multis, quae alibi custodiuntur, ne nimis longus sim, loqui omitto. Hoc solum admoneo, Latinos imitatos fuisse morem hunc Graecorum; servatur enim in proximo nostro Monasterio S. Mathiae penes Murianum insignis portio eiusdem Sacri Ligni in aurata Tabula, quae quidem nullum exhibet Graecitatis characterem. Eam ex testamento ipsi Monasterio reliquit Georgius Basilius Patricius Venetus, de Paroecia S. Fuscae, anno 1385. die 26. Februarii: quod testamentum conscripsit (1) Basilius Daruasius Presbyter S. Nicolai Venetiarum.

4. Qua vero aetate haec Icon nostra elaborata sit, incertum; at ex iis, quae mox dicturus sum, ante XI. seculum extasse non improbabiler existimo, ut & ex §. XI. clarius colligetur. Ab explicatione Graecarum litterarum exordiar, quae longius postulant examen.

C A P V T II.

De Lemmatibus Graecis huius Iconis.

5. **A**D latera Constantini, Helенаeque sculpta haec lemmata conspiciuntur. Ⓞ ΚΩΝ-
 CTANTINOS . Η ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ : *Sanctus
 Constantinus . Sancta Helena* . Littera A inclusa
 in littera O praepōnitur voci ΚΩΝSTANTINOS
 cum non satis bene conspiciatur primo intuitu ,
 aegre

(1) Exstat in Tabulario eiusd. Monasterii .

aegre visitur; & revera primo aspectu putabam caelatorem signum triangulare pro spiritu articuli O sculpsisse, sicuti in Graeco Codice membranaceo nostrae Bibliothecae num. 358. seculi circiter XI. Homiliarum S. Ioannis Chrysostomi visitur in initiali omicron; a Calligrafo Niceta auro descripto, in quo conspicitur parum dissimilis spiritus articuli. Huiusmodi spiritus multo ante accentus adhibuerunt antiqui. Vir Cl. Dominicus BRICHIERIVS COLVMBVS, Patricius Finariensis in antiquis rebus praecipue Graecis peritissimus, qui dum Vindobonae versaretur, Caesaream Bibliothecam Codicibus potissimum Graecis referatissimam assiduo labore, ac studio perlustravit, Florentia ad me scripsit, sub oculis paene semper habere se pulcherrimum Caesareum Codicem Hippocratis, quem diligenti cura iam tum conferebat, & in quo accentus saepenumero deerant, nunquam vero spiritus. Observatis tamen alias exemplis in priscis artificibus Graecis includendi scilicet minutulum a in O, tunc praecipue cum locorum angustiae non paterentur expressionem integram vocis ΑΦΙΟΣ; luce clarius adgnovi etiam in nostro O, de industria minusculum A inclusum sic @ fuisse. Rem etiam contuli cum viris peritissimis, post Sodales meos, nullusque ferme amplius ea de re dubitavit.

6. Primum exemplum reperi apud eruditissimum virum Iohannem Ciampinum (1) in Synopsi de sacris Aedificiis Constantinianis, ubi producitur mansivum opus, quod conspiciebatur in apside, seu tribuna Basilicae Vaticanae, a Constantino Magno erectae, quodque anno 638. refecerat Severinus

(1) Pag. 42.

rinus Papa (1), ac restaurarunt subinde Innocentius Papa III. & Benedictus XII. In hoc igitur musivo ad latera Imaginum S. Petri, & S. Pauli lemmata perpendicularari ordine conscripta Graecis litteris ex una, Latinis ex altera eorum parte legebantur hoc modo

⊙	SCS	SCS	⊙
Π	P	P	Π
A	A	E	E
V	U	T	R
Λ	L	R	O
O	U	U	O
C	S	S	S

Ex quo clarissime patet eodem modo, quo Latini (2), *Sanctus* brevi nota conscribebant, nempe solis litteris SCS cum linea desuper addita; ita & Graecos A in O includendo Α̅γ̅ι̅ος digramma breviori forma expressisse.

7. Alterum exemplum exstat apud doctissimum virum Iacobum GRETSERVM (3), qui in medium adtulit descriptionem S. Crucis, quae Traiecti ad Mosam (vulgo *Mastricht*) in Deiparae Templo magna colitur religione. Ad extremitatem ornatus eiusdem S. Crucis conspicitur circulus, qui
ima-

(1) Anast. Bibliot. in Severino.

(2) Fontaninius in Disco Christiano pag. 49.

(3) Oper. T. III. edition. Ratispon. 1734.

Imaginem praefert S. Demetrii, & lemma sequens hinc inde legitur

⊙	T	⊙	P
Δ	P	Δ	
H	H	H	H
MH	O	M	⊙
	C		C

Quod lemma a Bernardo Bauhusio Soc. Iesu, qui Traiecto ad Grefserum eiusdem Crucis ectypou una cum adnotationibus misit, hisce verbis explicatur: ⊙ *incluso* Α'γιον, Sanctum denotat: & quidem S. Demetrium celeberrimum Thessalonicae, & in tota Graecia Martyrem. Inclusum Α Α'γιον, Sanctum profecto denotat; sed totum digramma ⊙ explicandum videtur Ο' Α'γι⊙. Nimirum magnum Ο articulum Ο' repraesentat, & minutulum Α, Α'γι⊙. In Codice seculi x. (1) Ducalis Bibliothecae Divi Marci, imagines cernuntur SS. Theodori, Demetrii, Georgii, Procopii, & Mercurii, quorum digrammata Ο' Α'γι⊙, haud dissimilia nostro adparent. In altero Codice eiusdem x. seculi Bibliothecae Coisliniana (2) exstat depicta effigies S. Iohannis Theologi hoc ipso digrammate ⊙. Alia quoque plurima exempla videntur in Codicibus, & nummis, ac praecipue in aliquibus Constantini Ducae, & Michaelis Comneni (3).

8. Et

(1) Bibliot. Graeca Divi Marci pag. 18.

(2) Montfaucon Biblioth. Coisliniana Par. I. pagg. 63. 64.

(3) Famil. Byzantina. num. xxvi. & xxvii.

8. Et ne characterum ipsorum forma observationibus minime careat, breviter animadvertam, omnes nostrae Iconis litteras esse quadratae, & rotundae formae; quod satis antiquam earum aetatem exprimit: nam, ut peritissimus Bernardus MONTEAVCONIVS e Congregatione S. Mauri Monachus, adnotavit (1), *rotundus, & quadratus character, postquam accentus adscribi ceperunt* (nimirum seculo circiter septimo), *a prisca forma degeneravit, ita ut litterae angustiores, longioresque exararentur*. A *alpha*, quod in articulo *Q omicron*, visitur, ea scripta est forma, qua laudatus Auctor (2) admonuit in vetustissimis passim Codicibus inveniri. Aliae autem Iconis *alpha*, priscae, sed vulgaris formae sunt. Transversa linea est aliquantulum inclinata, quod ante x. seculum in Codicibus passim animadvertitur. K, quod ab adsueta, & vetusta forma paululum differt, a vii. seculo usurpari incepit. ω pro Ω ab Augusti Imperio in Nummis, & in Marmoribus passim, & in Codicibus cuiusvis aetatis. C pro *sigma* Σ , in libris vetustioribus quotquot unciali (ut vocant) caractere descripti sunt, C semper legitur: nam Librarii faciliores, brevioresque calami ductus sectati sunt (3). V. Cl. Anselmus BANDVRIVS, Monachus doctissimus e Congregatione Benedictino-Meliteni (4) verba faciens de porticu CP., cui nomen erat sigma, ex semitonda eiusdem forma, adnotat ex DVCANGIO falli SPANHEMIVM, qui ait, litteram C vetustiorrem fuisse Σ , ex quodam Agathonis apud Athenaeum

[1] Palaeograph. Lib. ii. Cap. 1.

[2] Ibid. Lib. iv. Cap. 10.

[4] Ib. d. Lib. ii. pag. 153.

[4] Comment. Antiq. CP. Lib. i. n. 58.

naeum loco . Sicuti & falli Ducangium , litteram C pro Σ vix reperiri ante Domitiani aevum , cum ex Nummis atque Inscriptionibus aliter constet . Sigma autem ad finem verbi ΚΩΝCTANTINOS , ad Latinum S adcedit . Augustorum aevo , & hoc a Latinis ceperunt Graeci , potissimum ad finem verborum , & promiscue usurparunt , uti frequentissimas huiusmodi commutationes praeferunt Inscriptiones veteres . Extat penes me piscis metallicus , qui apud veteres Christianos , ut notum est , figuram exhibebat Iesu Christi . Super ipsum sculpta est unica vox ΚΩCAIC cum littera C in fine . De hoc Antiquitatis Christianae eximio monumento forsan alia data occasione Dissertationem instituam . In littera Η adparet in linea interfecante duas parallelas alia lineola interfecans lineam horizontalem maiorem : porro usus sic describendae huiusce litterae anterior est usu accentuum , ut me humaniter admonuit idem eruditissimus Vir BRICHIERIVS COLVMBVS superius laudatus . In ceteris Iconis litteris si quae diversitas notetur , satis liquet a Caelatoris rudi opere profectam fuisse . Huiusmodi Caelatores , imo & facilius ipsi Calligraphi , aliquando etiam non sui seculi , sed praecedentium seculorum characteres imitabantur , ut animadvertit MONTFAUCONIVS (1), quod difficiliorem reddit adsignationem manuscryptorum , & characterum aetatis .

9. Demum de perpendiculari scribendi forma praeter adlata exempla , plura passim videre licet in Ciampini , Ducangii , Montfauconii , Bandurii , aliorumque Operibus . Mos hic antiquis , Graecis

[1] Biblioth. Coisliniana p. 193.

cis aequae, ac Latinis inoleverat praecipue in fitus angustia. Itidem morem hunc adnotandi Sanctorum imaginibus eorum nomina prioribus Ecclesiae seculis iam invaluisse commemorat V. Cl. Philippus BONARROTIVS; imo antiquiori aevo in Picturae artis exordiis viguisse (facile ut magis distingueretur a lepore canis) eam tamen consuetudinem sectati sunt prae aliis praecipue Graeci, ut idem doctissimus Auctor observavit (1).

CAPVT III.

De titulo Ο' Α' γιϞ, & de Constantini Magni cultu.

10. ANtequam observationibus super haec Graeca lemmata finem ponam, quaedam de cultu Divi Constantini Magni adtingam; & in primis de titulo Ο' Α' γιϞ, qui *Sanctus* significat. Titulus hic, ut doctissimus BONARROTIVS observat in praecitato opere (2), nihil aliud significat, quam rem a communi usu remotam, ideoque in Veteri, Novoque Testamento rei omni tradebatur, quae ad Deum, eiusque cultum spectabat. Quamobrem in Ecclesiae exordiis (3) Πίστοι, seu *Fideles, cari Dei, Flii Dei, Α' γιϞ, Sancti* adpellabantur; quia Dei gens, populusque electus erant. Etiam *sanctum* dixere veteres tum Gentiles, tum Christiani quidquid carum, quidquid laudabile est, ut colligitur ex veteribus Inscriptionibus Gentilium, Christianorumque, quas refert

[1] Buonarruoti Osservaz. sopra vetri &c. p. 73.

[2] Osservaz. &c. pag. 83.

[3] Bingham. Origin. Ecclesiast. T. 1. Lib. 1. Cap. 3. §. 4. pag. 38.

fert Marcus Antonius BOLDETVS (1) vir eruditissimus, & in quibus *Sancti*, & *Sanctissimi* titulus promiscue Idolorum, & Christi cultoribus tribuebatur.

11. At subsequenti aevo a S. Paulino Nolano Episcopo, & a S. Hieronymo titulus hic praecipue iis concedebatur, qui iustitia, & pietate ceteros praecellebant: nihil tamen minus, & laudati Patres, alique, hocce titulo condecorabant Episcopos, Presbyteros, Diaconos, Monachosque, & Moniales; verum ipsis, & perfectis viris haud semper tribuebant. Quare in Kalendario Romano seculi IV. medietate conscripto, quod ab Aegidio Bucherio (2), indeque a Theodorico Ruinart (3), e Congregatione S. Mauri Ordinis nostri S. Benedicti Monacho doctissimo, editum fuit, minime visitur hic titulus *Sanctus* ad depositiones Martyrum, & Pontificum; sed adparet in altero Kalendario Chartaginensi ab Iohanne Mabillonio (4) eiusdem Congregationis Monacho celeberrimo primum in lucem prolato, ac inde ab laudato eius socio Ruinartio denuo recuso (5): & cum in hocce Chartaginensi titulus hic *Sanctus* modo conspiciatur, modoque non adpareat; coniecti quidem potest, ut observat Bonarrotius, eo temporis istam laudabilem consuetudinem invalere in Ecclesia cepisse; ideoque fortasse descriptum, vel auctum fuisse Kalendarium ipsum ex Kalendario alio antiquiore, in quo non exstabat *Sancti*,
addi-

(1) Osservazioni sopra i Cimiterj de i SS. Martiri p. 372.

(2) Lib. de Doctr. Temp.

(3) Act. primor. Martyr.

[4] Analect. T. II

(5) Acta Martyr. p. 693.

additio, quae tamen semper legitur in Kalendario Silvii Polemeii anni 449. a Cl. V. Iohanne Bollando (1) in medium exhibito.

12 Sicuti Latini titulum *Sanctus*, ita & Graeci titulum O' A' γιϞ adhibuerunt tanquam praenomen ante nomina Sanctorum. Antiqui Graeci Patres, neque Apostolos, neque alios hac O' A' γιϞ nota ornarunt; verum sensim, ac eodem fere tempore, quo apud Latinos hunc titulum adhibuerunt. Ducangius in *Glossario mediae, & infimae Graecitatis* animadvertit titulum O' A' γιϞ tributum ab antiquis fuisse Ecclesiae Antistitibus, & CPolitanis Imperatoribus; idque adferit auctoritate Ioannis Tzetzae, & Simeonis Thessalonicensis (2): Episcopis nempe propter Ordinationem; Imperatoribus (3) propter Chrismatis unctionem: & ex medii aevi Imperatoribus hocce *Sancti* titulo condecoratum saepius habemus Alexium Comnenum (4) in Decreto unionis Synodi a Montfauconio edito, in quo frequenter *Sanctus* adpellatur, nimirum *ab optimo, & sancto Imperatore nostro Alexio Comneno potentem, & sanctum Imperatorem nostrum Sanctus Imperator noster &c.* Ita & habemus Manuelem Comnenum, uti legitur (5) in notis Codici Regii Parisiensis n. 2466. a *Sancto Imperatore nostro Domno Manuele Comneno*, ex versione Montfauconii praelaudati.

B

13.

(1) Act. SS. T. 1. Ianuar. in Praefat.

[2] Iohannes Tzetz. Chil. 9. & Synod. VI. Oecumen. Act. X.

(3) Lib. de Sacram. & de sacris Ordinat. Cap. VII. Iohann. Cantacuzen. Lib. 1. Histor. Cap. 41. Codinus C. 17. n. 18. Theophylact. Archiep. Bulgariae Epist. 12. & 34.

(4) Biblioth. Coislinian. p. 103. &c.

(5) Palaeograph. Graeca p. 47.

13. Hac igitur sanctitatis nota cohonestati fuerunt ab Ecclesia Graeca Constantinus Magnus, & Helena, & non tantum, ut Imperatores, sed praecipue ut veri, & recogniti Sancti, Sanctorum enim cultum una simul eisdem tribuit Graeca Ecclesia, eodemque die XXI. Maii, ut in Menaeis, & in Menologiis Graecis videre licet. Fusc de iis agitur in Menologio Basilii Porphyrogeniti Imperatoris, quod ceteris Menologiis praestantius mihi videtur, quodque edidit ex versione Clementis XI. Pont. Max. doctissimus eiusdem Ne-
pos Annibal Albanus S. R. E. Cardinalis, typis elegantissimis Urbini anno 1727. Romana Ecclesia Divam Helenam Augustam, utpote Sanctam, semper venerata est, & testantur Ecclesiae eius nomini sacrae, quae passim conspiciuntur. Exstructa fuit Venetiis Ecclesia in eius honorem statim post translationem eiusdem corporis ex Vrbe CP. Venetias, quae, teste Dandolo, facta fuit seculo XIII, & cui Ecclesiae modo post Canonicos Augustinianos inserviunt Monachi Ordinis S. Benedicti e Congregatione Montis-Olivetii. Ac obiter admoneo doctissimum eiusdem Congregationis Abbatem D. Paullum Salanum Bononiensem (quem hic libentissime nominatum volo honoris gratia, meritoque suae virtutis) prae manibus nunc habere Dissertationem ad comprobendam identitatem huius sacri Corporis.

14. Porro Constantinus, etsi eius nomen ex Ecclesiasticis Diptychis *inter sacra mysteria imprae-
termisissae commemoratur, cum aliis Orthodoxis Imperatoribus, qui Ecclesiam Dei exaltaverunt, ut* ad Michaellem III. Imperat. CP. scripsit Nicolaus I. Pont. Max. qui seculo IX. floruit; attamen
Lati-

Latini eum Sanctorum factis adscribere recusarunt; adeo ut ne quidem in Martyrologio Romano, quod aliquam tantum sanctitatis laudem iuxta Ecclesiae mentem adfert, nominetur; facile quia S. Hieronymus in *Chronico*, Lucifer Calaritanus in *Lib. 1. ad Constant.* Severus Sulpitius *Lib. 11. Hist. Sacr.* Rufinus *Lib. 1. Histor. Eccles. Cap. 17.* aliquam Arianismi notam ei tribuerunt, a qua non satis, etsi eruditissime, vindicarunt Cll. Continuatores (1), Aët. SS. (2), & Natalis ab Alexandro Ord. Praedicatorum Vir doctissimus: quin *eiusdem Canonizationis causam, si Romae introduceretur hic obex in sui ingressu suffocari deberet* (3), ut animadvertit Sapientissimus, ac Sanctissimus D. N. BENEDICTVS XIV. Pont. Opt. Max. in Opere de *Canonizatione*, ubi tot tantaque cernuntur maxima doctrina, selectaque eruditione conscripta. Nihilominus in Latina Ecclesia cultum habuisse, praecipue in Anglia, ubi ortus Constantinus creditur, & impresensiarum habere in Belgio, in Bohemia, in Sicilia, & in Calabriae Provincia erudite pro more adnotarunt laudati Continuatores. De Ecclesiis autem penes Graecos Divo Constantino excitatis heic sermonem non instituo. Percensere tamen libet in CP. ditione nonnullas excitas fuisse, nempe Monasterium S. Constantini (4) in Arcadianis; Oratorium, quod Basilius Macedo construxit in eius Palatio (ex illis suburbanis in Thracia) teste Porphyrogenito (5); & alteram aedem

B 2

dem

[1] Tom. V. 21. Maii.

[2] *Histor. Ecclesiast. Saec. IV. Differt. xxiv.*[3] *Par. 11. C. xxxvi, n. 16. edit. Patav.*[4] *Leo Grammat. p. 472.*[5] *Basilius Porphyrogenita in Macedonis Vita Cap 60. Scylites pag. 588.*

dem Monasterii siti versus Cisternam Moesiam; uti & in Ecclesia magna, & in Aede Apostolorum, SS. Constantini, & Helenae memoriam, & synaxaria celebrari aiunt Menaea ad diem XXI. Maii, ut Langius (1) adnotavit.

CAPUT IV.

De Nimbo, seu Diademate.

15. **N**onnullis fortasse argumentum sanctitatis Constantini M. esse videbitur nimbus, qui etiam, sed improprie, diadema adpellatur, quique capitibus nostrarum imaginum circumstat. At aequivocum signum omnino est, quod olim promiscue sanctis, & viris illustribus tribuebatur. Hanc honoris notam ab Aegyptiis derivantem Romani sumpsere, qui eo insigni Deorum aequae ac Imperatorum capita ornabant pro maiore cultu ornare consueverunt. Quare Servius (2) ait: *Proprie nimbus est, qui Deorum, & Imperantium capita, quasi nebula clara, ambire fingitur.* Quamobrem Christiani inter varios usus, quos ab Gentilibus mutuati sunt, fuit usus nimbi ad honestandas effigies tam Christi Iesu, Angelorum, & Sanctorum, quam illustrium Virorum. Quatuor primis Ecclesiae seculis hic mos non fuit adeo frequens, & communis inter Christianos; immo potius perrarus, ut deducitur ex parvis monumentis adhuc subsistentibus horum temporum. Nonnulli adfirmant v. seculo apud Christianos hunc morem invaluisse; alii sequenti seculo vi. ut refert idem Auctor. Verum
Pa-

[1] CP. Christiana Lib. iv. n. 24.

[2] In Lib. vi. Aeneid. vers. 590.

Pagius (1) magnopere observandum esse, ait, Christianos veteres, ferme primis quatuor seculis, nec Christo, nec Apostolis, nec ulli Superum eiusmodi circulos adhibuisse. Quod vel ex Tumulis Romanis apud Aringhium in Roma Subterranea manifestum est; in quibus Tumulis Christi, & Apostolorum, aliorumque ante Christum Divorum longe plurimae imagines nudis captibus sine circulis sculptae cernuntur. Sunt hae Tumbae pleraeque Constantino Magno, aut aequales, aut suppare. Cl. Pagius penitus non negat iisdem prioribus Ecclesiae seculis ad exornanda Christi; Sanctorumque capita nimbo Christianos usos fuisse: nam & ipse animadvertit, ut puto, Aringhium (2) cum hocce nimbo protulisse Christi Iesu, & Sanctorum schemata Coemeterii Pontiani; temporibus Constantini M. (3); & vetustissimam imaginem S. Pauli Coemeterii Priscillae, cui est inscriptio PAVLVS PASTOR APOSTOLVS; sicut in duobus orbiculis vitreis (4) antiquissimis effigies Christi, & Deiparae eodem dignitatis circulo exornantur. In aliis huiusmodi rotundis vitris in veterum Christianorum Sepulcris adinventis, & a BONARROTIO (5) eximia doctrina explicatis, similiter laudatae sacrae Imagines nimbo decoratae cernuntur. Boldehus (6) alia in aliis vitris exempla pro more eruditissime exhibet; eiusque Socius Cl. Marangonius in Notis ad Acta S. Victorini (7), nonnulla pariter

B 3

hu-

(1) Critic. ad Annal. Baron, ann. 394. n. 17.

(2) Roma Subterr. T. 1. pagg. 379. 383.

[3] Ibid. T. II. p. 273.

(4) Ibid. p. 589.

[5] Tab. 4. 5. 9. 17.

(6) Lib. I. C. xxxix.

[7] Pagg. 38. 39.

huiusce rei monumenta in medium adfert. Sed hac de re ipse peregit eruditissime in alio Opere (1), cui titulus: *Cose Gentilesche ad uso delle Chiese*. Quod certe in eam nos opinionem inducit, ut credamus, quatuor primis Ecclesiae Seculis revera penes Christianos usum fuisse nimbi ad ornandas sacras Imagines; & v. Seculo, vel etiam iuxta aliquorum opinionem vi. (2) talem consuetudinem communiorem effectam fuisse, & , ut ita dicam, universalem. At non semper in una eademque tabula, vel musivo Superum Imagines omnes simul nimbo redimitae reperiuntur; nam in musivo Coemeterii Callisti a Marangonio (3) relato solummodo Iesus ac S. Petrus nimbum gerunt, ceteris Apostolis eo carentibus; in alio vero loco eiusdem musivi operis prostant Imagines SS. Petri, & Pauli omnino nimbo minime decoratae. Qui nimbi defectus notatur etiam in similibus antiquitatibus, immo multo post in Menologio Basilii die 1. Septembris solus Iesus Christus eo redimitur, minime Apostoli a lateribus stantes. In hoc Menologio notatu dignum est, non solos Sanctos Martyres caput praeferre nimbo cohonestatum, sed etiam (4) Tyrannos e regione ipsorum pictos. Sicuti etiam Patres Concilii Niceni II. una cum Imperatore Constantino filio Irenis (5) nimbo decoratur. Sed varia erat forma horum nimborum, quia pictores Christiani aureos illos Sanctorum, & Imperatorum Christianorum, argenteos, rubros, virides, & coelestes efformabant, illos

[1] Cap. xxxv.

(2) Bonarrotius Offervaz. pag 58.

[3] Act. S. Victorini not. p 41.

(4) ix Octob. ix. Novemb. xxix. Decemb.

(5) xii. Octob.

illos Tyrannorum, & Regum Gentilium, ut bene distinxit BONARROTIVS (1).

Porro haec nimborum consuetudo post tempora Iconomachorum sensim pro viris non sanctis cessavit; & praecipue cum sacrarum Imaginum cultus restitutus fuit, Sanctorum tantummodo Imaginibus fuit destinata. Qui Iconomachi, & Iconoclasti extincti fuerunt seculo IX. & praecipue post mortem Imperatoris Theophili, quae accidit anno 842. quo Theodora Augusta, & sola dominans (2) penitus caput praecidit illius impiae haeresis, atque instituit annum festum Orthodoxiae in memoriam restitutionis sanctarum Imaginum. Id aperte etiam colligitur (3) ex numismatibus Imperatorum illius aevi, in quibus Iesus, Deipara, Sanctique simul cum nimbo repraesentantur, eo carentibus Imperatoribus. Si vero eodem aevo, indeque usque ad Imperii CP. defectionem, quaedam Principum iconae nimbo ornatae cernantur, hoc provenit potius ab affectatione artificum, qui adsentabantur Principibus illis viris. Huius generis mihi videtur illa esse, quam refert ex Graecanica Tabella Codicis Regii Parisiensis num. 3058. doctissimus Vir Anselmus BANDURIUS Ragusinus, e Congregatione Melitensi, vulgo *di Meleda*, Monachus Benedictinus in *Commentario Antiquitatum CP.* (4). Haec tabella quarto loco effigies exhibet Iohannis Paleologi Imperatoris, & Iosephi Patriarchae CP. qui Iosephus obiit Florentiae anno 1439. ubi

B 4

una

(1) pag 63.

[2] Cedren. Hist. Compend. pag. 539. edit. Parisien. & Notae poster. Guilielmi Xylandri.

[3] Cangius de Famil. Byzant. pag 128.

[4] In Tom. XXII. Histor. Byzant. pag. 990.

una cum eodem Imperatore Concilii Florentini causa morabatur; in utraque effigie caput nimbo redimitur; cum constet neque Iohannem, neque Iosephum Sanctorum albo unquam adscriptos fuisse. Inpraesentiarum apud Mogolenses radiato nimbo Imperatorum capita in tabulis exornare mos est. Ita depinguntur Tamerlanus, & Oranzeb XI. Imperator, qui obiit anno 1707. ab Nicolao Manutio Veneto, qui in Mogoli regionibus hoc nostro seculo vitam duxit, in sua Historia MSS. Mogoli, quae adservatur (1) in Ducali Divi Marci Bibliotheca, Venetae Reipublicae, donata ab eiusdem Auctore.

CAPUT V.

De Coronis Impp. Constantini, & Helенаe.

16. **N**Vnc ad examen revocandae sunt coronae, quibus ornantur capita Constantini, & Helенаe in nostra Icone. Et quidem quoad coronam Constantini, Auctor Chronici Paschalis, seu Alexandrini animadvertit, ipsum Constantinum M., ad imitationem, ut adnotat Spanhemius, Regum Aegypti, & Orientis, primum fuisse ex Imperatoribus in gestanda corona lapillis ac pretiosis margaritis exornata. Laudatus enim Auctor (2) ait: *Anno ccc. post Christi in caelos assumptionem Constantinus celebravit ludos Circenses, in quibus diadema ex margaritis, aliisque lapillis pretiosis confectum primus gestavit. Idem repetunt Iohannes Antiochenus (3), cognomento*
Ma-

[1] Biblioth. Ital. S. Marci pag. 235.

(2) pag. 285. edit. Perisien.

[3] Chronogr. Par. II. pag. 5.

Malala, & Iohannes Cedrenus (1) Monachus. Sed de radiata corona auctores profecto intelligendi non sunt; quia in nummis Constantinus Chlorus, Constantini M. parens, hacce radiata corona redimitus cernitur, praecipue in eo, qui inscriptionem praefert: VNDIQVE VICTORES. Eam, quam Constantinus M. omnium primus adhibuit, explicat Polemeius Silvius (2) in Laterculo: *Constantinus senior (ait ipse) qui Christianae Religionis ministros privilegiis communivit, diadema capiti suo, propter resfluentes de fronte capillos (pro qua re saponis eiusdem cognominis ordinata confectio est) quo constringerentur invenit, cuius more hodie custoditur.* Ducangius (3) addit de hoc Constantiniano diademate, quod *caliptrae speciem praefert, qua totum caput ambitur, vel cassidis apice, quem τῆϕαν vocabant, decoratae.* Duos etiam nummos protulit ipse vir longe eruditissimus, in quorum (4) primo averfae parti inscriptum legitur: SOLI INVICTO COMITI; & in altero pro lemmate exstat: VICTORIAE LAETAE PRINCIPVM. Atque in hisce descriptum diadema exhibetur ad instar cassidis. Bulengerus (5) fert sententiam, Constantinum M. primum non fuisse, qui adinvenerit, atque usurpaverit similem coronam; sed primum, qui eam lapillis pretiosis ornaverit. Revera variant Auctores in adsignanda huic, vel illi Augusto inventionem huiusce coronae. Videtis Martinum Schmei-

[1] Compend. Histor. pag. 295. edit. Paris.

[2] T. I. Ianuar. Act. SS. Bolland. in Praefat.

[3] Dissert. de infer. aevi numism. num. XVII

[4] Famil. Byzant. Tab. III. & IV.

[5] De Vestimentis Pontific. Cap. v. pag. 86.

Schmeizellum (1), qui erudite, ac optime conciliavit sententias hanc super rem varias, & cum Spanhemio credit, Constantinum Magnum profecto reddidisse perpetuum morem huius coronae, cum ante ipsum rarus esset, vel non in usu, utpote signum Monarchiae perosum in Republica Romana.

17. Augusti, qui regnarunt post Constantinum, usi sunt tali corona, sed neque semper, neque eadem forma ornata, immo varietas multa adnotatur, ita ut quod adparet ex Strada, Goltzio, Patino, Ducangio, aliisque Collectoribus antiquitatum, nullus fere conspiciatur post Constantinum M. Imperator, qui dissimili corona ab aliis redimitum non habeat caput. Corona, quae in Icone nostra conspicitur, mihi videtur esse potius illud *camaleucium καμηλαύκιον* gemmis ornatum, quo usus fuit Iustinianus Imp., cui missum fuit a Narsete detractum Totilae Gothorum Regi, ut in eiusdem Vita S. Theophanes (2) mentionem facit; & hac de causa a Georgio Codino (3), & Procopio (4) nominatur *Iustinianeam Ἰουστινιάνειον*. Et quidem in Basilica S. Vitalis Ravennae Monachorum Benedictino-Casinenfium, ab ipso Iustiniano erecta, in maximi Sacelli pariete arae principis ad dexteram etiamnum exstat vetus tessellata pictura adhuc integra, a Rubeo (5), a Ciampino (6), a Fer-

[1] De Corona pagg. 154. 155.

[2] Chronograph. pag. 193.

(3) Cap. vi. n. 36.

[4] in Anecdotis.

(5) Histor. Ravenn. pag. 197.

[6] Veter. Monum. Tom. II. pag. 73.

a Ferrario (1), & a Ducangio (2), aliisque edita, ubi ipse Iustinianus hocce tegmine redimitus cernitur, sicut & in aliquot eiusdem nummis. Posteriores Augusti nonnunquam simili modo coronati conspiciuntur in musivis, & in numismatibus, ut in iis Tiberii Constantini, Mauricii, Phocae, Heraclii, Constantini Pogognati, Basilii, &c. Cl. autem Vir Iacobus Goar Ordinis Praedicatorum e Congregatione S. Ludovici, qui Georgium Codinum (3) Curopalatum edidit, notisque eruditissimis, ac animadversionibus illustravit, minime dubitat, intelligendum esse Cedreni textum, vel potius Chronici Alexandrini, superius adlatum, de Diademate a Constantino invento, pro isto camaleucio, quo Iustinianus usus fuit. In schematibus Menologii Basilii saepius memorati simillimum nostro iconis diademati invisitur, nempe in capite Constantini Imp. Irenes filii ad diem xii. Octob. quod ornatum est lapillis duplici circulo dispositis, & grandiori ad medium sito, cum aliis desuper locatis, prout in nostra Icone. Hoc tantum in Menologii diademate desideratur, quod adponitur in Icone nimirum monile ex lapillis, seu margaritis compactum ad utraque tempora pendens, verberansque genas: *atque id eximium, & proprium insigne Imperatoriae potestatis erat*, ut scripsit Anna Comnena (4) in Alexiade. Verum monile, quia deficit in Basilii Menologio, observatur in Codice membranaceo eiusdem seculi x. Bibliothecae Ducalis S. Marci, ubi in schemate eiusdem Basilii II. Imper. simillima corona cer-

[1] Octav. Ferrar. de re Vestiar. Lib. 1.

[2] Famil. Byzant. num. viii.

[3] De Officiis CP. num. 1. ad Cap. 111.

[4] Lib. 111. pag. 78. edit. Paris.

cernitur pendentibus ad utrasque genas monilibus. Etypon exhibuit V. Cl. eiusdem Bibliothecae Custos Antonius Zanetti (1), quem honoris causa nomino. Itidem in Codice seculi xi. Bibliothecae Coislinianae (2) visitur in tribus depictis Tabellis Nicephorus Botoniata hacce corona circumdatus, ex qua monilia pendent, & super quam tres globuli facile gemmati adparent, eodem modo, quo in corona nostri Constantini.

18. Quoad coronam vero Sanctae Helenae, primo satis constat ex Scriptoribus, nummis, & inscriptionibus, ipsam Augustae titulo ornatam fuisse. Porro Imperatricis coronae forma varia fuit pro temporum varietate; semper tamen ab ea Imperatoris diversa, ut ex numismatibus. Nummum profert Ducangius (3), ubi, ut mihi videtur, Imperatrix radiato diademate, ab eo Iconis nostrae non absimili, redimita cernitur. Spanhemius iudicat hoc esse numisma potius ipsius Iustiniani; sed nullam profert rationem. In musivo opere Ecclesiae Sanctae Caeciliae de Vrbe a Paschale I. circa annum 820. erecto, adparet huiusmodi corona ornata Deipara Virgo una cum decem Virginibus ad eius latera, atque ipso Infante Iesu. Ita videtur in ipso opere aere inciso, & a Cl. V. Iohanne Ciampinio relato. Visitur & eadem radiata forma in schematibus praememorati Menologii Basiliani ad diem xi. Februarii, quo festum B. Theodorae Augustae uxoris Theophili Imperat. Iconomachi Graeca Ecclesia celebrat; ad diem xxv. Novembris, quo S. Aecatarina Virgo Alexandrina
illu-

[1] Graeca Biblioth. Divi Marci pag. 18. num. xvi.

[2] Pagg. 134. 135. 136.

(3) Famil. Byzant. num; VII. Iustin. & Iustinian. Tab. III.

illustriſſima ; & ad diem xvi. Decembris , quo Beata Theophano Leonis Imper. uxor a Graecis feſtiva ſolemnitate recoluntur , & cum Sancta Aecaterina , tum Beatae Theodora , & Theophano ſimillimam noſtrae Sanctae Helenae coronam geſtant .

19. Et hic animadvertere lubet nummos aeneos circumferri , qui vulgo *medaglie di S. Elena* vocitantur , & feminarum manibus , quandoque ſuperſtitioſe teruntur ; ſed hi *Caucii* ſunt , ut obſervat doctiſſimus Vir , & omnigena eruditione percelebris Sebaſtianus Pauli (1) Congregationis Matris Dei Clericus Regularis : & *vilioris monetae genus eſt* , ait ipſe , *apud Byzantinos , & Latinos recentioris aevi . Cuiacius ita dictos putat Caucios , quod caliculi , aut ſcyphi inſtar concavi ſunt .* Vide & Ducangium (2) in Diſſertatione de inferioris aevi numiſmatibus .

C A P V T VI.

De Veſtibus Imperatorum .

20. **V**aria variis temporibus indumenta geſtarunt Imperatores ; ſed de hac veſtium varietate ſermonem hic non inſtituo ; quaedam tantum adtingam , quae ad rem noſtram magis facere videntur . Auroclavatas veſtes lapillis margaritiſque ornatas tam Conſtantine , quam Helena in noſtra Icone ferunt . Veſtis , quae diſtinctius adparet in effigie Conſtantini , eſt *trabea* , quam nonnulli ar-

(1) Veter. Monum. Tom. II. pag. 156.

(2) Mantifs Nummor. Byzantinor. pag. 235.

bitrantur esse veterum *latum clavum*, quamque posterioris aevi Scriptores *subarmalem*, indeque *lorum* adpellarunt. De quibus omnibus eruditissime pro more agit Ducangius (1) in superius laudata Dissertatione. *Trabea* est latior fascia gemmis itidem contexta, quae ab humeris retro pendens ex dextro latere per umbilicum transversum agitur, & sinistro brachio superposita extrema sui parte ab ipso brachio pendula conspicitur. Hac veste imprimis utebantur Consules, immo & ipsi Imperatores, quando Consulatum gerebant; sed quando Consulatum perpetuum in sibi ipsis firmarunt, idem insigne itidem perpetuum sibi fecerunt. Hoc vestimenti genere Graeci Imperatores usque ad Imperii CP. defectionem sunt usi; immo non solum Graeci, sed & Occidentales Imperatores, ut videtur in Codice Augustano Frederici II., de quo idem doctissimus Ducangius (2). Et hic Cl. Scriptor in eadem Dissertatione mentionem fecit *de Consularibus Feminis*, (ita Vlpianus (3), & Lampridius (4) Consulum uxores adpellarunt) quae eundem ac pene similem habitum adhibuerunt, ut colligi potest ex iconismo, qui in vetustissimo Codice Dioscoridis (5) videtur in Bibliotheca Caesarea, & in medium protulit Lambecius, indeque Montfauconius (6). At melius cernitur vestimentum Sanctae Helenae nostrae iconis in Menologio saepius citato Basilii ad diem XI. Februarii, quo schema B. Theodorae Augustae exhibetur. Et si Theodorae vestis tam auroclavata
exi-

[1] Num. 5. 6. 7.

[2] ibid. uum. 8.

[3] Leg. I. VII. XII. D. de Senat. & Leg. C. D. de Verb. obl.

[4] In Heliogabalo Cap. IV.

[5] Comment. Caesar. Biblioth. Lib. II. Cap. 8.

[6] Palaeograph. pag. 203.

gemmisque exornata non sit, ut nostra S. Helene, forma tamen haud absimilis est; & Crux ipsa magna, quae & lapillis, atque margaritis compacta in veste iconis, animadvertitur in B. Theodorae schemmatae eodem in loco, eademque forma pariter clare se dat conspiciendam. In Tabella Codicis Bibliothecae Coislinianae (1) Maria Augusta, Nicephori Botoniatae coniux, efformatur cum huiusmodi pretiosa veste, & cum ea indumenti parte, quae a dextro pede refluens, ac surgens, quasi circum ad umbilicum describit, ut icon nostra demonstrat. Sola Crux in hac Mariae Augustae veste deficit.

Demum animadvertendum hic obiter duco, Imperatoris nostri calceos, eo modo compactos, seu exornatos adparere, quo in iam memoratis Tabellis Bibliothecae Coislinianae conspiciuntur illi Nicephori Botoniatae Imperatoris.

CAPUT VII.

De Mappa, seu Volumine.

21. **C**onsulum Vxores, ut inquit Iustinianus (2) *radijs maritorum coruscant*; & ut ait Iulianus Antecessor (3) *honorem Consulariae dignitatis, & maritales infulas tenent*, gestabant etiam mappam, seu volumen illud in manu, de quo nunc sermo est, & Consulum signum proprium erat. Imperatores, qui, ut supra adnotavi, Con-

sula-

[1] Pagg. 134. 136.

[2] Novell. 105. Cap. 105.

(3) Constit. 98.

fulatus honore potiti sunt, signa pariter Consulatus Augustabus tradidere. Hinc est, quod cum in Constantini, tum in Helenae imaginibus nostrae Iconis ferre ambo sinistra videntur memoratam mappam, seu volumen. Hoc tenebant Consules, uti & Imperatores, dextera (1) interdum, quandoque sinistra, & chartaceo volumini non dissimile erat; ideoque volumen fuit nuncupatum, ut ex nummis a Ducangio citatis colligitur. Hos inter nummos laudat illum Aurelii Veri Imperatoris, qui longe ante Constantinum Magnum floruit, *in quo Imperator, & Consul dextram Romae galeatae sedenti porrigit, sinistra volumen tenens, cum epigraphe TR . P . VII . IMP . IV . COS . II .* Mos sequitur idem Ducangius: *Eiusmodi etiam volumen in vetustissimis palliatorum, vel etiam togatorum (atque adeo mulierum) imaginibus sinistra teneri apud Velferum (2), & Boissardum (3) passim observare est* Exinde crebrius occurrit in Byzantinorum Augustorum nummis, maxime in Consulari Iuliani Caesaris; nam bis Caesar Consulatum gessit ann. 356. & 357. & in nummo aureo Theodosii iunioris, in quo idem Theodosius, & Valentinianus III. habitu Consulari effinguntur; praesertim vero in Diptychis Consularibus, & fere semper in Tiberii Mauricii, Phocae, & Leonis Isauri nummis. In (4) Diptycho illustris Bohetii, qui fuit Consul anno 510. & 522. volumen ponitur in dextera, &

Bo-

(1) Ducangius Dissert. Medii aevi num. XII.

[2] August. Windelicor.

(3) Antiquit. Roman. Part. II. fig. 51. 147. IV. 56. 57. 119. 123. V. 71. VI. 29.

(4) Giornale de' Letterati d' Italia Tom. XXVIII. Artic. II.

Bonarrotius (1) in Diptycho Basilii Consulis ordinarii ann. 541. hanc mappam in eiusdem Consulis dextera pariter locatam animadvertit. Verum haec mappa inde in aliquo immutata fuit, & *ἀναξία*, *acacia* nuncupata: *fuitque saccus ex panno purpureo confectus, codici similis, terra, vel arena plenus*: de quo Georgius Codinus (2) de Imperatorum ornamentis agens, sic ait: *In sinistra involucrum (seu pannum sericum) codicē simile, ligatum mantili; habetque intus cavitatem (terram) & vocatur acacia, quasi dicat illud: Imperatorem humilem esse, ut mortalem; neque propter Imperii fastigium efferrī, neque se tumidum iactare debere*. Ducangius (3) effigiem refert Michaëlis Palaeologi cum huiusmodi acacia; quam effigiem vidi ante Historiam Paulli Ramusii *de Bello CP.* editionis Venetae 1634., etsi in aliis Theodori Lascaris iunioris, eiusdem Michaëlis Palaeologi, & Andronici senioris imaginibus, ab Hieronymo Wolphio editis (4), ex Codice Augustano Historiae Georgii Pachymeris, potius in veri voluminis speciem exhibeantur.

22. Nec abs re his adnotare cenfeo, Christum Iesum, Apostolos, aliosque Divos eiusmodi mappa, seu volumine ornatos fuisse in antiquissimis Christianorum monumentis, uti videre licet in *veteribus Monumentis* a Ciampinio (5) editis, atque inlustratis. In Codice Vaticano, anno 699.

G

CON-

(1) Osservaz. pag. 251.

(2) De Offic. CP. Cap. vi. num. 37.

(3) Dissert. medii aevi Tab. vi. & Famil. Byzant. num. xl.

(4) Wolph. ad Niceph. Gregor.

(5) Tom. I, pagg. 24. 226. Tom. II. pagg. 60. 148. 153. & 160.

conscripto effigies Sancti Petri Apostoli adparet qui laeva hoc gestat volumen, quod fortasse etiam denotat Evangelium: & Nicolaus quoque Alemanius in *Dissertatione de Lateranensibus parietinis* (1) mentionem facit de schemate Sancti Pauli Apostoli in Othonis II. sepulcro, qui pariter sinistra simile volumen tenet; & in praecitato Menologio mense Decembri pag. 35. Sancti Abraham, Isaac, & Iacob eandem honoris notam in laeva pariter gestare videntur; sicuti alii Patriarchae, atque Prophetae, aliique Sancti aliis in mensibus eiusdem Menologii picti gestant.

CAPVT VIII.

De Globo, Sceptroque.

23. **G**lobus, atque Sceptrum, quae alia Imperialia insignia sunt, cum Imperatorum manibus convenire caelatori minime viderentur in hac nostra Icone, locata conspiciuntur in manibus Angelorum, qui in quatuor marginis medietatibus intra totidem areas (quas quatuor semicirculi circumscribunt) cernuntur. Pictoribus frequens mos est, ea quae in Tabulis, absque confusione describere nequeunt, in ornatis adicere. Ducangius observat in praenominata *Dissertatione de inferioris aevi Numismatibus*, antiquos Augustos portasse globum nudum sine ornatu. At Christiani Imperatores longe post Constantinum Magnum eos Cruce insignitos gestarunt. Primus, qui globum detulit, fuit Caesar Augustus, ut ait
Isti-

(1) Cap. x pagg. 86. 88.

Isidorus (1). *Pilam in signo constituisse fertur Augustus propter nationes sibi in cuncto Orbe subiectas, ut magis figuram Orbis ostenderet.* (Iustus Lipsius (2) legit in MSS. Codicibus potius *malis*, seu *pomis*, loco *magis*.) Ideo Augusti aliquando *Mundi Domini*, ut penes Antoninum (3), & RECTORES MVNDI adpellabantur, ut ex nummis Caracallae, & Didii Iuliani habetur. Et Constantinus DOMINVS MVNDI in Romani Obelisci inscriptione nuncupatus legitur; sicuti *Orbis terrarum Dominus* Valentinianus vocatur apud Ammianum (4). Quare Basilus Seleuciaepiscopus (5), ait: *qui Imperatorum imagines aspiciunt, cum stupore demirari solent diademate, & clamyde coruscantes; tum manum denique, quae orbem terrarum in modum sphaerae formatum digitis gestare creditur.*

24. Hi globi in nummis frequenter adparerent; sed saepe super hosce globos stant Victoriolae aliquae laureas coronas Imperatoribus porrigentes, ac interdum Cruciculas. Exempla huiusmodi Victoriolarum frequenter ante, & post Constantini Magni aevum habentur; exempla vero globorum crucigerorum, supra quos nimirum eminent Cruciculae, ut dixi, post eiusdem Constantini tempora. Nihilotamen minus Nicephorus Calixtus (6) ait, ipsum Constantinum in dextra statuae suae aeneae, quam super porphyreticam columnam in Foro, ab eo *Constantiniano* nuncupato, ipse locavit,

C 2

vit,

(1) Lib. xviii. Cap. 111.

[2] Lib. iv. de Militia Roman. Dial. v.

[3] In L. Rhodia D. de iactu.

(4) Lib. xv. & xxix.

(5) Serm. 11. pag. 9.

[6] Hist. Ecclesiast. Praef. & Lib. viii. Cap. 49.

vit, adposuisse aureum malum, cui *veneranda Crux infixæ fuit*. Mirum profecto, quod Nicephorus, qui seculo XIII. vixit, tempore Andronici Palaeologi Imperatoris, cui & opus suum nuncupavit, hanc specialem notitiam Crucis globo adfixæ, ab anterioris ævi Scriptoribus omissam, in medium adtulit: & eo magis, quo ad Alexii Comneni tempora, ut adnotant Anna Comnena(1), Zonaras (2), & Georgius Codinus (3), die quinta Augusti, anno Christi MCVI. vehementiori vento perflante, statua hæc deciderit, atque in plurimas partes diminuta fuerit: quare Manuel Comnenus(4), qui eodem seculo XII. CP. Imperii habenas rexit, loco eiusdem fractæ statuae, Crucem supra columnam ipsam collocavit. Si super globum huiusce statuae Constantinus Magnus Crucem infixisset, cur non & super globos nummorum, in quibus tamen numquam adparet? Maximo Crucis amore flagrabat Constantinus; ideoque Crucis cultum pro viribus invexit: quare in Labaro Crucem pinxit, Cruces insignes in Foris elevavit, atque in capite, in armis, in nummis, & ubique fere signari iussit, adhibuitque. Sed quid mirum? cum tot, tantisque scateat erroribus Nicephori opus, uti testimonio Criticorum satis constat.

25. Primus, qui in Byzantinis nummis huiusmodi erectione Crucis supra globum usus fuit, ut hæctenus observavi, adparet Valentinianus, qui
apud

(1) In Alexiade Lib. XII. pag. 357. edit. Paris.

[2] Annal. Lib. XIII.

(3) In Notis Meursianis.

[4] Gyllius Lib. III. Descript. CP. Cap. III. Busbeg. Itinerar. CP.

apud Nicaeam Imperator adlectus est anno 364. In nummo (1) enim, in cuius postica parte legitur: IMP. XXXII. COS. VII. P. P. exstat figura muliebris galeata, dextera globum gestans, cui Crux infidet. Sed in aliis huiusce Imperatoris nummis, aut nullus globus, aut cum Victoriola desuper sita, videtur: & illa in aliis subsequentibus Augustis, itidem promiscue. Alterum exemplum habetur in nummo Theodosii (2) iunioris, qui floruit anno 408. & in quo legitur: GLORIA. ORBIS. TERRAE. ubi Imperator stat militaribus ornamentis indutus, labarum dextera, globum crucigerum sinistra tenens. Exempla alia cernuntur in nummis aliquibus Liciniae Eudoxiae, Anastasii, Iustini, & Iustiniani (3), quorum aevo inde frequentissime crucigeros globos videmus. Frequentissime, inquam, non semper; quia in nummo Philippici Augusti visitur ipse Imperator globum laeva tenens, cui insistit aquila; & in praeclarae antiquitatis Codice Regio Parisiensi (4) num. 154. Operum S. Gregorii Nazianzeni, praefigitur Tabella, in qua Eudocia Augusta, Basilii Macedonis altera coniux, & Despotes Leo, atque Alexander eius nati, & successive Imperatores, trabea, & camaleucio induti sunt: & omnes simul pariter nudum globum sinistra gestant, prout in nostra Icone.

26. Occasione laudatae Tabellae Codicis Regii pauca de scepro loquar. Leo, & Alexander tantum acaciam, seu volumen dextera ferunt; at

C 3

Eu-

(1) Ducang. Famil. Byzant. num. I. I. Tab. 1.

(2) Ibid. num. IV. Tab. II.

(3) Ibid. num. XII. Tab. III.

[4] Ibid. pag. 139. edit. Paris.

Eudocia, utpote Augusta, sceptrum, cui flos, nescio quis, supereminet, dextera gerit. Sceptrum sane aequale iis, quae eadem manu sex Angeli tenent nostrae Iconis. Galliarum etiam antiqui Reges hacce forma sceptrum (1) portabant. Fortasse Augustae CP. huiusmodi sceptrum ante x. seculum ferre prae manibus solebant. Imperatores loco Consularis sceptri, quod eburneum, vel aureum erat, oblongam Crucem detulerunt; & Phocas pium morem hunc primus invexit. Verum, praeter Crucem, Virgam, Sceptrumve deferrebant Impp. CP. iuxta adnotationem Simeonis Thessalonicensis Antistitis, a Cl. Goaro adlatam in notis ad Codinum Curopalatam (2). *Crucem (Simeon inquit) in pietatis argumentum, & acacia suscepta insuper etiam virgam assumit non gravem, & duram; sed levem, & mollem, cum mansuetudine nimirum castigandi potestate tradita, non cum iracundiae, aut perniciei intentatae motu; neque ut confringat, & perdat.* Huiusmodi Imperatorum virgam narthecem, *νάρθηκα* posteriores Graeci adpellavere, ut praecitatus Ducangius (3) existimat. In Icone nostra crucifera sceptrum non adferuntur; fortasse quod in ipsius Iconis medio Crux exstat tam insignis.

27. Verum si tropologicus sensus tibi magis arrideret, Vir piissime, audi Pachymeram in paraphrasi (4) ad librum *de caelesti Hierarchia*, Divo Dionysio Areopagitae adtributum: *Virgas Angelorum*, ait ipse, *designare Regiam, & Du-*

ca-

[1] Montfaucon Antiq. Franc. Tom. I.

(2) Cap. VI. num. 44.

[3] Dissert. inferior. aevi Numism. num. XXI.

[4] Biblioth. PP. Tom. II. §. 5. pag. 187.

calem potestatem, rectamque rerum divinarum ordinationem; iuxta illud Apocalypsis: & qui loquebatur mecum (de Angelo) aiebat Iohannes (1), habebat mensuram arundineam, ut metiretur Civitatem, & portas eius. Globus autem in Angelorum laeva, Mundum, & Civitates eius, quasi totum pro parte repraesentat.

C A P V T IX.

De Symbolis Evangelistarum.

28. **Q**uatuor Evangelistae, qui omnium primi de Cruce Salvatoris nostri scriptis suis historiam mandarunt, adparent sub animalium symbolis, ab Ezechiele (2) visis, in quatuor Iconis angulis intra totidem areas e semicirculis circumscriptas. Singuli amplectuntur Evangelii volumen, duas alas in dorso gestant, habentque caput circumdatum nimbo. Non absimiles figurae musiva opere elaboratae Romae visuntur in Ecclesia S. Sabinae, a Caelestino I. Papa constructa anno 424. quam schemata edidit V. Cl. Io. Ciampinius in *Veteribus Monumentis* (3), ubi & alia similia protulit Oratorii Lateranensis, & Basilicae S. Marci pariter Urbis tessellatis picturis anno 774. exornatae. Hisce addere lubet musiva illa, quae etiamnum spectantur (4) in antiquissima nostra Classeni Basilica, tertio lapide ab Urbe Ravenna, sita ad viam Romanam, cui diligenti studio, ac

C 4

reli-

(1) XXI. 15.

(2) Cap. I.

[3] Tom. I. pagg. 160. 141. Tom. II. pag. 121.

(4) Ibid. Tom. II. pag. 81.

religione dulcissimi nostri Ravennatenses Monachi inserviunt, quorum eçtropa in lucem adtulit aere insculpta laudatus Ciampinius, non sine aliquo errore. In hisce omnibus igitur tessellatis operibus, Evangelistarum symbola sub animalium Ezechielis specie cernuntur, alis, nimboque decorata. Quam ob rem ignoranter extraneum vulgus irridet, aitque Venetorum arbitrio nimbum, alasque tributas fuisse Leoni, qui symbolicum animal praefert Sancti Marci Evangelistae Venetae Reipublicae Patroni, cum ex vetustissimo Ecclesiae ritu passim hacce forma pictus Divus Marcus reperitur.

29. Horum autem symbolorum distributio non semper eadem fuit, sed ad placitum artificum facta; uti videre licet in laudatis aliisque exemplis apud Ciampinium, ubi modo S. Iohannes, modo S. Lucas, modo alii primarium tenent locum. Addere mihi liceat, FLAMINI SENATOR, in nostra hacce Bibliotheca (1) antiquum membranaceum Missale adservari, in cuius initialibus Evangelorum litteris Sancti Evangelistae coloribus expressi sunt, adfuetis amicti vestibus; sed symbolicum animalis caput solummodo gerunt, deaurato nimbo exornatum: sicuti & in perantiqua Ecclesia *Pignorum* dicta, Cathedrali Aquileiensi contermna, itidem visitur, ut ex schemate constat, quod Cl. V. Iohannes Dominicus Bertolius edidit in libro, cui titulus: *Le Antichità di Aquileia* (2). Verum mos hic plane rudis mihi videtur: quippe qui Aegyptiorum simulacris nonnihil accedit, de quibus Montfauconius, aliique egerunt.

30. Ne

[1] Cod. 6

[2] Pag. 392.

30. Ne quid autem circa ornamenta praetermittam, brevissime adnoto postremum ornatum, seu marginem floribus, frondibusque conspersum eo modo esse, quo videtur illud Graecanicae Traiectensis Iconis, de quo §. 11. mentio habita fuit.

31. Nonnulla argenti ornamenta cernuntur in Icone, quas in aëtyo exhibere non curavi, utpote longe sequioris aevi, nulliusque momenti. Ea facile superaddita fuerunt occasione, qua elapso seculo Marcus Zeno Torcellanus Episcopus, curante Abbate nostro Iacobo Bertellio Vtinenfi, novis crystallis S. Crucem exornavit. Exstat in scheda membranacea subtus laminam argenteam, in quam Crux terminat, hoc, quod sequitur, monimentum: *R. P. D. Marcus Zeno Torcelli Episcop. A. R. P. D. Iacobo Bertelli Abbate, hoc Crucis Lignum crystallina, qua ornatur theca, sua in Deum, & SS. Crucem pietate operiri curavit. anno S. 1635. prid. Id. Sept. praesentibus R. D. Luca Montini Capellano dicti Illustrissimi, & Canonico R. P. D. Michaele Angelo [Superantio] Veneto, D. Vitali Patavino, D. Hyacintho Vtinenfi, & D. Petro Veneto, Monachis huius Monasterii.*

C A P V T X .

De ipsa SS. Crucis portione .

32. **T**Otius Iconis descriptionem Cap. 1. exhibui: modo eam ipsius Ligni SS. Crucis referam. Portio igitur, quae post duo notabiliora segmenta alio translata, ut infra adnotabo, adhuc remanet, longitudinem habet unciarum fere octo, latitudinem vero & crassitudinem, ut adparet, quasi

quasi unciae. Porro dividitur cum supra, tum nonnihil infra in duas transversas portiones, quarum superior circa verticem longitudine aequat quatuor uncias, inferior vero quinque cum dimidia.

33. Prae vetustate color evasit phoeniceus, vulgo castaneus, ut passim in aliis S. Crucis portionibus conspicitur; verum quaenam sit huius ligni species, incertum. Peritis videtur potius esse cedri; sed per vitrum, indeque sine eius rasura, id pro certo adfirmare nequeunt. Iustus Lipsius (1) censet Crucem Servatoris nostri e quercu compactam fuisse: *primum, quia viri fide digni adserunt, frustra sacratissimi huius Ligni, quae hodie exstant, speciem hanc praeferre. Tum, quia crebra, & frequens in Iudaea olim, & nunc quoque illa arbor. Tertio, quia robustum lignum, & fixationi laturaeque aptum.* Huic Lipsii sententiae adhaeserunt Alphonsus Ciaconius (2), & Iosephus Laurentius (3). At Iacobus Gesnerus Soc. Iesu, qui multa ad SS. Crucem spectantia optimo labore, ac successu eruditissime congessit tribus voluminibus in folio, probare contendit minime quernum fuisse hoc sacrum Lignum. Placuit illi potius sententia Sancti Bedae Monachi Benedictini, *Venerabilis* passim nuncupati, qui adferit, ex quatuor lignis compactam fuisse Sanctissimam Christi Crucem, nempe cupresso, cedro, pino, atque buxo; *sed buxus, ait Beda (4), non fuit in Cruce, nisi tabula de illo ligno supra*
fron-

[1] Lib. III. de Cruce Cap. XIII.

[2] De Lignis S. Crucis Cap. 30.

[3] De Tormentis Cap. VII.

[4] Oper. Tom. III. in Collectaneis de Cruce Domini.

*frontem Christi, in qua conscripserunt Iudaei titulum; cupressus fuit in terra usque ad tabulam; cedrus in transversum; pinus rursus. Quae sententia antea fuisse videtur S. Iohannis Chryso-
 stomi (1), cui suffragantur Alexander Monachus Graecus Auctor Historiae de Inventione S. Crucis, editae (2) a laudato Cl. Gretsero [3], S. Anastasius Sinaita Patriarcha Antiochenus, & Iohannes Cantacuzenus (4) Imperator CP., etsi hi variant in ipsorum Lignorum dispositione ac situ, circa ipsum tamen Lignum, utpote ex tribus Ligni speciebus exortum, fabellae nonnullae a Graecis praecipue Scriptoribus concinnatae fuerunt, de quibus videsis Epistolam Celeberrimi Leonis Alatii (5), ubi ad calcem ipse adnotat: *vera a falsis, & probabiliora ab improbabilioribus secer-
 nere, similisque traditionis originem excutere, oportere.* Huiusmodi commentitias narrationes refellit praecipue Gretserus (6). Porro de Cruce adserere minime dubito ex ignobili, atque pro-
 cero ligno confectam fuisse; nam Sanctus Gregorius Nyssenus (7) ait: *Lignum Crucis omnibus hominibus salutare est, cum sit pars, ut audio, arboris vilis, contemptiorisque, quam aliae multae sint.* Et S. Iohannes Chryso-
 stomus (8) de Iesu sermonem habens; *etenim in alto ligno pependerit*, animadvertit. Insignioribus enim noxiis insigniores etiam Cruces tradebantur. Alia plura
 legi*

[1] Orat. de Vener. S. Crucis:

[2] Tom. II. Operum.

[3] Hexaemer. Lib. v. in Bibliot. PP. Lugdun. T. I. L. v.

[4] Asser. contra Machom.

[5] In Symmetis pag. 175.

[6] Tom. I. Oper. Lib. I. Cap. IV.

[7] Orat. de S. Baptism. pag. 459.

[8] I. Cor. Homil. v.

legi possunt apud Iacobum Bosium in eius *Traetatu Crucis Triumphantis, & Gloriosae*, summa eruditione conscripto, & edito Romae ann. 1616. typis Alphonsi Ciaconii; & apud Lipsium, qui ex veteribus Scriptoribus, atque monumentis, de Crucis forma, & de usu modoque Cruci adfigendi multa doctissime collegit.

34. Forma Crucis nostrae Iconis *duplex* dicitur ex duplici ipso transverso ligno. Non tamen Crux haec duplex, seu gemina fuit in usu pro iis, qui Crucis supplicio adfecti sunt; nunquam enim penes Lipsium haec forma reperitur; etsi omnimodas Cruces, quibus Orientis populi, & Romani usi sunt, auctor iste describat. *Sed cur ita Crux cum duplici transversario stipite, maiore altero, altero minore effingeretur, non omnino constat*, ut ait Ducangius (1). Primum hanc geminae Crucis formam reperi in nummis Leonis Isaurici Imperatoris CP., qui regnavit ab anno 717. Etsi hic Augustus, Iudaeo quodam auctore, in sacras Imagines impietatem exercuerit; attamen semper Cruci obsequium adhibuit, cum Crucis imagines Iconoclastae omnes admitterent: & deinde in aliis nummis Michaëlis Balbi, Basilii Macedonis, Iohannis Zimiscae, Romani Diogenis, aliorumque subsequentium CP. Augustorum non raro advenitur; ac in saepius citato Basilii Menologio gemina Crux fere semper delineata deprehenditur. Hinc mos huius duplicis Crucis taliter invaluit penes Graecos, ut & hodie vigeat in ea natione.

35. Crux ista duplex, seu gemina dicitur vulgo *Patriarchalis*, seu *Hierosolymitana*; quia Crux hoc modo

(1) Dissert. de infer. aevi numism. num. xxiii.

modo efformata ab Hierosolymitanis, aliisque Patriarchis ferebatur. Fortasse placuit Patriarchis Crucem augere, vel ita exornare, ut ab aliis inferioribus Episcopis semetipfos distinguerent. Haec gemina Crux nuncupatur etiam *Apostolica* a Scriptoribus rerum Hungaricarum, qui *de Cruce gemina*, scripserunt (1), *Apostolatus insigni, quam Romanus Pontifex una cum Corona transmisit Divo Stephano Hungarorum Regi, & Apostolo* [2], *potestate ei facta posterisque Regibus eam proferendi*, veluti Apostolica legatione fulgentibus. Videtis Historiam Didacticam S. Crucis (3) compositam a Doctissimo Patre D. Magnoaldo Ziegelbaur, Monacho nostro Benedictino Imperialis Monasterii ad duplices Aquas in Austria, cuius comitati, & benevolentiae plurimum me obstrictum profiteor.

36. In insignibus Alberti [4] Patriarchae Hierosolymitani, qui Heraclio successit anno 1204., adparet Crux cum triplici transverso ligno, quorum supremum est brevius secundo, & secundum tertio. Porro Crux haec triplex melius convenire videtur Pontifici Maximo in supremae potestatis supra omnes Patriarchas argumentum. Quare Molanus [5] dicit, *Supremo Patriarchae, sive Romano Pontifici, quidam dant pedum cum triplici Cruce*, ut obiurget adrogantiam eorum, qui Patriarcham CP. Romano Pontifici parem faciebant. Fivizzanus (6) vero nonnullas ratio-

(1) Inchoferus Annal. Eccles. pag. 304.

(2) Anton. Bonfin. Histor. Hungar.

(3) Pag 207.

(4) Honuphrius Panvin. in Chronico.

(5) Lib. IV. Cap. xxix. Histor. SS. Imag. & Pictur.

[6] De ritu SS. Crucis Romano Pontifici praeferendae Lib. I.

tionem profert, ut probabilem reddat hanc opinionem, adferitque aliquod exstare exemplum imaginum Summorum Pontificum, qui manu tenent Crucem, cuius stipes duplici, & triplici linea est decussatus. Difficile tamen statuere tempus ritus triplicis Crucis, dum in antiquitatibus Liturgicis nullum testimonium adparet Hierarchas consuevisse incedere cum Crucibus huiusce figurae ante se latis. In eruditissimo Opere *de Liturgia Romani Pontificis*, edita ab Dominico Georgio clarissimae memoriae, nullum profecto exstat huiusmodi vestigium. Nihilotamen secius ipse Fivizzanus autumat in aliquibus Metropolitanis, & Patriarchalibus Europae Ecclesiis Crucem praeire solitam, qualis super Patriarcharum insignibus statuitur. Inde rationes adducit huiusmodi ritus, & proponit hanc Crucum varietatem denotare, nobis in Ecclesia Dei dari sedes varias *honore, & ditione dispares*. Aliquando triplicis Crucis forma reperitur in veteribus Christianorum monumentis, quorum duo videre licuit apud Boldethum (1), nempe Iovinae alterum, alterum Luciferi Calaritanus Episcopi, etsi hoc postremum sit apocryphum.

37. Statuae Constantini, & Helenae ex industria locatae fuerunt ad latera huius S. Crucis, quia non solum hisce debemus felicem SS. Ligni adinventionem; sed quia Constantinus ipse, cum CPoli insignes Cruces erexisset, ad earundem Crucum latera statuas S. Helenae Matris suae, atque sui ipsius itidem poni mandavit; nimirum [2] ad arcum Milliarum, in fornice Camerae Fori Constantian-

[1] Osservaz. sopra i Cimiterj de' Santi pagg. 263. 271.

[2] Cedrenus, & alii.

stantiniani, & alibi: quam ob rem Graecis consuetudo invaluit ita dictorum Augustorum effigies collocandi ad ipsius Crucis latera. Nobilior locus Divae Helenae datus vilitur; quia Graeci laevam dextera praestantiorum esse iudicant.

38. Ad verticem S. Crucis ex utraque parte Angeli cernuntur, quasi admirantes vivificae Crucis mysterium, quo Orbis totus salvus factus est; & non pro artificis placito, sed ex graecanica consuetudine sunt hic & inde locati, ut animadverti potest in similibus Tabulis, & praecipue in illa Ducalis Basilicae Sancti Marci (1), ubi hi duo Angeli distinguuntur nominibus Michaëlis, & Gabrielis: Μικαήλ. Γαβριήλ. Anonymus Auctor *Antiquitatum CP.* quas e Codice Regio 3058. 4. Cl. V. Domnus Anselmus Bandurius e Graeco vertit, & in lucem primum edidit, refert [2] a dextris, atque a sinistris memoratae Crucis Fori Constantiniani adcommodasse ipsum Constantinum duorum Angelorum statuas, iuxta versionem doctissimi Lambecii, & laudati Bandurii, qui in notis amplissimis, omnique eruditione refertis, hac super re (3) optime differit: & statuas, inquam, adcommodasse ad conservandam caelestem, ac celeberrimam illam visionem S. Crucis, & Angelorum Constantino dicentium ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ: IN HOC VINCE. Ita Bandurius adnotat (4): *Perperam Combesius, Ε'νθεν καὶ δύο ταχυδρομον, velo-*

[1] Tiepolo Trattato delle SS. Reliquie di S. Marco di Venezia pag. 69.

[2] Num. 33. 4^a.

[3] Pagg. 488. 497. edit. Paris.

[4] Pag. 498.

velocium duorum Cursorum, ut & Aemilius Por-tus Suidae interpres. Duorum quippe Angelorum statuas fuisse puto (id probat in nota ad n. 33.) quoniam una cum Cruce, Constantinum, Angelos dicentes, ἐν τῷ τῷ ἰκκ, vidisse fertur; unde ad conservandam illius visionis memoriam, Crucem, & Angelos erexisse.

39. Me tamen non latet, plerosque scripserunt non Angelorum vocem audivisse Constantinum, sed verba, ἐν τῷ τῷ ἰκκ vidisse in caelis penes Crucem, ex luce conscripta, Cedrenus [1] ex stellis efformata fuisse haec verba adnotavit; quod & Zonaras (2) repetit, addens Romanis litteris fuisse composita: quamquam Leo Imperator in Epistola ad Umarum, mavult scripturam hanc Graecam existisse.

C A P V T X I.

De huiusce Iconis aetate.

40. **E**X haftenus dictis quisque eruditus conie-re poterit, cui aevo adscribenda sit haec Icon nostra pervetusta. Verum quoniam ad Cap. I. non improbabilem sententiam in medium adtuli ante seculum XI. eam confectam fuisse; ideo, ut quibus observationibus innixus id protulerim, adpareat, aliqua haec praec oculis ponam, & breviter quidem, ne acta agam. Icon tota undique redolet antiquitatem. Imprimis Angelorum, & Imperatorum schemata, seu imagines, quae, ut ita dicam, duriusculae sunt, & rudes, licet non satis iuxta

(1) Compend. Histor. pag. 214.

(2) Annal. Tom. II. Lib. XII.

iuxta typum modernus artifex, quo usus sum in formando ectypo ad frontem huius Syntagmatis exhibito, non satis, inquam, eam expresserit; attamen notam antiquitatis praeferunt: nam opus cum aliis mediæ aevi collatum, statim vetustatis characterem id ipsum intuentibus ostendit; nihilque reperitur in iis Imaginibus, quod nos in eam sententiam inducere possit, ut posteriorem esse hanc Tabulam, seu Iconem credamus. Characteres quoque Graeci quadrati, & rotundi post memoratum seculum XI. non sunt tam facile obvii; & globus quidem absque Cruce supereminente non fuit in usu post id temporis apud Graecos.

41. At si vel distinctius, apertiusque quid sentiam proferre mihi per te licuerit, VIR HUMANISSIME, assignabo huic Tabulae eam ipsam aetatem, qua vixit Basilius Porphyrogenneta, auctor Menologii saepius in hoc Opere memorati. Si Baronio (1) fidem praestare debemus, huius Menologii collector fuit Basilius Macedo, qui seculo IX. floruit; si vero Allatio (2), Basilius iunior, qui sequenti seculo imperavit, eiusdem Menologii existit auctor. Eo lubentius subscripsimus Allatio, quod in Menologio mentio fit Beatae Theophanus (3), coniugis Leonis filii Macedonis. Et insuper ipse Basilius Macedo (4), utpote ex infimo ortus genere, Porphyrogennetae titulo non potuit decorari, sicut potuit, & fuit Basilius iunior, nempe secundus, filius Romani Imperatoris. In hoc igitur Menologio, ac in aliis eiusdem seculi X.

D

mo-

(1) Ad ann. 886.

(2) Dissert. de Lib. Ecclesiast. Graecor. §. 12.

(3) XVI. Decemb.

[4] Nicet. in Ignat. & Zonaras pag. 131.

monumentis, ea omnia, quae in nostra Icone deprehenduntur, obvia sunt, facileque reperiuntur; quod profecto in alterius aevi monumentis non ita facile occurrit. In hoc, inquam, Menologio visuntur schemata iis simillima, quae sunt in nostra Tabula, ut supra notavi ad Capita v. & vi. Camaleucium nempe in Imperatorum figuris, quo Constantinus noster redimitus est, & altera Corona in Augustabus, qua S. Helenae caput decoratur. Itidem vestem S. Helenae, Cruce exornatam, nusquam reperi, nisi in Menologio. Vetusioris, vel inferioris aevi Augustarum indumenta admodum diversa exstabant, ut ex numismatibus, atque ex tabulis. Praeterea globus non crucifer, & forma sceptri se adtollentis ad instar floris cuiusdam, ut videtur in Icone, una simul adparent in Tabula Regia Parisiensi in Cap. ix. memorata, ubi filii, & uxor ipsius Basilii Macedonis exhibentur; quae Tabula circa eiusdem Menologii aetatem elaborata fuit. Vt ut sit, eruditus Viris, ac de Graecanicis rebus plane instructissimis, hanc spartam libentissime subiicio.

CAPUT XII.

De Iconis Translatione.

42. ANtequam ad huiusce Iconis Translationem me convertam, non abs re erit praenotare S. Crucis Lignum a Constantino Magno divisum fuisse in plura segmenta, quorum unum Hierosolymis reliquit, ibique insigne Templum construxit; alterum CPoli Sophianae Aedi custodiendum tradidit; tertium vero Romam misit, ubi & regalem Basilicam erexit, S. Crucis in Hierusalem adpellata.

latam, quam SS. D. N. BENEDICTVS XIV. instauravit, atque omni magnificentia exornavit. Eam igitur portionem, quae CPolim translata fuit, in minora segmenta constat partitam fuisse, quae variis in locis eiusdem Urbis adseruabantur, ut Ducangius (1) adnotat ad Annae Comnenae Alexiadem. Nihilominus suo tempore S. Beda (2) scripsit, in Sophiana Basilica tres magnas portiones Ligni S. Crucis servatas fuisse; *longum*, videlicet, *Lignum in duas partes incisum, & transversum eiusdem Sanctae Crucis Lignum*.

43. Ex hac igitur, quae CPoli contigit, parte, Crux haec nostra formata fuit; nam in Monumento, quod mox daturus sum, narratur, eam ex Urbe CPoli secum adsportasse duos nobiles Viros Euboeos, qui etiam scire se profitebantur, hanc usui exstitisse Constantini Magni, & Helenae Imp. Sed plane error hic est a nimia Graecorum credulitate proveniens; cum satis constet ex dictis superius, & praecipue ex Patriarchalis, seu geminae Crucis forma, quae postea tantum profecto viguit, dictorum Augustorum tempore Iconem hanc non fuisse confectam: neque decebat maiestatem tantorum Principum Crucem possidere nullo, vel parvo ornatus pretio insignitam. Intelligere forsitan potuerunt, ipsius S. Crucis portionem ab Icone separatam, eam ipsam fuisse, quam privato cultu laudati Augusti venerarentur. Verum & hoc non tam facile dictis nobilibus viris concedendum. Haec enim Icon oblata fuit huic Monasterio non longe post eius primordia; nam erectio huius Monasterii S. Michaëlis contigit anno 1212.

D 2

ideo-

(1) Pag. 104.

(2) Oper. Tom. III. de Locis Sanctis Cap. xx.

ideoque fere novem seculis post aevum Constantini Magni. Quasi ad huiusce Monasterii exordia Iconis oblationem refero; quia eiusdem oblationis, seu potius translationis monumentum litteris consignavit Franciscus Abbas noster anno 1362. *ne memoria iam diutissime deperdita penitus tunc evanesceret.* Quae verba quidem innuunt magnum temporis curriculum elapsum esse ab adventu Iconis ad aetatem Francisci Abbatis; nam memoria iam diutissime deperdita non evanisset; & praeterea eadem seculum unum, vel alterum seculi dimidium indicare videntur. Quo pacto autem in notitiam venerit huius oblationis praedictus Abbas, ipse testatum reliquit in ipso monumento dicens, successores eorum, qui primo sacram Iconem dono dederant, venisse, ut eam veneraretur, & narrarunt modum, quo huic Ecclesiae pretiosum Pignus oblatum fuerit ab eorum maioribus. Monumentum vero ex membrana seculi xv. depromptum, ubi & alia huiusce Monasterii Acta leguntur, atque ex apographo Codicis Bibliothecae nostri Monasterii S. Mariae Angelorum Florentiae, haec referre ad legentium commodum, Historiaeque fundamentum, opere pretium iudicavi.

Incipit Tractatus qualiter Icona Ligni Sanctissimae Crucis in Monasterio Sancti Michaelis de Muriano mirabiliter sit delata.

44. *SI tanta virtus Scripturarum est, ut gestorum labente temporum curriculo apud posteros memoria vigeat; cur igitur non insudant, quibus datum est desuper intellectus pariter, & scribendi scien-*

scientia in occurrentibus notabilia denotare? Cur permittunt magnalia Dei sine felici recordatione transire? Cur non student ea quae posteris aedificationem praebeant exarare? Ecce enim multa transacta sunt tempora ex quo virtuosum infrascriptum miraculum evenit & nemo ipsius prodigii prescius extitit qui de tam felici recordatione ut inferius declarabitur saltem aliqua in scriptis ad posterorum memoriam curaverit enarrare. Venerabilis igitur pater Dominus Franciscus Abbas Monasterii S. Michaëlis de Muriano Dioecesis Torcellane Camaldulensis Ordinis volens memoriam tanti miraculi iam diutissime perditam suscitare ad communem utilitatem fidelium & celebrem recordationem modernis & posteris recitandam statuit ac voluit sic gloriose rei miraculum in predicto Monasterio in scripturis publicis annotari ad exaltationem gloriosissimi nominis dignissime Crucis Domini nostri Iesu Christi Salvatoris nostri. Nunc vero ne prodigus hic ultra forte quam sat est sermo discurrat presidio eiusdem Crucis de qua locuturi sumus ad expositionis seriem veniamus.

Anno Domini M. CCC. LXII. de mense Octobris III. nobiles & circumspecti Viri de partibus Romanie secum ducentes interpretem unum ad Monasterium predictum accesserunt qui per predictum interpretem Abbati prelibato in hunc modum affati sunt. Pater a longinquis venimus partibus visitare yconam in qua due parve Cruces existunt de ligno Sanctissime Crucis Redemptoris nostri quas in Monasterio isto dignoscitur permanere. Qua de re vos precamur ut nobis ipsam ostendere dignemini. Abbas enim prefatam yconam nequaquam se habere respondit ipsam tenens absconditam eo quod

paulo ante aliqui desuper Altari Ecclesie dicti Monasterii furari conati fuerant. Quod responsum qui venerant audientes mesti & ululatu maximo instantissime denuo deprecati sunt Abbatem sic dicentes. Pater non deneges nobis quesumus visionem huius ycone, quam scimus a nostris antecessoribus antiquitus hic manere. Et ut scias nobis hoc esse notum tibi incunctanter narrabimus quantitatem qualitatem atque ipsius ycone formam seriatim ut a nostris Patribus didicimus esse verum. Ycona propter quam a longe non modicum huc venimus constituta est ex quadam asside grossa magnitudinis unius libri comunis super qua asside quedam ycone manet auricalchi aureati. In ipsa vero ycona ab utraque parte desuper sunt sculpte figure Imperatoris Constantini ac Imperatricis Helene que Imperatrix meruit Crucem supradicti Domini Nostri a Iudeis absconditam reperire. In medio enim figurarum earundem due parve Cruces scilicet una subtus alteram simul vincte consistunt. ex ligno constructe gloriose ac dignissime Crucis in qua Salvator noster mortem subire dignatus est. Abbas autem sciens ab auditum tamen non ita vere ipsas Cruces parvas fuisse de ligno Sanctissime Crucis, quomodo vel quando aut quare in ipso Monasterio primitus fuerint ignorabat. Vnde admiratus his que audierat in immensum ab ipsis quomodo scirent aut a quo audierint predicta curiosus investigavit. Ipsi vero miraculum infrascriptum in hunc modum narraverunt dicentes.

Mortuis Imperatore, & Imperatrice predictis & Imperio ipsorum in desolatione veniente accidit ut aliqui nostri antecessores ex quorum prosapia originem duximus in Constantinopolitana civitate ap-
pli-

plicarent qui sibi ad hoc committendam comodum
 cognoscentes yconam suprascriptam subtiliter sunt
 furati quam sciebant indubie fuisse Imperatoris &
 Imperatricis predictorum. ipsam sibi reputantium
 cariorem omnibus thesauris gemmis & reliquiis hu-
 ius mundi eo quod Cruces in predicta ycona exi-
 stentes construi fecerant de ligno Sanctissime Crucis
 Redemptoris nostri tempore quo Imperatrix predi-
 cta ut suprascriptum est ipsam Crucem Salvatoris
 nostri a Iudeis funditus in terram reconditam me-
 ruit invenire. Intransibus autem navim qua ive-
 rant & abeuntibus inde cum ycona supradicta ver-
 susque patriam & habitationem ipsorum propere
 navigantibus, ecce tempestas & infortunium ma-
 ximum mirabiliter supervenit in mare adeo quod
 quasi omni spe salutis perdita crederent omnino pe-
 riclitari. Sed recordati supradicte Sanctissime Cru-
 cis videntesque continue fluctus & procellas fortius
 habundare cum fiducia & spe maxima voverunt
 unanimes nostro Salvatore. quod si quassatio &
 tempestas illa cessaret sic ut illesi evaderent pre-
 factam gloriosam yconam in mare prolicerent ip-
 samque sequerentur quocumque mare traduceret ean-
 dem oblaturi in unam Ecclesiarum quam ipsos pri-
 mitus reperire contingeret. Quibus dictis & facto
 voto mox & celeriter mare in maxima tranquilli-
 tate devenit in tantum quod nil infortunii unquam
 fuisse videretur in eo. Qui tam grande conspicien-
 tes contigisse prodigium & sic velociter ac firmiter
 cognoscentes tranquillitatem illam qua mortem eva-
 serant ex voto & post votum ipsorum nullo medio
 penitus processisse promissorum memores repente pre-
 fatam yconam proiecerunt in mare. Que nullo du-
 tente a semet pervenit in partes Venetiarum ap-

plicuitque ad Monasterium in quo sumus, statimque indistanter ab Ecclesia ista ante fores ipsius suos fixit gressus. Illi autem qui assidue ipsam secuti fuerant videntes eandem ulterius minime progredi sed immobilem sistere navi illico descenderunt & ipsam ex aqua tollentes super Altari eiusdem Ecclesie devotissime obtulerunt presentibus Abbate ac Monachis ipsius Monasterii. Porro ad lares proprios remeantes hoc miraculum & cuncta que sibi acciderant eorum filiis propinquis & affinibus narrauerunt & subsequenter de progenie in progeniem felix ea gloriosa recordatio miraculi supradicti propiciante Domino ad nos usque pervenit. Quam ob rem dignetur vestra Paternitas ipsam yconam devotissimam nobis ostendere ut non simus de nostro laborioso ac longissimo nimis itinere frustrati, & possimus Cruci Sanctissime Redemptoris nostri devotam & debitam sicut decet reverentiam impertiri. Abbas enim audiens omnia supradicta in immensum gavisus eisdem prelibatam yconam reverenter ostendit. Qui cum predictas Cruces devotissime adorassent leti & iubilantes discesserunt. Abbati predicto gratias referentes ac laudantes & glorificantes Deum cui laus & gloria in sempiterna secula seculorum. Amen.

45. Ad magis comprobendam mirifici adventus huius S. Crucis Historiam, visitur & modo pulcherrima Inscriptio, quam fortasse erigere curavit laudatus Abbas Franciscus, qui pro custodienda eadem sacra Reliquia primum construxit Sacellum, seu Altare, ut Chronographus noster Augustinus Fortunius e Florentia, retulit. Haec Inscriptio exstat impraesentiarum in pariete Ecclesiae

siae loco patentiore inter eiusdem Sacelli ostium ,
& Sacrarium , quam etiam hic damus .

MIRIFICO . DEDVCTA . MODO . SAN
CTISSIMA . LIGNI . PARS . INCLVSA
CRVCIS . MANET . HIC . CONCVRRITE . PRONI .

46. Dixi Franciscum Abbatem *fortasse* auctorem extitisse huius Inscriptionis , cum nihil obstet , quin putare possimus longe antea , nempe tempore adventus Sanctae Crucis , eam conscriptam fuisse : huiusmodi enim characterum inclusorum , & inter se ligatorum forma passim videtur in Inscriptionibus XII. seculi , ut & in Marcianae Aedis Venetiarum vestibulo ad latera portae principis .

Memoratus Augustinus Fortunius enarrationem huiusmodi adventus Sanctae Crucis conscripsit ex Monumento supra relato , & ex parva quadam Historia Lucae , vel Nicolaj Paladini Dalmatae , fortasse minime typis tradita ; nam huiusce Commentarioli nullum exemplar haecenus videre licuit , & de ipsomet Scriptore mentionem ullam penes alios , praeterquam apud Fortunium , nunquam inveni .

47. Cui

47. Cui fortasse incredibilis erit tota adlati Monumenti historia, utpote ex Graecorum adfuetis fabellis resperfa; verum huic facile respondebo: morem profecto Graecorum fuisse veras enarrationes fabellis immiscendi; verumtamen in hisce enarrationibus aliquam exstare veritatem, quam non reiiciet, nisi is, qui nimis scrupulose cogitet, & credat. Certum est, e Graecia in hoc Monasterium translata fuisse hanc Iconem; & tota Icon ipsa hoc satis nobis praebet fundamentum: & certe antiquitatem ipsius Tabulae aliquo modo me demonstrasse existimo. An vero in navi, vel supra maris aestus haec Icon iter fecerit ad Insulam, nihil officit ad eius identitatem. Tunc temporis ita mirificam exstitisse translationem Patres nostri crediderunt; nullum impraesentiarum habemus contrarium monumentum; quam ob rem, nec indubitanter miraculum accidisse censendum est, nec penitus illud reiiciendum. Haec, SENATOR AMPLISSIME, adnotare placuit, ut aliquid dicerem contra nimium faciles rerum omnium dubitatores.

C A P V T XIII.

*De Cultu, & miraculis eiusdem portionis
S. Crucis.*

48. **P**ostquam Franciscus Abbas Sacellum, seu potius Altare, huius sacratissimo Pignori Passionis Servatoris nostri condere curavit, auctus est in dies erga ipsum cultus Fidelium, qui ad hanc Insulam, ut illud venerarentur, dedita opera se transferrebant. Fortunius ipse (1) haec adnotat post laudatam enarrationem. *Franciscus Abbas*

[1] Histor. Camald. Par. II. pag. 96.

Abbas, erecto Sacello Crucis, venerabile Lignum ibi recondidit, ubi usque ad haec tempora a tota Venetia omni debita colitur religione. Tametsi postero tempore particula quaedam illinc ad sacram Eremum translata est: ex eo die Templum S. Michaelis, ipsumque maxime Sacellum Crucis, tanta cepit esse in opinione religionis, ut non minus nautae, quam mercatores, ubi ad navigationem se Venetiis accingunt ad adorandum prius sacratissimum Lignum exinde venire consueverint. Narranturque multa miracula fuisse ibidem pro tempore ostensa; inter quae unum sat erit ostendere, quod a Nicolao Paladino Dalmata scribitur. Ipse enim olim in Cretam navigans ad Antonium Lauredanum in Cyprum missus, in redeundo in quindecim incidit triremes Pyratarum Asiaticorum. Cumque sese strenue diu defendisset pro viribus, nec evadere posse cerneret, venit illi in mentem Sanctae Crucis ipsius recordatio. Tum eius virtutem suppliciter implorans, illico vitae periculum ingenti miraculo evasit; effugiens enim, lapsusque nescitur, quomodo ex hostium manibus, navigationis cursum prospere confecit, & omnis gestae rei Commentariolum composuit, gratias immortales agens Deo.

49. Hic etiam cultus antiquiori monumento comprobatur. In Vita enim Beati Petri Massaleni de Ottocha, olim Sardiniae urbe Episcopali, ideoque *de Sardinia* vulgo nuncupati, (etsi memoriae lapsu a Cl. V. Francisco Barbaro (1) *Petri Corsi*, nomine laudatur) sic legitur (2): *Dominus Petrus Lauredanus, & Dominus Stephanus Contarenus, eximii Patritii huius Reipublicae devote accedebant*
ad

[1] Epist. cvr.

[2] Cap. viii.

ad illud devotum Monasterium, & adorato, & deosculato Ligno S. Crucis, quod ibi est, &c. Hanc Vitam D. Maurus Lapius Florentinus, ac Monachus noster conscripsit, fuitque aetate synchronus B. Petro, qui hoc in Monasterio decessit anno 1453. ipsamque inter MSS. Codices nostros (1) adservamus. Itidem in itinere Persico (2), quod egit, ac luculenter Italice descripsit Ambrosius Contarenus, Vir Patritius, ac pro Veneta Republica ad Vfuncassanum Persarum Regem Orator, sic habetur: *Adì xxxiii. Febb. mccccclxxiii. montai in barca, & andai a Santo Michele da Murano, ove udimmo Messa. Poi feci signarci tutti con il Legno della Croce dal Priore: e con la sua benedizione andammo a dirittura a Mestre.*

50. Et revera traditum est per manus, quod navigium nullum a propinquo S. Erasmi Portu, per id temporis prae ceteris frequentato, solvebat, quin prius Cives, Mercatoresque, ac Nautae, vel in publicis expeditionibus, vel mercimoniae gratia, proni, supplicesque benedictione pro felici suo itinere munirentur huiusce sacri Ligni. Verum haec adventantium pietas paulatim obsolevit propter navigationem eiusdem Portus difficilem redditam, atque derelictam. Quo aevo haec navigationis difficultas contigerit, incertum; tamen circa annum 1555. Muriani, seu S. Erasmi Portus tam altus, validusque adhuc vigeat, ut maris impetus in hanc Insulam praecipites caderent; id quod ex charta antiqua quadam huius nostri Tabularii addiscimus. Et quidem Fortunius, qui in
hoc

[1] Cod. 506.

[2] Viaggi alla Tana in Persia, &c. in Vinegia 1515. p. 59.

Exstat etiam in collectione Ramnuzii.

hoc Monasterio praelaudatam nostrae Historiae Camaldulensis secundam Partem anno 1579: elucubavit, videtur significare voluisse suo etiam aevo Nautas, Mercatoresque, qui se ad navigationem adcingebant, ad adorandum SS. Lignum adcessisse.

51. Publicae Civium devotioni exponitur haec sacra Reliquia diebus Inventionis, & Exaltationis S. Crucis, & Feria sexta Parasceves. Non sola tamen Feria sexta Parasceves, sed quaelibet anni sexta Feria specialiter dies sunt dicati culti Sanctae Crucis, quae symbolum est Passionis Servatoris nostri Iesu, ut Sanctus Cardinalis noster Petrus Damianus [1] adserit in Epistola, quam scripsit ad Desiderium Abbatem Montis-Casini. Et revera Constantinus Magnus decrevit his diebus praecipuum cultum exhibendum esse S. Cruci, immo voluit, ut diebus iisdem ea fervarentur, quae servantur Dominica die, ut scribit Sozomenus (2), atque observat Tillemontius (3). Verum haec Constitutio, vel brevi abrogata est, vel non fuit promulgata, cum observationis huiusce Constitutionis nullum remaneat in Historiis vestigium. Incaussum quoque versus dimidium v. seculi (4) adlaboravit Sanctus Auxentius Abbas prope CPolim, ut devotum morem sanctificationis huius diei firmaret, ac stabiliret.

52. Superius mentio facta est de Sacello, quod huic sacro Ligno Francisci Abbatis studium erexit; verum non de Sacello, quod modo cernitur,
in-

[1] Lib. II. Epist. XIV. vel Opuscul. XXI. 11.

[2] Lib. I. Cap. VIII. p. 48.

[3] T. IV. pagg. 181. 642.

[4] Act. SS. Bolland. XIV. Februar.

intelligendum est ; nam hoc post seculi xv. medietatem exstructum imprimis fuisse a Petro de Priolis Viro Patricio , ac Marcianae Aedis Procuratore , clare habetur ex Epistola celeberrimi Viri Petri Delphini , Viri itidem Patricii , ac nostrae Congregationis Praesidis Generalis , quam dedit anno 1493. die 10. Februarii ad Bernardinum Gadolum Brixensem Monachum nostrum , virum maxima doctrina pollentem (1) : quae Epistola inter editas legitur Lib. II. num. 55. inter autographas vero , quas tribus Codicibus in folio tenemus Lib. I. num. 18. In hacce igitur Epistola post tanti viri collacrymatum decessum , subdit Delphinus ; *quo vero amico , quo patrono careat nunc Coenobium nostrum S. Michaëlis , apud quod exaedificato nobili Sacello , dum viveret , nunc mortuus requiescit , non indiges teste .* In media huius Sacelli area modo etiam Petri de Priolis Sepulchrum cernitur cum epigraphe , anni epocha carente , qui tamen fuit 1493. ut ex relata Delphini Epistola dignoscitur . Altare cum lignea Tabula Iohannis Bellinii praeclari Pictoris , Priolus erexit ; sed aevi diuturnitate , atque adeo Septemtrionalis aëris voracitate admodum offensa Tabula , totum Altare , ut exstat , erectum fuit anno 1732. sub Abbate Michaële Angelo Gasparino Veneto , marmoribus pereleganter ornatum : & hic addere libet adhuc exstare in hoc Sacello Crucem pulcherrimam , & procerem ex tabulis porphyreticis , & ophiticis iam ab aevo Petri Prioli constructam .

C A-

[1] Philipp. Bergomen. in Supplem. Histor.

CAPVT XIV.

De Segmentis S. Crucis alio translatis.

53. 1. **E**odem seculi xv. caractere, quo exscripta fuit Relatio de insigni nostra S. Crucis portione superius adlata, adpositum fuit additamentum de Translatione cuiusdam segmenti ipsius sacri Ligni Camaldulum facta per quemdam nostrum Praesidem Generalem; & hisce verbis: *Praeterea sciendum est, quod illa portio Ligni sanctissimae Crucis, quae in praefata Icona deesse videtur, cuius in loco deaurata argentea lamina posita est, translata fuit per quemdam nostri Ordinis Generalem ad sacrae Camaldulensis Heremi Monasterium; quod ad honorem sanctissimi Salvatoris noscitur esse constructum; quae usque in praesentem diem in eodem loco maxima cum devotione custoditur, colitur, atque veneratur.*

54. Quo aevo, vel sub quo Praeside nostro huius segmenti translatio Camaldulum facta sit, nullum exstat monumentum, neque in Tabulario S. Eremiti, neque istius Monasterii. Porro ante seculum xvi. eam factam fuisse certissimum est; quia adlata adnotatio seculo xv. conscripta fuit. Tantum in *Chronico Camalduli* MSS. ab eruditissimo, & piissimo D. Eduardo Baroncinio scripto, haec memorantur: *Ligni siquidem S. Crucis Domini particula Monasterio S. Michaëlis de Muriano ad Eremum delata, argentea Crucis theca ornata, reposita fuit in Tabernaculo marmoreo a Magistro Gino de Settignano anno 1521. sculpto, a latere*
maio-

64 OBSERVAT. IN PERVET. ICONEM

*maioris arae, & lampade ibidem semper accensa
Decreto Capituli S. Eremiti anno 1529.*

55. Ipsomet seculo xv. Monachus quidam huiusce Monasterii pietati consanguineorum suorum de Patricia gente Gritta nimis obsecundans, partem alteram huiusce sacri Ligni ademit. Laura autem Gritta anno 1576. eam Patribus Societatis Iesu Domus Venetae dono dedit, ut publico cultui exponeretur in eorum Ecclesia, quae tunc erat S. Mariae de Humilitate, cui modo Moniales Ordinis nostri Sancti Benedicti inserviunt. Haec omnia patent ex monimento ab ipsa Laura patrio idioma conscripto, quod hic exhibemus ex Codice membranaceo seculi xvi.

L' Anno del Signore 1576.

Come s' habbia havuta la Crocetta del
Santo Legno della CROCE.

56. **G**IA' sono anni 140. in circa, che venne non si sa d'onde, una cassetta quadretta d'un braccio longa, & un palmo alta, ben chiusa per acqua notando in modo più miracoloso, che maraviglioso, e capitò a Santo Michele da Murano, dove a quel tempo non era ancora fundamenta, ma spiaggia, & certi Padri di quello Monastero vedendo tale Cassetta dal Mare giettata verso Terra, andorno per pigliarla, & ecco, che quanto più andavano verso d'essa, lei tanto più s'alargava dalla ripa: fato ciò più volte, si resolsero andar, e così andorno al loro Reverendo Padre Priore narrandogli il successo: Inteso che ebbe il P. Priore fece venir tutti li Padri in ordine di procession
con

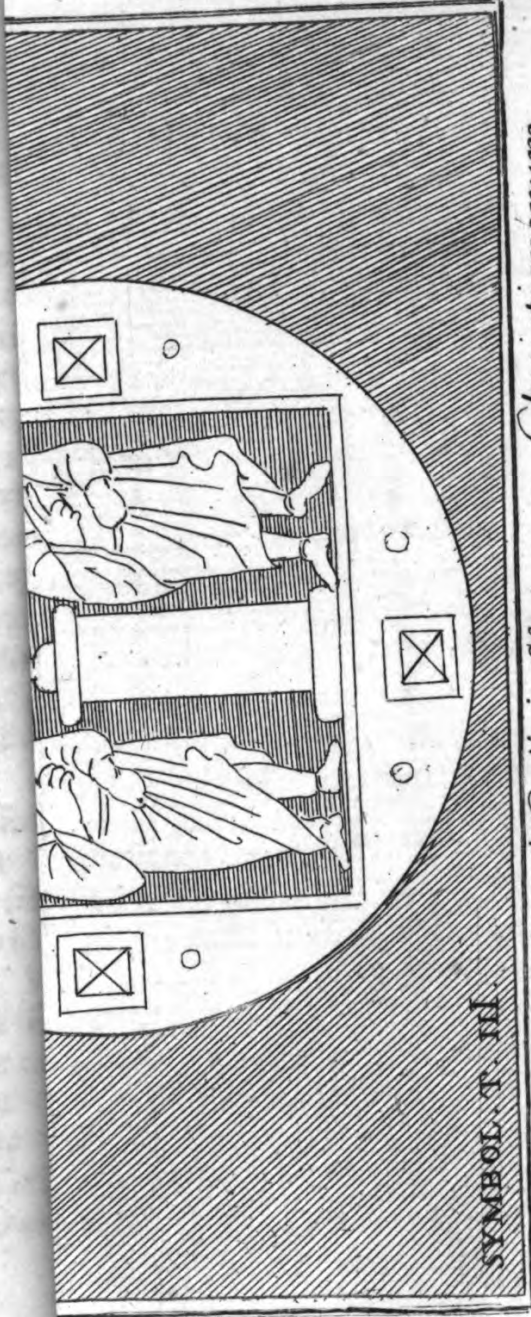
con la Croce, e così divotamente andorno verso la Cassetta, quale gionti detti Padri al luogo, dove stava, parendo che stesse ad aspettarli per esser colta col detto ordine, & divotione, più non si mosse, come già prima fatto havea. Pigliata che ebbero detta Cassetta, trovorno sopra sculpito lettere, che dicevano Lignum Sanctæ Crucis. aperta che fu, vi trovorno dentro un' altra Cassettina con lettere sopra parimente scolpite, che dicevano Lignum Sanctæ Crucis. aperta ancora detta Cassettina trovorno il Santo Legno longo un palmo in circa. Portato con grandissima allegrezza, e riverenza fu repostò nella lor Chiesa, & fattone una Croce, che hoggidì con gran riverenza è tenuta in una Cappella presso la Sacristia dentro in un bello altare, dove sta anco la propria historia scritta in bonissima lettera a chiara intelligenza che chiunque vorrà intendere, al che mi rimetto. Et uno Reverendo P. Priore di detto Monastero qual era parente di questi gentiluomini da cha Gritti, per sua carità fece far questa Crocettina di detto Santo Legno & ge la donò, acciò fossero partecipi di così gran tesoro spirituale, e fussegli occasione di maggior divotion.

Una cosa miracolosa. Essendo il q. magnifico Ms. Homobon Gritti Capitano delle Gallere andato fuori al suo viaggio s' amalò a Pola in Istria, e morse. Ms. Almorò suo fratello andò a pigliar le robbe, & come fu in golfo per fortuna s' annegò, & s' abissò col vasello & ogni cosa. Il scrigno solamente pieno di argenterie, denari, scritture, & altre robbe de maggior importanza, natando peruenne fino a Caorle, doue doppo alquanti giorni

E

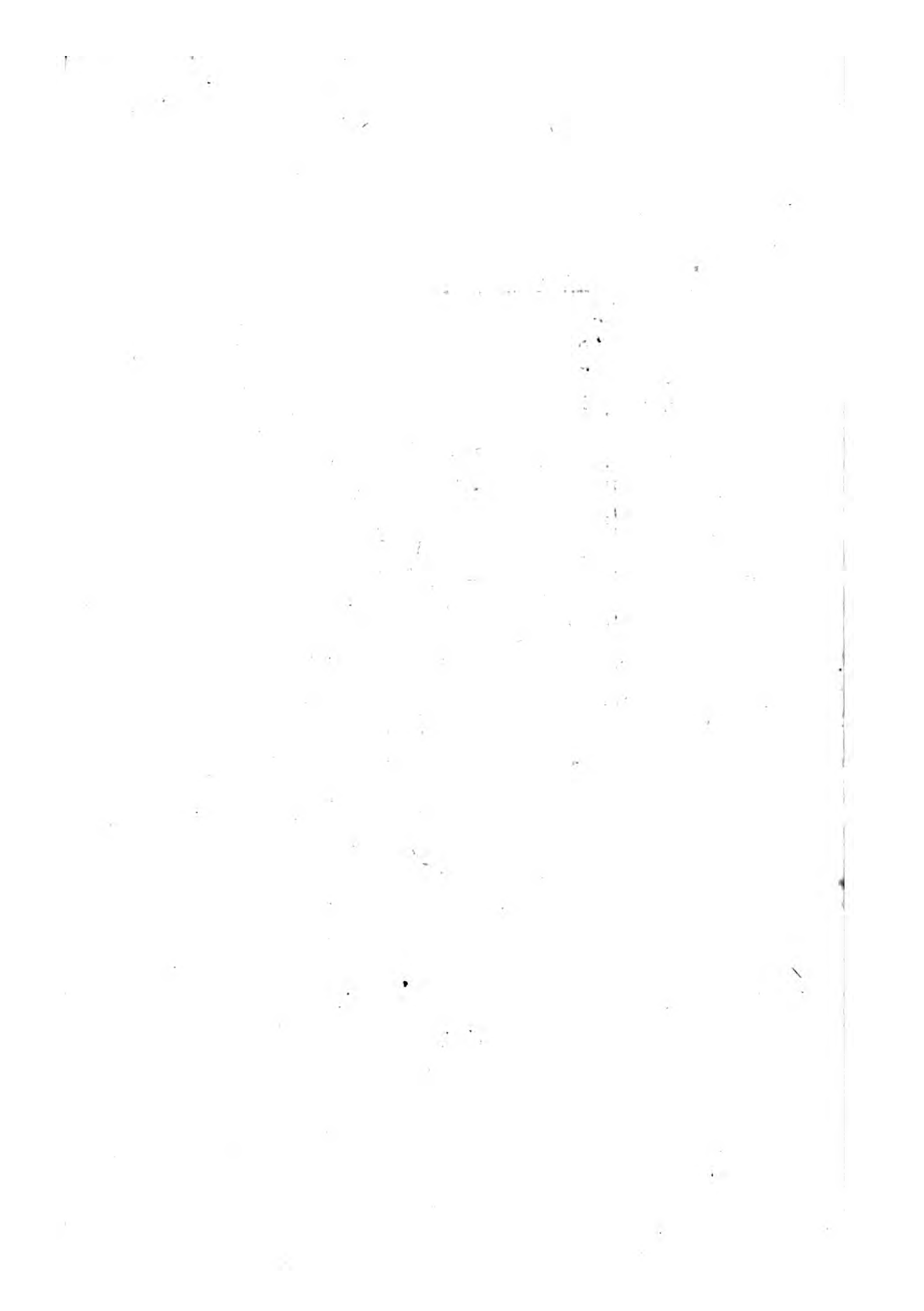
fu

fu ritrouato saluo senza bauer patito danno veruno, ne pur bagnate le Scritsure, essendo tanto dimorato nell' acqua, cosa che veramente fù a tutta la terra di grandissima ammiratione, attribuendo tuttociò per esserui dentro questa Santissima Crocettina. Et io Laura relitta del q. Magnifico Ms. Bernardo Gritti conoscendo la dignità di questa Santissima Crocettina, & esser tenuta in Casa de noi Secolari con molto minor riuerenza, che se gli conuien, più volte n' hò sentito non mediocre rimorso di conscienza, & più volte m' è stato fatto scrupolo da diuerse persone religiose de diuerse sorti, che un tanto tesoro si tengi con più riuerenza; nè sapendo come, finalmente inspirata, come credo dal Signore, dal quale ogni buon pensiero descende, mi son resolta donarlo, & così spontaneamente ne faccio libero dono in proprio nelle mani al Reuerendo P. Dario Beringuzzi Preposito della Casa della Compagnia di Gesù in Venezia, alla Chiesa di detti RR. PP. chiamata S. Maria dell' Humiltà, acciò iui sia tenuta, come spero, con la riuerenza, & decoro, che se gli conuiene. Questa era mia propria, perchè quando fui maritata, & che uenni in Cà Gritti, subito la bona memoria del q. Magnifico Pietro Gritti, all' hora mio barba, e Ms. Bernardo già mio marito, desiderando farme cosa grata ambidue insieme me la donorno, che fosse mia, & che facesse d' essa ciò che à me piacesse, le cui anime prego, che siano raccomandate nelli Santi Sacrifici, & Orazioni di quelli Religiosi insieme co la mia stessa, che 'l Signor si degni saluarle per sua infinita misericordia. Et in fede di ciò io Laura sopradetta hò voluto sia fatta la
pre-

SYMBOL. T. III.

Pictura Vitrei Calicis Veterum Christianorum

presente Scrittura a perpetua memoria, & de mia propria mano sottoscritta, e sigilata col sigillo di Cà Gritti. L' Anno del Sig. 1576.

Luogo del ✕ Sigillo.

Io Laura Gritti sopra scbrjta affermo quanto è sopra scbrito .

57. Aliquibus erroribus interspersa est haec relatio, cum descriptioni superius adlatae Francisci Abbatis in pluribus non respondeat; sed praecipuus palmaris error est in ipso narrationis exordio, quo numerantur anni 140. ab adventu nostrae S. Crucis ad annum 1575. Ab anno 1362., quo Franciscus suam descriptionem protulit, ad annum 1575. quo donatio portionis sacri Ligni facta fuit a Laura Gritta Patribus Soc. Iesu, non anni 140. tantum intercedunt, sed 215. nisi dicere velimus annos 140. enumerandos esse ab eo tempore, quo familia Gritta hac portione donata fuit a nostro Priore S. Michaëlis, usque ad annum 1576.

58. Prior autem ille nuncupatus S. Michaëlis, facile fuit Petrus Donatus, per id temporis noster Abbas, filius praestantissimi Senatoris Hermolai, de quo videsis Epistolas Francisci Barbari superius laudatas. Vel fortasse Ludovicus Donatus, eiusdem Hermolai filius, itidem huiusce Monasterii Asceta, de cuius Latina Oratione meminit V. Cl. Scipio Mapheus (1). Hi enim germani fratres sororem habuerant coniugem Homoboni Gritti, in prolata Laurae Grittae descriptione memorati, ut Petrus noster Delphinus innuit in quadam Epistola Ho-

mobonum adpellans sororium Petri Donati. Demum Homobonus Gritti obiit anno 1486. cum pro Republica Triremum, vulgo dictarum *de Flandria*, Dux esset, uti me docuit V. Cl. Iohannes de Augustinis Minorita, dulci mihi necessitudine coniunctus.

59. EN, FLAMINI SENATOR, quae omnia ad Graecanicam Iconem, & ad portionem insignem sacri Ligni spectantia in unum colligere pro tempore libuit, ac valui. Tuum erit alia, si quae sunt, e latebris vindicare, a mendis alia purgare, alia tua eruditione augere; quippe qui ceteras quoque Icones, & S. Crucis portiones illustrare aggredieris: quarum plura Venetiis exstant, & obverlantur insignia monumenta, & praecipue in Ecclesia Patriarchali, in Thesauro Ducalis Basilicae D. Marci, in Ecclesiis S. Iohannis Evangelistae, S. Dominici, & Fratrum Servorum; nec non in Ecclesiis Ordinis nostri Sancti Benedicti, nempe S. Crucis de Iudaica, & S. Mariae Vallis-Viridis Monialium, & S. Helenae, ac S. Mathiae Monachorum, de quibus portionibus mentio nulla facta est a D. Magnoaldo Ziegelbaur Monacho Imperialis Monasterii ad Duplices Aquas in docto Opere, quod Vindobonae elapso anno 1746. edidit, & cui titulus est: *Historia Didactica de S. Crucis cultu, & veneratione in Ordine Divi Benedicti*: in quo Ordine tam multa, tantaeque magnitudinis Segmenta Sanctae Crucis religiose coluntur, *ut nullus alius Regularis Ordo, absit iactantia verbo, in suis possideat Sacrariis*, uti animadvertit idem eruditissimus Auctor (1).

60. Quis

[1] Dissert. Prooemial.

60. Quis fortasse cum Riveto (1) multiplicationem tam enormem huius S. Ligni totum per Orbem dispersi in dubium revocabit, & aliquis forsan infanis venenosisque dictis irridebit; sed huiusmodi hominibus facile respondebitur. S. Cyrillus enim: qui ante Hierosolymorum Praesulatum, viginti, vel triginta (2) post annos ab Inventione S. Crucis magister illic erat. Catecheseων, de testimoniis ac de miraculis IESU CHRISTI (5) verba faciens, sic ait, *Testificantur quinque panes in quinque virorum millia multiplicati. Sanctum Crucis Lignum testatur, quod ad hodiernum usque diem apud nos conspicitur, ac per eos, qui fide impellente ex eo frustra decerpunt, Orbem fere totum hinc iam opplevit.* De qua mira S. Ligni propagatione alio in loco effatus erat hisce verbis (4): *Crucis Ligno universus iam Orbis in partes secto repletus erat.* D. Antonius Augustinus Toutée, e Congregatione S. Mauri Monachus doctissimus, qui S. Cyrilli Opera egregio studio accurate edidit, notisque illustravit, ad relatum Cyrilli testimonium haec inter alia adnotavit: „ Peregrinis Episcopi beneficio „ Crux adoranda concedebatur, data licentia frustula ex Cruce decerpta adsportandi; nec Crux „ praeterea ullum detrimentum, quamvis toties „ diminuta, patiebatur; teste adhuc miraculi Paulino. Quod etiam ex Cyrillo fidem accipit: Si „ enim Crucis particulis totus Orbis, ut ipse „ testatur, iam tum oppletus erat; quid de ipsa „ Cruce post viginti, immo post septuaginta ab „ eius Inventione annos, quo tempore scribe-

„ bat

[1] Lib. III. Critic. Sacr.

[2] Natal. ab Alex. Seculo IV. Cap. 6. Artic. 12. num. 3.

[3] Catech. x. num. 19.

[4] Catech. IV. num. 10.

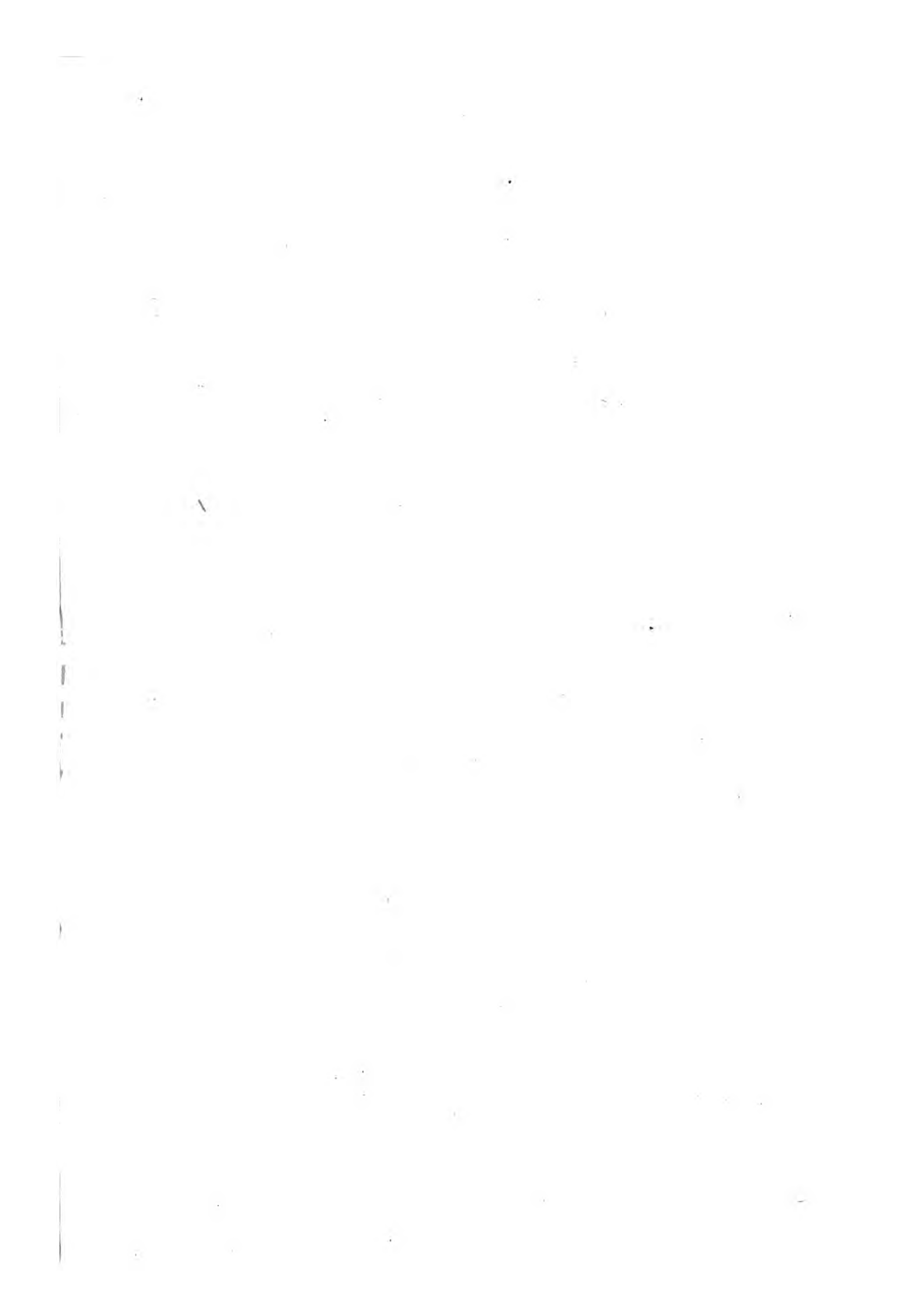
„ bat S. Paulinus superesse iam poterat, nisi de-
 „ crementa divinitus reparata fuissent? „ S. Pau-
 „ linus autem sic ait (1): *Cruce in materia insensaa*
vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris
pene quotidie hominum votis Lignum suum com-
modat, ut detrimenta non sentiat. „ Quod mi-
 „ raculum (subdit V. Cl. Natalis ab Alexandro (2)
 „ O. P.) qui irrident, vel in dubium revocant
 „ Heterodoxi Critici, aut blasphemos, aut impu-
 „ dentes esse oportet: blasphemos, si Deum non
 „ potuisse miraculum illud patrare dixerint; impu-
 „ dentes, si Sanctum Paulinum celeberrimum Epi-
 „ scopum, a SS. Augustino, & Hieronymo impense
 „ laudatum, fabulam Orbi universo venditasse ef-
 „ futiant.

Sed satis, SENATOR AMPLISSIME, minima fermo-
 nis mei prolixitate Te molestia adfeci; si non Dis-
 fertationem hanc, saltem meam erga Te, venera-
 tionem benignam excipe, ac studia mea, immo
 & Sodalium meorum, ut pro more foveas, eni-
 xius rogo. Vale.

Venetis. Ex Monasterio Sancti Michaëlis penes
Murianum Idibus Septemb. MD. CC. XXXVII.

(1) Epist. xxxi. ad Severum edit. Veronensis pag. 193.

(2) Seculo IV. ut supra.

COMMENTARII DEDICATIO

E T

PROOEMIUM

QVVM pluribus ab hinc annis multa notatu memoratuque digna collegerim e Florentinis Tabulariis, praesertim vero e locupletissima STROCTORVM BIBLIOTHECA, quae HISTORIAM BASILICAE BAPTISTERI FLORENTINI suppeditare possunt valde amplam, ac fortasse etiam, ut in votis est, satis absolutam; quam adhuc rudem, & impolitam Collectanea, & Adversaria mea complectuntur: quam quidem ob compleres aeri incidendas Tabulas, atque editionis necessarium splendorem, in lucem proferre me haud posse video, nisi favente Dei ope ac misericordia, & mei Clementissimi Principis, FRANCISEI ROMANORVM IMPERATORIS PII FELICIS SEMPER AVGVSTI liberalitate ac providentia, qui me eidem Basilicae non meis

meritis, quae nulla sunt, sed motus consilio suo honorificentissime praefecit: rogantibus tamen, atque urgentibus frequenter amicis, ut Specimen aliquod aliquando proferrem mearum vigiliarum, statui tandem partem hanc eiusdem meae Historiae profecto illustriorem ac praecipuam, Vobis, VIRIS AMPLISSIMIS, obferre, votisque omnibus commendare. Commentarius iste DE VENERANDA CRUCE e vitali ac pretioso LIGNO CRUCIS desumpta, atque in eodem Baptisterio reposita, pertractat; in quo non pauca, a Florentinis Scriptoribus nondum memorata, a me adferuntur. Id honoris causa potissimum facio, ut hoc qualicumque exhibito meorum laborum penso, totum Opus vestra sollicitudine, & cura dignum, dicam etiam eximium gloriae vestrae, & Florentini nominis monumentum, omni favore ac praesidio complecti perhumaniter velitis. Quam ingens SACRORVM PIGNORVM Thesaurus in hac ipsa Basilica diligentissime adseruetur, alibi, ut spero, Vobis patefaciam; nunc Symbolarum loco exponendum curabo, quod hactenus ignotum fuit, quam admirabile, ac prorsus singulare sit ARCANVM SANCTISSIMAE CRUCIS LIGNVM in eadem Basilica reconditum, in quo sculptus antiquissimo aevo conspicitur CHRISTVS IESVS CRUCIFIXVS, non, ut in aliis veterrimis monumentis cernitur, nudo capite, vel nimbo, vel regia corona, radiis etiam aliisque similibus divinitatis ornamentis insigni, sed MITRATO; quod plane perrarum est, atque animadversione dignissimum. Fateor plures Agiographos me vidisse [haud tamen omnes] qui de CRUCE, & de CRUCIFIXI IMAGINE luculenter pertractant; nullus vero mihi occurrit, qui tanquam Pontificem Redemptorem nostrum e Cruce pendentem Mitra, seu Pontificia Thiara insigni-

gnitum contemplandum, tam perspicuo ac remotissimi temporis exemplo, proposuerit. Id spero Vobis, Florentinisque Civibus fore non solum gratum, verum etiam periucundum: qui statis mensibus in more positum habetis, Sacrosanctas Baptisterii Florentini RELIQUIAS solemnibus lustrationibus invisere, & facta tecta omnia servare, & sacram omnem suppellectilem conspicerere, atque, si opus sit, splendidissime augere. Lubenti, & ipse animo id facio, devotionis, & reverentiae causa, quum mihi una e tribus clavibus, quibus SACRA PIGNORA in Thesauro custodiuntur, tradita sit, Custosque vobiscum sim tam pretiosae ac divinae Gazae, quae supra omne aurum, & pretiosos lapides aestimanda est, & colenda.

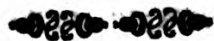
Praeterea ad hunc Commentarium elucubrandum, & ad haec praestanda obsequii mei argumenta, me blande compellunt eximia tua pietas, & assidua cura, AEMILII EQVES LVCI ORNATISSIME, qui quantum diligas decorem Domus Dei, non solum testatur hoc FLORENTINORVM BAPTISTERIVM, verum etiam METROPOLITANA SANCTA BASILICA: quare omnes meritis laudibus celebrant egregium tuum in curanda re sacra, rebusque factis tectis servandis studium, sedulam curam, una cum singulari humanitate, & comitate coniunctam. Cogor etiam longe suaviter ad id faciendum, ut palam faciam quantum profecerit illustratumque sit FLORENTINVM BAPTISTERIVM zelo, vigilantia, prudentia, & exemplis Clarissimi Viri IOANNIS LVCI, eidem Praepositi, tui germani Fratris, Praedeccessoris mei, inter omnes Ecclesiasticos Viros pietate, & doctrina spectatissimi: quem Dominus exacto laudabili regimine annorum fere

tredecim spatio . vi. Eidus Maias, anno MDCCXLVI.
ad praemia regni caelestis vocavit . Vos igitur ,
AMPLISSIMI VIRI , qui in CRUCE DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI gloriamini , libenti animo suscipite
has meas lucubrationes , & una mecum contem-
plamini Redemptorem nostrum Principem , & Sal-
vatorem , quem Deus exaltavit dextera sua , & lae-
tamini mecum , mundum , & hostem humani gene-
ris domuisse non ferro , sed hoc unice salutis ,
& spei nostrae LIGNO , quod nunc expendendum
adgredior .

DE MITRATO
IESV NAZARENI
CRUCIFIXI
CAPITE
COMMENTARIUS

CAPVT PRIMVM

*Florentinae Basilicae BAPTISTERII origo, antiquitas,
dignitas, ac praecipua breuiter
indicatur.*

BAPTISTERII FLORENTINI Historiam dum
adgredimur, eam cum Maiorum no-
strorum, tum etiam recentium Scri-
ptorum magni nominis opinionem
convellere, & absurdam ostendere ni-
timur, qui censent id ipsum, Ethni-
cismo vigente, fuisse Martis Templum; postmo-
dum, Christiana Religione toto orbe propagata
au-

auctaque, Sancto IOHANNI, Christi Domini Praecursori gloriosissimo, Florentinorum Patrono maximo, consecratum dedicatumque, atque inde, loco expiato, factum Baptisterium, in quo Florentini omnes salutari Lavacro tingerentur.

II. Declarata veterum Baptisteriorum origine (quibus sacris aedificiis condendis antiquorum balnearum apud Romanos structuram observatam, & aliqua imitatione expressam coniecimus) ad eorum formam ac figuram, vel rotundam, vel octagonam, expendendam progredimur. Haec ipsa ita aedificari oportere, ut Caelum patriam nostram, Hierusalem sanctam, referrent, docuerunt Sanctissimi Ecclesiae Patres, praesertim Damasus Papa, Ambrosius, aliique, & talis etiam ab eorum origine in compluribus Urbibus, praesertim Italiae nostrae, Baptismales Ecclesiae occurrunt, & adhuc visuntur. Quae Baptisteriorum essent partes, Cathedra, scalae, ceteraque ornamenta, ad dignitatem maiestatemque structurae dedicata, observationibus, & sacrae Vetustatis, atque Eruditionis thesauro depromptis, illustramus; quae omnia quum in BAPTISTERIO FLORENTINO habeantur, atque ad hoc tempus spectentur, & veterrimis Ecclesiae ritibus omnino respondeant, illud tuemur, huiusmodi Templum, ut creditur, conditum eo in loco, ubi Martis Templum Ethnici dedicaverant: & ad tollendam evertendamque priscorum Gentilium superstitionem, pro salutaris Fonte ipsum ab origine exstructum fuisse: incoeptumque aedificium, ut coniciebat magnus Vir Senator Philippus BONARROTIVS, paullo ante, vel circa Valentiniani, seu Valentis tempora, sedente S. Felice Episcopo; quod etiam ibidem expendimus.

II. So-

111. Solemnes ritus Ecclesiae in dedicandis Baptisteriis mox adnotantur; & nostrum ex veterrimis tabulis ac monumentis adstruimus solemnibus caeremoniis consecratum fuisse a Sancto Theodoro Episcopo Florentino, iam tum currente seculo iv. Habemus ex aliis item sinceris monumentis, sedente Sancto Zenobio Florentinorum Antistite & Patrono, ipsam iam Cathedralem Ecclesiam exstructam fuisse, & Christo Servatori, titulo *Sancti Salvatoris* dedicatam, in quam postmodum, Pastoralis munere fungente S. Andrea, translatum est sacrum eiusdem Sancti Zenobii corpus, post obitum in Basilica Sancti Laurentii tunc extra moenia sepultum, in qua vetus Christianorum Coemeterium fuisse, iam ostendimus. Christi fidem ac Religionem apud Florentinos primum non multos, at seculo v. ineunte ac deinceps sensim sequentibus temporibus viguisse, ac multo magis propagatam longe lateque, praeter alia eximia documenta, docent, atque etiam perspicue testantur prisca Florentinorum Christianorum Coemeteria, praesertim percelebre illud ad S. Felicitatis Basilicam, cuius lapides (quorum duo Consulium paria memorant, alter Honorium XI. & Constantium II. Consules, anno Chr. ccccxvii. alter vero Isidorum & Senatorem Consules anno nimirum Chr. ccccxxxvi.) adtulimus, nonnullaque in his adnotavimus in Par. 111. Inscript. Antiquar. Etruriae Urbium a pag. 305. ad 36c. cuius Basilicae, & Monasterii luculentam Historiam quamprimum Vir Clarissimus, de litteris, priscisque nostris monumentis optime meritus, Dominicus Maria MANNIVS exhibebit. Opus summo ingenio ac laude dignum de Cathedrali Sancta Florentina Ecclesia avide expectamus a Celeberrimo Iohanne LAMIO, qui discussa veterum opinionum caligine,

im-

mmensisque propemodum ambagibus , sacram Florentinam Historiam optato in lumine , ut ipse promisit , conlocabit , ac restituet .

IV. FLORENTINVM BAPTISTERIVM inter omnes Ecclesias , primatum iam inde a primis Christianae Religionis seculis obtinuisse , testantur donationes factae *Ecclesiae S. Ioannis* , *Domui S. Ioannis* , itemque *Canonicis S. Ioannis* ; quod , ut arbitror , remotissimis temporibus , licet unum ac idem sacrum aedificium censeretur Cathedralis Ecclesia , & Baptisterium ; tamen , quod Baptisterium in quo Fideles sacro Fonte ad vitam aeternam regenerantur , tanquam parens haberetur , & inde ad matrem Ecclesiam sacris mysteriis docti ac formati Fideles deducerentur , principem locum obtinuit : quo ad illud Salvatoris nostri respexisse Sancti nostri Patres videntur : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto , non potest introire in Regnum Dei* . Credibile est de Baptisterio condendo primum sanctissimos Antistites cogitasse : in quo extruendo summam magnificentiam impendendam esse , ut arbitror , sanxerunt . Nam quum hoc Baptisterium , ad quod tunc per septem gradus , vel ut alii volunt , per duodecim , ferme adscendebatur , iam ab origine magnificentissime fuisse constructum , patet ex pluribus columnis antiquis valde magnificis , quibus est subfultum : mox insequutis seculis extrinsecus quoque marmoribus , interius vero picturis e musivo opere , atque elegantissimo pavimento sumtuosissime ornatum .

V. At ab exordio suo , & origine , haud tam operosa , & magna fuit primitiva Cathedralis Basilica Florentina ; quam in hanc quam conspicimus
 augu-

augustissimam dignitatem , & magnificentiam publico aere exstruendam decreto sanxere Florentini , anno MCCLXXXIV. , & mox paucis elapsis annis perfecerunt. Primitiva Ecclesia Baptisterium habebatur , in qua Fideles omnes primum salutis suae aeternae fundamentum ponunt , sacrorumque mysteriorum participatione , & communione insigniuntur ; quapropter in honorem Dei tantique Sacramenti , ingentem auri vim , omnes sumtus , omnem magnificentiam impendendam esse duxerunt ; in qua etiam magnum Urbis suae nomen , decus , & dignitatem sitam esse sunt arbitrati . Id & priscos Florentinos fecisse animadverterant , qui Amphitheatrum , Theatrum , Thermas , Aquaeductus , Circos , Capitolium , ut Romanam aemularentur maiestatem , ac magnificentiam , quum Romae filiam haberi Florentiam vellent , ingentibus operibus , maximisque sumtibus ad Urbis splendorem , & gloriam testandam , exstruxerunt , de quibus nonnulla alibi etiam adnotavimus .

VI. Certe toto Orbe rutilante Sanctae CRUCIS Vexillo , Evangelioque praedicato , constat Ecclesiam Baptisterii remotioribus temporibus principem locum apud Florentinos tenuisse , & per plura secula veterem illam consuetudinem invaluisse , ut Antistite Florentino Pontificio munere solemniter fungente , Missam canente , in Florentino Baptisterio primum cum toto Clero sacram Synaxim auspicaretur : mox eodem cum pompa ad Cathedrali Ecclesiam procedente , in eadem cuncta de more perageret ac perficeret . Erant etiam non pauci intra annum solemnes dies , ac festi , in quibus Florentinus Pontifex Sacram Synaxim cum Clero suo universo maxima pompa in hoc FLO-

RENTINO BAPTISTERIO peragebat, qui in mea Historia recensentur, & multa, quae ad veterem Florentinae Ecclesiae Cathedralis, atque huiusmodi Baptisterii Liturgiam pertinent, proferuntur, explicantur, atque e tenebris, in quibus ad hoc tempus delituere, adlata publica luce, eruuntur.

C A P V T II.

CRUX ex ADMIRABILI LIGNO CRVCIS adseruata in Basilica Baptisterii Florentini, atque eius Hierotheca, in qua reposita nunc colitur, breuiter describitur.

I. **H**IS in mea Historia expensis, ac luculenter expositis, ad insigniora BASILICAE BAPTISTERII FLORENTINI decora, atque ornamenta illustranda gradum facio. Inter ea principem locum tenent veneranda SANCTORVM LIPSANA, quibus, veluti clypeis gloriosissimis Ecclesiae toto orbe diffusae ornantur, ac maxime rutilant: quae Urbium ac Populorum contra omnes hostium incursum praesidia, & propugnacula firmissima merito habentur, atque coluntur. Sunt enim exuviae illorum, qui dum inter nos viverent, cari Deo fuerunt: qui Christianam Religionem profuso sanguine, virtutibus, exemplis, doctrina, & sanctitate nobilitarunt, & confirmarunt; quorum mors pretiosa in conspectu Domini fuit: qui palma, & coronis digni, immaculatum Agnum in Caelo sequuntur, hymnisque perpetuis iugiter laudant ac benedicunt, & pro nobis assidue orant. Prisci Ecclesiae Patres, dum eadem SACRA LIPSANA celebrant, & splendidissima divinorum Templorum ornamenta esse testantur, sine quibus nec sacras aedes,

aedes , nec aras dedicari posse sancitum est , ea variis nominibus decorantes , BENEDICTIONES , ac MERITA (1) , BENEFICIA (2) , INSIGNIA (3) , SANCTVARIA , PATROCINIA , ac PIGNORA veneranda SANCTORVM adpellant (4) :

II. Sed prae ceteris omnibus augustissimum toto Christiano orbe locum tenet , ac longe supra reliqua sacra Pignora fulget , ac supereminet ALMA CRVX DOMINICA , omnium benedictionum fons , Caeli ianua , salutare Christiani populi munimentum , & adversus omnes Diaboli nequitas inexpugnabile scutum : sceptrum CHRISTI Regis Regum : CRVX benedicta , *cunctis astris splendidior , mundo celebris , hominibus multum amabilis , sanctior universis ; quae sola digna fuit sustinere* pro omnium salute morientem , ac sanguinem suum fundentem *Regem Caelorum ac Dominum* : plane adorabile nostrae Fidei , Religionis , & Salutis Vexillum , pretioso CHRISTI Agni Immaculati , atque in aeternum benedicti sanguine purpuratum , quo nos gloriari oportet ; quia in eo vita , salus , & redemptio nostra ineffabilibus mysteriis perfecta est a vero Dei Filio IESV CHRISTO NAZARENO ; ut *per mortem suam* , ut ait Doctor Gentium ad Hebraeos Cap. II. v. 14. & 15. *destrueret eum , qui habebat mortis imperium , id est , Diabolum , & liberaret eos , qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti : & ut*

B 2

ad

[1] S. Gregorius P. ex Reg. Lib. II. Epist. 33. p. edit.

[2] Glaber apud Baronium ann. 1008. num. 1.

[3] Idem S. Gregor. ex Reg. Lib. II. Epist. 9. & Lib. I. Epist. 55.

[4] Vid. Du-Cangium Gloss. med. & inf. Lat. in v. *Patrocinia* . De his sensus Boldettus in Observat. ad Coemeter. Urb. Par. II. Lib. III. Cap. 1. pag. 653 & seqq. & alii Agiographi , qui de cultu Sanctorum Lipsanorum pertractant.

ad Ephesios scribit Cap. I. v. 7. *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum secundum divitias gratiae eius, quae superabundavit in nobis, in omni sapientia, ac prudentia.*

II. Ex hoc VITALI LIGNO excisa qualibet, licet minima, particula, maximo in pretio apud veteres omnes Ecclesiae Patres fuit: quod perspicue prae ceteris testatur S. Paulinus Nolae Episcopus in Epistola ad Severum, quae inter nuper editas Veronae, xxxi. est, ad quem, ut Basilicam rite dedicaret, mittens Sanctissimae CRVCIS minimam portionem, quam ob eius exilitatem, *segmentum atomum* vocat, haec scribit: *Quia nos non habuimus huius muneris copiam, & ille se spem eiusdem gratiae copiosam habere dixit a Sancta Silvia, quae illi de multorum ex Oriente Martyrum Reliquiis spondisset; invenimus quod digne, & ad Basilicae sanctificationem, vobis, & ad Sanctorum Cinerum cumulandam benedictionem, mitteremus, partem particulae DE LIGNO DIVINAE CRVCIS. Et paullo post: Accipite ergo ab unanimis fratribus in omni bono vestrum sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus, & in segmento pene atomo hastulae brevis sumite munimentum praesentis, & pignus aeternae salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus; sed interna acie totam in hoc minimo vim CRVCIS videat. Dum videre vos cogitatis LIGNVM illud, quo salus nostra, quo Dominus maiestatis adfixus, tremente Mundo, pependit, exsultetis cum tremore. Si tanti aestimatum est tam minimum de particula SANCTISSIMI LIGNI CRVCIS segmentum, quod in Basilicae dedica-*

dicatione adhiberetur; hinc plane manifestum erit quam gloriosae, ac beatæ dicendæ sint illæ Ecclesiæ, quæ non parvam, sed magnam atque insignem eiusdem PRÆTIOSISSIMI LIGNI portionem in suis Thesauris continent, & ostendunt, ac se habere gloriantur.

IV. Inter omnes vero Florentinas Ecclesias merito celebranda est Basilica BAETISTERII FLORENTINI, quæ valde præclaram eiusdem SALVIFICÆ CRVCIS portionem compluribus ab hinc seculis possidet, & inter præcipua donaria, & maxime quidem illustria, recenset. Hanc, nondum a Scriptoribus nostris memoratam, publice ostendere, adlato nunc primum eius Iconismo, valde mihi iucundum est, atque honorificum; quod dum lubentissime facio, spero etiam Florentinis civibus meis rem oppido gratam me esse facturum.

V. Præter hanc eximiam partem, alia quoque eiusdem SS. CRVCIS particulae in hac ipsa Ecclesia adservantur, de quibus nonnulla alia adnotanda erunt: alio vero in loco inter meas SYMBOLAS, Deo iuvante, ostendam, quibus quantisque SANCTORVM LIPSANIS Florentinum Baptisterium antiquitus sit locupletatum, ac condecoratum, adlatis compluribus Graecis Inscriptionibus, antea nunquam in lucem prolatis, quibus Lipsanothecae ornantur. Ex prisca consuetudine, & ritu n prægrandi operosissimo Altari argenteo, signis, emblematis, & historiis, multorumque præstantium Artificum caelaturis insigni, ac magnifico, bis quot annis, stas solemnioribus festis, in medio huius Templi erecto (nam est temporarium) multa cum pompa, & Denariorum antiquorum

frequentia , eadem sacra Pignora ostenduntur: quod Altare admirandi operis frequens populus iugiter devotissime osculatur. At Sacrosanctae CRVCIS LIGNVM in Ara tantum maxima ter quotannis statis diebus solemni pompa adorandum proponitur; nempe Feria sexta in Parasceve , in Festis Inventionis , & Exaltationis eiusdem Admirandae SANCTAE CRVCIS .

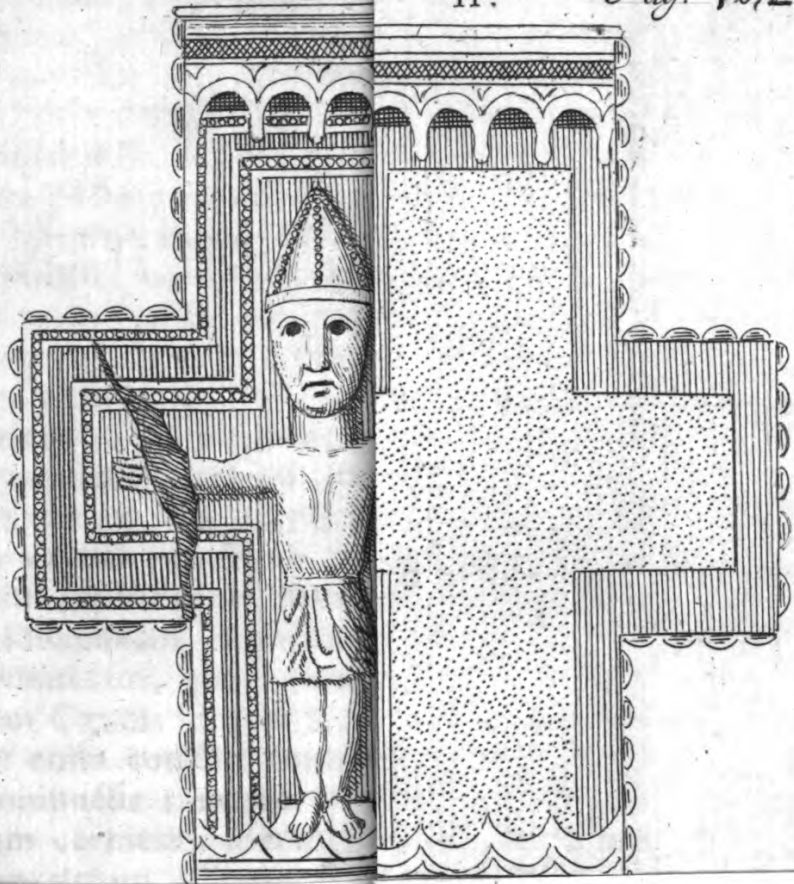
VI. Vt igitur ea , qua possum diligentia suscepto huic numeri, & meae humillimae in Sacrosanctum salutis nostrae PIGNVS venerationi , ac devotioni faciam satis , exordiar a descriptione praeclarae huiusce particulae , e divino CRVCIS LIGNO dissectae ; atque , ut perspicue adpareat qualis ac quanta sit , eam nunc primum aere meo adcurate incisam in sequenti Tabula ostendo . Me praesente , a Pictore Philidauro Rossio Florentino nuper delineandam curavi . Id contigit paucis ab hinc diebus , antequam hanc de ea disserendi provinciam fusciperem , nempe v. Eidus Novembres , hoc ipso anno MDCCXLVIII. meo natali die , quo Deo miserante , ac largiente , quinquagesimum septimum aetatis annum , huius SANCTISSIMAE CRVCIS munitus praesidio , tam feliciter inchoatum auspicatus sum ; & sequenti die (quod est summum divinae , atque ineffabilis Dei Misericordiae in me beneficium) aquis Divini Fontis ablutus , ad Regni caelestis aeternam vitam , atque hereditatem sum regeneratus : quo quidem die hanc exorsus sum elucubrationum , idcirco quod sit mihi semper memorabilis , atque solemnis .

VII. Pretiosi huius DOMINICI LIGNI altitudo paululum excedit uncias quatuor Romani pedis antiqui :

I.

II.

Pag. 172

Faint, illegible handwritten text, possibly a signature or date.

qui: latitudo vero transversi Ligni uncias eiusdem pedis tres aequat. In utraque facie totum Sacrosanctum LIGNVM unciam unam, & plusquam dimidiam excedit. Eius vero crassities quoquoversus, nempe in singulis partibus, ac lateribus, uncam fere unam complectitur; quam quidem totum crassitiem circumdant ad omnes oras lamellae dentatae ex argento, quae auro superfuso contextae adparent. Superne ALMIFICA CRUX incipit pone post illos quatuor perparvos arcus, qui tanquam capitulum efformant cum coronide, & Sacrosancto eidem LIGNO supererminent, constantque, ut diximus, ex argento inaurato; nam sub ipsis arcibus in vertice CRUCEM complectentibus, intermedius est hiatus quidam ab una ad alteram partem. Huic, ut ita dicam, capitulo, fere similis est subiecta basis, cultu ornatuque parum vario contexta, itidem ex argento aureis bracteis obducto; cuius arcus thecam claudentes, sursum se adtollunt, & postremam Salutaris LIGNI partem totam includunt. Eadem circumdantium lamellarum ornamenta visuntur in averfa parte eiusdem SANCTISSIMI LIGNI; quae vero CRUX nude ac pura in medio eiusdem averfae partis sita cernitur, ea ex lamella e solido auro fabricata, ad ipsam DOMINICAM CRUCEM tum ornandam, tum fulciendam adposita videtur. Illud praeterea adnotandum, quod tota haec CRUX ex VITALI LIGNO CRUCIS desumpta, integra ac solida est; nullis enim constat commissuris, seu partibus simul coniunctis; neque transversum lignum in ea insertum cernitur; adeoque totum Divinum LIGNVM integerrimum est, ac solidum in utraque face, cuius color ob vetustatem saturum castaneum oculis repraesentat, qualem referunt robo-

reae arbores, vel quercus, si postquam sectae sunt, elapsis compluribus annis, conspiciantur.

VIII. Nunc ad descriptionem Hierothecae recenti opificio pereleganter extractae, gradum facit. Ipsa Hierotheca, in qua in medio ALMIFICVM CRVCIS LIGNVM clauditur, & custoditur, CRVCEM eximio artificum opere absolutam efformat. Totam conficiunt crystalla nigra, intrinsecus encaustico opere, picturis aureis, graphio discriminante, ornata, quae praecipua referunt Dominicae Passionis instrumenta. Extremas quatuor partes, ubi crystalla in formam CRVCIS fabrefacta desinunt, eleganti symplegmate in lamellis argenteis anaglyptico opere sculpta sunt Angelorum capita. Postrema pars in mucronem, sive hastam definit, more antiquae CRVCIS Stationalis, de qua luculenter differit Ioannes Ciampinius in praeclearo Opere Vet. Monum. Par. II. Cap. VI. p. 18. idque ita factum est, ut in subiecta basi, cui nifigitur, adtolli, & tanquam in throno substiteri possit. Specularia duo translucida orbiculum in utraque Thecae parte in medio implent, & intra se claudunt pretiosissimum LIGNVM. Specuhria circumstant, ac veluti quoddam monile ambiunt, micantes gemmae multicolores, pendetque circa eas sertum ex argento, spineam CHRISTI coronam referens, pereleganti opificio constructum. Intra CRVCEM in antica parte in argenteo titulo, quem opus, ut aiunt, arabicum ornat, scriptum legitur:

C R V X
D E L I G N O C R V C I S
E T D E
V E S T E C H R I S T I

Haec

Haec epigraphe, ea ipsa est, quae, ut mox dicam, in vetustiore eiusdem SANCTAE CRVCIS Theca in hoc Florentino Baptisterio olim reposita, sculpta legitur. Thecam hanc recentiore suis impensis faciendam curavit Praeful Illustrissimus FELIX MONSACCHIVS, Sacrorum Canonum Consultissimus, COSMI III. Magni Ducis Etruriae a Sacris Cognitionibus, qui pervigili cura praefuit Baptisterio Florentino ab anno MDCCLXXIV. ad annum MDCCVI. quo, re bene ac fideliter gesta, Eidibus Maii functus est, & in eadem Basilica honoris causa sepultus. In averfa eiusdem iam descriptae Hierothecae parte in titulo quodam alteri simillimo, haec scripta occurrunt:

VIRO DOLORVM IESV CHRISTO
 FELIX MONSACCHIVS HVIVS ECCLESIAE
 P R A E P O S I T V S
 IN PERENNE SVMMI CVLTVS
 M O N I M E N T V M
 D . D . ANNO SALVTIS MDCCII.

C A P V T III.

De vetustioribus Baptisterii Florentini Hierothecis, in quibus conditum PRETIOSISSIMVM SANCTAE CRVCIS LIGNVM; & DE VESTE CHRISTI portio simul recondita.

I. **O**Mnium antiquissima Inscriptio, quae nobis innotuit, memorat MIRIFICVM hoc SANCTAE CRVCIS LIGNVM reconditum fuisse in aeneo Vase, quod hodie non existant. Exstant quidem in ipso

ipſo Baptifterii Theſauro ac veteri Sacratio arcu-
 lae duae perveſtae, pretioſis lapillis multicolori-
 bus undique ad modum loricae ornatae; & ſa-
 cras quodammodo aedes referunt; quas opportu-
 no tempore delineatas proferam. In his olim
 recondita fuiſſe multa SANC TORVM LIPſANA,
 non vero SANCTAE CRVCIS LIGNVM exiſtimo,
 Sola huiusce veterrimi alienei Vaſis epigraphae,
 quae antiquitus in eo legebatur, nobis innotuit,
 quae ſervata eſt inter Monumenta Vniuerſitatis,
 Conſulum Calliſmalae, atque etiam in antiquiore
 Baptifterii Sacratio, ex ipſa archetypa, ut conici-
 mus, deſumpta, quam diligenter iam a me exſcriptam
 nunc profeſto. Sed eam primaeuam eſſe non cen-
 ſeo; verum mox reſectae Thecae additam, translato
 DIVINO CRVCIS LIGNO e vetuſtiore Conditorio.

IN HOC ENEO VASE EST DE VERO LIGNO
 SANCTISSIME CRVCIS IN FORMA
 CRVCIFIXI. ET DE PROPRIIS VESTIMENTIS
 DNI NRI IHU: XPI: QVE OMNIA HVIC
 ORATORIO DONAVIT KAROLVS MAGNVS
 INCLITVS REX FRANCIE: ET HIC POSITA
 FVERVNT PER MANVM REVERENDISSIMI
 ARCHIEPI TURPINI: QVANDO IDEM REX
 REHEDIFICAVIT HANC INCLITAM CIVI-
 TATEM FLORE: DCCGV.

II. De CAROLI MAGNI pietate, donisque FLO-
 RENTINO BAPTISTERIO factis, mox agam, ubi fa-
 bel-

bellae simillimam maiorum nostrorum opinionem, constantemque adsertionem de Florentia reedificata ab eodem Francorum Rege, & Imperatore Pientissimo, mox expendam. Ex adlata Inscriptione discimus haec Dei dona, verum nempe LIGNVM Sanctissimae CRVCIS, in quo sculpta CHRISTI CRVCIFIXI Imago, & partem de VESTIMENTIS CHRISTI, quae Inclutus REX CAROLVS MAGNVS obtulit Basilicae Sancti Ioannis, primum recondita fuisse in aeneo Vase, e quo in alias Hierothecas sequutis temporibus translata, ac recondita fuisse conuicimus adoranda haec CHRISTI REDEMPTORIS Pignora.

II. Sed alias particulas LIGNI SANCTAE CRVCIS & DE VESTIMENTIS CHRISTI in Thesauro Baptistarii Florentini adseruatas, alia memorant vetera monumenta, quae in locupletissimo Chartophylacio Consulum Vniuersitatis Callismalae existant. Haec Sacra Pignora Florentiam Roma delata perhibent eadem monumenta, quae ibidem existant autographa, cum aliis Sanctorum Lipsanis ann. MCCXXXIV. a quodam piae ac religiosae vitae Monacho Vallis-Vmbrosae, eaque indicta solemni supplicatione recondita in Altari huiusce Basilicae ac Baptistarii Sancti Ioannis memorantur. Id ipsum quoque narrat ac testatur Dominicus, Leonardi filius, Boninsegnius, Continuator Historiae Florentinae editae a Villaniis, cuius verba patrio sermone, uti scripta sunt, adferenda videntur: *Del mese d' Aprile detto (hoc est anno MCCXXXIV.) furono rechte in Firenze da Roma, per operazione d' un Monacho di Valenbrofa diuerse Orlique di Santo Jacopo &c. di Santo Aleffo, e del Drappo, che vestì Xpo, e riceunte a pricissione, con grande diuozione furono messe nelle Altare di San Giovanni.*

Haec

Haec ipsa monumenta adferuntur & in Codice ccliv. Celeberrimae Bibliothecae Stroziae, in quo alia etiam antiqua epigraphe, quae olim in Hierotheca huiusce Baptisterii scripta erat, adfertur, multaque notatu digna in eo occurrunt. Ea iam exscripsit, collegitque ex antiquis Tabulis ac Monumentis eiusdem Vniversitatis Consulium Callismalae, Vir Praeclarissimus, Antiquitatis Parens adpellatus, Senator Carolus STROZIVS, qui dum Provisoris eiusdem Vniversitatis munere egregie fungeretur, summo labore ac studio digessit, & multa ex iisdem excerptit, atque manu sua exarata in compluribus Codicibus, in eadem sua Bibliotheca repositis, aeternitati commendavit. In eo igitur Codice haec alia adfertur Inscriptio:

HE SVNT RELIQVIE QVE SVNT IN ALTARI
 S. IOANIS B. DE VESTIMENTIS XPI ET DE
 CRVCIS LIGNO . ET DE VESTE ET VELO
 SCE MARIE DE RELIQVHS SCI IOANIS BA-
 PTISTE ET APOSTOLORVM PA E ANDA
 III . EVAGLIST . ET MM . DE PVERIS .
 DE SCO STEFANO FABIANI ET SEBASTIANI --

IV. Inter sacra Cimelia CRVX perantiqua etiamnum adservatur ex aere inaurato, eleganti opere constructa, crystallis cum in antica tum in postica operta, quae seculi XIII. ingenium, atque opificium referre videtur. In hac Hierotheca conlocatum fuisse in medio SACROSANCTAE CRVCIS LIGNVM, & DE VESTE CHRISTI praeclaram portionem, antequam in alteram recentiore CRVCIS Thecam ante descriptam transferrentur, vetus in

eadem CRUCE sculpta inscriptis ita testatur, quam etiam superius memorabam:

C R V X
D E L I G N O C R V C I S
E T D E
V E S T E C H R I S T I

Hanc vidi, & diligenter eius epigraphen exscripsi; quam si figuris, quae in aliis CRUCIBVS occurrunt, vel Evangelistarum symbolis, sacrisque emblematis ornatam vidissem, haud sane sumtibus peperissem, ut aëri incisam in lucem proferrem; sed praeter purum putumque opificium nil rari continet.

V. Exstat etiam in nostra Basilica, & statis solemnioribus Festis colendum proponitur, alterum Hierothecium ex solido auro, pretiosis gemmis ornatum, quod Diptychon quodammodo refert; nam tanquam volumen tribus constans Tabulis clauditur, quod olim pertinuit ad CAROLVM IV. Francorum Regem, qui illud, ut videtur, secum ante pectus detulit, quod in alia lucubratione describam, & multa de eo notatu digna proferam. Constat, ut dicebam, tabulis tribus, quae ita inter se compactae sunt, ut claudi possint. In mediana tabula, in qua varii loculi incisi sunt, disposita spectantur varia PASSIONIS CHRISTI DOMINI Instrumenta, & in medio eorum particula e GLORIOSO CRUCIS LIGNO. Tabulas ad utrumque latus loculi faberrime facti implent, in quibus Imagines Sanctorum pictae, & sub his eorum Lipsana, quorum nomina Gallico sermone scripta leguntur.

VI. Alterum , sed perparvum LIGNI S. CRVCIS segmentum apud nos servatur, quod clausum cry-
 stallina thecula testamento huic Ecclesiae donavit
 Franciscus SANCTINIVS e Collegio XII. Presbytero-
 rum , qui huic Basilicae , & Pueris baptizandis
 deserviunt , qui obiit iv. Nonas Februarias , anno
 MDCCXVII. iuxta Aeram Florentinam , in cuius lo-
 cum , iussu COSMI III. Magni Ducis Etruriae , ego
 subrogatus fui .

C A P V T I I I I .

*Antiquissima IESV NAZARENI CRVCIFIXI Imago , in
 eodem LIGNO SANCTAE CRVCIS insculpta
 describitur.*

I. **F**Ateor me fere ab adolescentia , quum huic
 Basilicae Baptisterii Florentini S. Ioannis in
 Clericorum coetu deservirem , ac deinceps quum
 Sacerdos in XII. Presbyterorum Baptistarum Col-
 legio essem cooptatus , impensius colerem studia
 eruditae Antiquitatis , quoties tam venerabile no-
 strae Religionis , & Salutis TROPÆVM populorum
 adorationi propositum contemplerer , ac deoscula-
 rer , non solum obstupuisse , conspecta tam eximia
 Sacratissimi LIGNI portione ; verumetiam saepenu-
 mero ingenti admiratione subscepisse singularem
 hanc CHRISTI in CRVCE pendentis Imaginem , cui
 in hisce Florentinis Ecclesiis nec similem , nec
 ob sculpturam in eo factam , vetustiore , ad hoc
 tempus observare mihi contigit . Iamdudum cogi-
 taveram de ea differere ; tandem id haud diutius dif-
 ferendum censui , postquam eam delineandam cu-
 ravi . Dum ad hanc lucubrationem animum adice-
 rem

rem meum, optimum duxi eam amicis describere, & misso per epistolam schemate mea manu delineato, coepi rogare eos, ut quid de ea sentirent, acutum patefacerent, ac praesertim, si quid adnotatum iam haberent de CHRISTI CRUCIFIXI CAPITE MITRATO, sive TIARA PONTIFICIA coronato, humanissime ad me perscriberent. Statim hi responderunt, perinsigne ac proorsus singulare esse hoc divini Capitis Redemptoris in CRUCE pendentis ornamentum: nec se ad hoc tempus alterum simile observasse, neque legentibus adsimile exemplum occurrisse.

II. His intellectis, animo haud despondi meo, sed tanto alacrius sculpturam hanc explanare, & sacrorum monumentorum Cultoribus ostendere adgressus sum. Id vero antequam praestem, opere pretium me facturum arbitror, si ipsam Venerabilem LIGNI SANCTAE CRUCIS Iconam, in proposita Tabula diligenter expressam, per singulas partes adcurate describam. Primum illud notandum est in ipso ALMIFICO LIGNO SANCTAE CRUCIS, anaglypho opificio nunc eminentiore, nunc depresso plures quodammodo CRUCES insculptas adparere, quas ornamenta quaedam conficiunt; nam duplex unionum linea, & extimi limbi per pulcre eas ornant, ac discrimine ipso eas efficiunt. Itaque priorem CRUCEM, ut intuentibus adparet, ad oram efformat circumquaque extimus limbus: secundam constituit ornatus ille unionum continuus: tertiam planities exscisa demissior; reliquas vero CRUCES lineae unionum, vel paulo eminentiores efficiunt, donec ad maiorem ac latius patentem CRUCEM devenitur, in quo CHRISTVS in ea adfixus sculptus est. Haec, minima licet,

licet, notatu digna mihi visa sunt, quod eadem ornamenta, & quodammodo repetitae CRVCS in averfa eiusdem Admirandi LIGNI parte, quae in eadem Tabula adfertur, non conspiciantur; sed ipsum totum purum putumque fit. Licet ornamenta, quae in antica SANCTI LIGNI parte sculpta videntur, nempe coronides, & unionum crebrarum continuae lineae, proculdubio supervacanea cense-ri possint; tamen neque in hoc ingenio suo Caelatorem indulgisse crediderim; qui quum videret frequenter CRVCS expositas in Basilicis ornatas gemmis pretiosis: voluit & hanc CRVCEM, e vero LIGNO CRVCIS, ornare gemmis, quibus quotquot fuere in orbe gemmae, & pretiosi lapilli, & sunt, & erunt ad mundi finem, nullo modo sunt comparandi.

II. Nunc ad ipsam CRVCIFIXI Redemptoris Imaginem describendam gradum facio. Ea anaglyptica caelatura admodum rudi, & aliquantulum eminentiore sculpta est. Mediator hominum CHRISTVS IESVS, verus Dei Filius, quatuor clavis in CRVCE defixus cernitur. Toto corpore nudus est, pendetque ab umbilico usque ad genua femorale, sive e panno subligaculum satis breve, non ut in aliis longe prolixius; ex qua nota arguimus sequioris aevi sculpturas, vetustate haud tam remota insignes. Putarunt aliqui ex nostris, qui multa notatu digna, quae in hoc Florentino Baptisterio exstant, sibi describere, hanc CHRISTI CRVCIFIXI Imaginem veste amictam esse; sed diligenter mihi inspicienti, aliisque ad inspiciendum adcitis, perspicue patuit, nudum esse CRISTI CRVCIFIXI pectus, nuda brachia, nuda crura, & pedes; his membris exceptis, quae brevi illo subligaculo cooperiuntur. Eiusdem CHRISTI NAZARENI in CRVCE de-

defixi vultus imberbis, plusquam decet, procerus, & late petens est; at licet sculptura ipsa valde rudis, ut monebam, sit; tamen ad gravitatem, dignitatemque compositus adparet: quapropter licet servata non sit cum reliquis membris symmetria, & proportio; tamen vivum ac videntem refert ipsum Redemptorem humani generis, non vero semianimem, atque animam exhalantem: quin etiam ita expressus est, ut populum suo sanguine redemptum videatur defixis oculis intueri. Oculi cavi sunt; nam duo satis profunda (parva licet) foramina eos conficiunt; quare coniecturae locus, si quis velit, ac probet, esse potest, antiquitus in his honoris gratia insertos fuisse pretiosos lapillos. Hoc decus veteres Christiani tribuerunt, ad dignitatem ostendendam, sacris Imaginibus, & hunc morem ad sequiora usque secula servatum, iam Eruditis notum est, & nos alibi etiam observavimus. Ad rem nostram facit adorabilis CHRISTI in CRUCE pendentis palmaris Imago ex aere pervetusta, quae in meo Museo servatur; in qua CRUCIFIXI IESV oculi e nigro vitro, veluti ex onyche, inserti sunt, & augustiorem reddunt ipsam Imaginem; eius vero subligacula ex encausto, vulgo *smalto*, caeruleo, & rubro, picta cernuntur; reliqua vero corporis membra, ex reliquiis, quae supersunt, auro superfuso contacta fuisse adparent. Et in hac quoque Imagine CHRISTVS vivo similis est, sine promissa barba, sed tantum punctis quibusdam crebris indicata; capite vero coronam praealtam gerit, regiam quidem, quae ipsi Regi Regum, & seculorum immortalis convenit; nam tribus radiis in vertice latis constat; & sane in medio radius quidam sursum adscendit, qui exit e fascia extrema, ca-

piti proxima, quae illud circumdat, Pedes (redeo ad Baptistarii Florentini CRUCEM) insistent $\omega\pi\omicron\pi\acute{o}\delta\iota\omega$ parvo, five scabellulo, de quo nonnulla inferius adnotabimus. At, quod est notatu dignum, profusque rarum, IESVS NAZARENVS caput habet MITRA, seu TIARA PRETIOSA PONTIFICIA ornatum, quod nunc primum doctis Viris expendendum propono.

IV. Erunt fortasse aliqui, qui temeritatis nota culpabunt Caelatorem ipsum antiquissimum, qui ausus est in hoc SACERRIMO GLORIOSAE CRUCIS LIGNO, de quo agimus, anaglyptico opificio, licet valde humili ac demisso, insculpere Imaginem CHRISTI DOMINI CRUCIFIXI. Sed his respondebo, eum minime culpandum esse, neque temeritatis nota inurendum. Primum, si antiquorum temporum indolem, & mores respiciamus, iam inde penes Orientis, ac praesertim Palaestinae populos Christicolae, usum inolevisse videbimus, sculpendi in ipso Sacrosancto CRUCIS LIGNO non solum litteras, verum etiam eiusdem CRUCIFIXI Redemptoris Imaginem, cuius exempla non desunt, Praeclarissimum in Ecclesiastica Historia huiusce sculpturae monumentum iam praetereundum esse non arbitror. Exstat & adhuc adservatur in Sacratio Apostolico Particula ex pretioso, & vivifico LIGNO Sacratissimae CRUCIS IESV CHRISTI DOMINI NOSTRI, qua maiore alibi non inveniri testatur eidem Sacratio Apostolico Praefectus Vir Celeberrimus Fr. Angelus ROCCA ex Ordine S. Augustini, Episcopus Tegastensis, in suo Commentario, quo eam non solum descripsit, & illustravit; verum etiam Iconem protulit. Coniicit praeclarus Auctor eam dono missam Sancto Leoni Papae, natione Tusco, qui sedit ab anno
Chri-

Christi ccccxl. ad iil. Id. April. anni cccclxi. huius nominis primo, ex Epistola eiusdem Leonis ad Iuvenalem Episcopum Hierosolymitanum, in qua in fine haec memorat: *Particulam DOMINICAE CRVCIS cum Eulogiis dilectionis vestrae veneranter accepi*. Censet hanc ipsam esse DIVINAE CRVCIS particulam, quam Sergius I. Pontifex Maximus trecentis circiter post annis in Sacratio Beati Petri Apostoli invenit, teste Beda, eidem synchrono: *Papa SERGIUS in Sacratio Beati Petri Apostoli capsam argenteam, quae in angulo obscurissimo diutissime iacuerat, & in ea CRUCEM diversis, ac pretiosis lapidibus adornatam, Domino revelante, reperit; de qua tractis quatuor petalis, quibus gemmae inclusae erant, mirae magnitudinis portionem LIGNI SALVTIFERI Dominicae CRVCIS interiorius repositam inspexit; quae ex tempore illo annis omnibus in Basilica Salvatoris, quae adpellatur Constantiniana, die Exaltationis eius ab omni osculatur, atque adoratur populo*. Eadem memorantur in Sergio I. inter Vitas Summorum Pontificum, quae Anastasio Bibliothecario tribuuntur; item ab aliis auctoribus, quos idem ROCCA recenset. Pontificalis quoque Liber declarat capsam illam summo Hierarchae Sergio vix argenteam adparuisse, *ex nigredine transactae annositatis*. Porro haec tam memorabilis Portio LIGNI SANCTAE CRVCIS, (quam fere aequat magnitudine sua haec recondita in Sacratio Baptisterii Florentini) variis Imaginibus sacris cum in aduersa, tum in auersa parte in ipso Sacratissimo LIGNO incisis, ornata est. In ea, in qua Christus Salvator ac Redemptor noster CRVCI adfixus cernitur quatuor cum clavis, capite ornato nimbo, cum asserculo sub pedibus, fove scamulo, & femoralibus praecinctus, duode-

piti proxima, quae illud circumdat, Pedes (redeo ad Baptistarii Florentini CRUCEM) insistent $\omega\pi\omicron\pi\acute{o}\delta\iota\omega$ parvo, sive scabellulo, de quo nonnulla inferius adnotabimus. At, quod est notatu dignum, prorsusque rarum, IESVS NAZARENVS caput habet MITRA, seu TIARA PRETIOSA PONTIFICIA ornatum, quod nunc primum doctis Viris expendendum propono.

IV. Erunt fortasse aliqui, qui temeritatis nota culpabunt Caelatorem ipsum antiquissimum, qui ausus est in hoc SACERRIMO GLORIOSAE CRUCIS LIGNO, de quo agimus, anaglyptico opificio, licet valde humili ac demisso, insculpere Imaginem CHRISTI DOMINI CRUCIFIXI. Sed his respondebo, eum minime culpandum esse, neque temeritatis nota inurendum. Primum, si antiquorum temporum indolem, & mores respiciamus, iam inde penes Orientis, ac praesertim Palaestinae populos Christicolae, usum inolevisse videbimus, sculpendi in ipso Sacrosancto CRUCIS LIGNO non solum litteras, verum etiam eiusdem CRUCIFIXI Redemptoris Imaginem, cuius exempla non desunt, Praeclarissimum in Ecclesiastica Historia huiusce sculpturae monumentum iam praetereundum esse non arbitror. Exstat & adhuc adservatur in Sacratio Apostolico Particula ex pretioso, & vivifico LIGNO Sacratissimae CRUCIS IESV CHRISTI DOMINI NOSTRI, qua maiore alibi non inveniri testatur eidem Sacratio Apostolico Praefectus Vir Celeberrimus Fr. Angelus Rocca ex Ordine S. Augustini, Episcopus Tegastensis, in suo Commentario, quo eam non solum descripsit, & illustravit; verum etiam Iconem protulit. Coniicit praeclarus Auctor eam dono missam Sancto Leoni Papae, natione Tusco, qui sedit ab anno
Chri-

Christi cccxL. ad 111. Id. April. anni cccclxI. huius nominis primo, ex Epistola eiusdem Leonis ad Iuvenalem Episcopum Hierosolymitanum, in qua in fine haec memorat: *Particulam DOMINICAE CRVCIS cum Eulogiis dilectionis vestrae veneranter accepi*. Censet hanc ipsam esse DIVINAE CRVCIS particulam, quam Sergius I. Pontifex Maximus trecentis circiter post annis in Sacratio Beati Petri Apostoli invenit, teste Beda, eidem synchrono: *Papa SERGIUS in Sacratio Beati Petri Apostoli capsam argenteam, quae in angulo obscurissimo diutissime iacuerat, & in ea CRVCEM diversis, ac pretiosis lapidibus adornatam, Domino revelante, reperit; de qua tractis quatuor petalis, quibus gemmae inclusae erant, mirae magnitudinis portionem LIGNI SALVTIFERI Dominicae CRVCIS interiorius repositam inspexit; quae ex tempore illo annis omnibus in Basilica Salvatoris, quae adpellatur Constantiniana, die Exaltationis eius ab omni osculatur, atque adoratur populo*. Eadem memorantur in Sergio I. inter Vitas Summorum Pontificum, quae Anastasio Bibliothecario tribuuntur; item ab aliis auctoribus, quos idem ROCCA recenset. Pontificalis quoque Liber declarat capsam illam summo Hierarchae Sergio vix argenteam adparuisse, *ex nigredine transactae annositatis*. Porro haec tam memorabilis Portio LIGNI SANCTAE CRVCIS, (quam fere aequat magnitudine sua haec recondita in Sacratio Baptisterii Florentini) variis Imaginibus sacris cum in adversa, tum in aversa parte in ipso Sacratissimo LIGNO incisis, ornata est. In ea, in qua Christus Salvator ac Redemptor noster CRVCI adfixus cernitur quatuor cum clavis, capite ornato nimbo, cum asserculo sub pedibus, five scamulo, & femoralibus praecinctus, duode-

cim exstant Sanctorum Imagines , quas ne nimius sim , Lectorem ad eum ablegare satius duco . Iam igitur perspicue liquet , quam antiquus sit usus sculpturis ornandi Sacratissimae CRVCIS LIGNVM .

V. Ex his constat INVICTISSIMVM SANCTAE CRVCIS LIGNVM , non solum CRVCIFIXI Imagine , verum etiam sacris Imaginibus caelari a seculo v. ac deinceps consuevisse ; adeoque minime vertendum crimini , vel nimiae Caelatoris temeritati tribuendum , si hoc INEFFABILE LIGNVM CRVCIS ita insculpsit . Praeterea opinari possumus , id ab eo factum iussu Sancti alicuius Antistitis , ut excisis illis particulis aliae Ecclesiae ditarentur , Equidem , si adserere aequo iure non possumus , eum sine iudicio , aut aliorum consilio ductuque , atque ut probabile est , antiquorum Ecclesiae Patrum iussu ac praescriptione , expressisse CHRISTVM Dominum CRVCIS adfixum ornatum Pontificio Regno , sive Mitra , aut Tiara ; haud etiam credendum erit , id inconsulte atque ex ingenio , arbitrataque suo fecisse . Credibile tamen est sculpsisse in TRIVMPHALI LIGNO Imaginem REDEMPTORIS CRVCIFIXI , ut usus per ea tempora ferebat . Quam vero scite convenienterque insculpsit MITRATVM eius CAPVT , ex dicendis patebit . In rebus maximi momenti , ac praesertim ad Religionis mysteria probe exhibenda spectantibus , constat primoribus Ecclesiae seculis , ostensumque est a Viris doctissimis , ac sacrae Antiquitatis peritissimis , nunquam peccasse sacros Pictores ac Sculptores ; nam in his exprimendis a tradita Sanctorum Patrum institutione , & praeceptis sapientissimis haud discessere . Exploratum est veteres Ecclesiarum Antistites iisdem normam , & exempla praebuisse , sive Historias sacras cum veteris , tum
novi

novi Testamenti pingerent, aut sculperent, quod non solum Conciliorum Decreta aperte ostendunt; verum etiam monita ipsa, & praescriptiones Sanctorum Patrum perspicue testantur, & innumera documenta praebentur a S. Paulino Nolaie Episcopo, a S. Damaso Pontifice Maximo, a S. Ambrosio, atque etiam a D. Gregorio Nysseno, qui in edita Epistola, in lucem prolata a Cl. CARACCILO, in Pisano Lyceo eximio Professore, Templi structuram, qualem esse cupiebat, & fieri iuxta veterem Ecclesiae disciplinam oportebat, descripsit. Legenti mihi S. Paulini opera, probabile admodum visum est, sacrarum picturarum, quas describit luculenter, & accurate, historias, vel ipsum delineasse, vel verbis perspicue expressisse sacris Opificibus, ut eas accurate exprimerent, ac ne eas exprimendo a veritate aberrarent. Quare nec Caelatorem nostrum arbitratui suo indulgisse credendum est, dum fecit IESV CRVCIFIXO Mitratum Caput.

C A P V T V.

*De symbolicis figuris CHRISTVM CRVCIFIXVM
significantibus apud primitivos
Christianos.*

L A Ntequam de MITRATO CHRISTI CRVCIFIXI Capite agam, & singula, quae sculpta conspiciuntur in DIVINO CRVCIFIXI LIGNO, quod in Sacrario Florentini Baptisterii adservatur, elucidem, nonnulla praemittenda mihi videntur, quae in scopum huiusce mei Commentarii, ni fallor, opportune conlimant. Primum igitur, quum occasione hac expendendum mihi proposuerim, quo

nam Ecclesiae seculo apud veteres Christianos obtinuerit gloriosae Imaginis CHRISTI in CRUCE quatuor clavis adfixi ante omnium oculos in sacris Synaxibus expositio, ut ordine quoad fieri potest perspicuo procedam, de symbolis ipsum IESVM CHRISTVM Dominum nostrum in CRUCE pendentem ab ipsis Ecclesiae cunabulis praesignantibus, breviter pertractandum esse censeo. Ne qua vero in his elucidandis, expendendisque oriatur confusio, totum tempus a CHRISTI Crucifixione ad secula nobis proximiora elapsam, in tres seculorum series dispartiri posse arbitror; adeo ut prima series, quinque eiusdem nascentis, & surgentis, totoque orbe diffusae Ecclesiae secula respiciat; secunda series sequentia quinque secula; postremo tertia series alia quinque sequiora, & infima secula complectatur.

I. Quod adinet ad priorem seriem, etsi Sanctissimi Apostoli ac Discipuli Domini, & Confessores, ubique gentium praedicaverint IESVM CHRISTVM, & hunc quidem CRUCIFIXVM, uti eorum Acta, & Divinorum Scriptorum oracula nobis testantur; quod frequenter ostendit maximus CHRISTI CRUCIFIXI, atque eius CRUCIS Praeco, D. Paulus in suis Epistolis, & disertis hisce verbis ad Galatas Cap. II. v. 19. & 20. *Christo confixus sum CRUCI: vivo autem, iam non ego: vivit vero in me CHRISTVS. Quod autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit se ipsum pro me.* Et ad Corinthios I. v. 23. *Non autem iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi IESVM CHRISTVM, & hunc CRUCIFIXVM;* haud tamen perspicue constat in sacris veterum Christianorum mysteriis REDEMPTOREM nostrum in

CRV-

CRUCIS patibulo suspensum primoribus seculis colendum, atque adorandum expositum fuisse. Profecto eiusdem CRUCIFIXI Imagines tam remotae vetustatis ad nos (quod solícite investigandum mihi proposui) non pervenere; nec in SS. Patrum scriptis memorantur, aut describuntur. Adfertur ex Epístola D. Pauli ad Galatas Cap. 11. ver. 1. insignis locus, quo aliqui eruendum censent apud eosdem Galatas existisse CHRISTI CRUCIFIXI Imagines in Ecclesia. Ita enim Gentium Doctor admirabilis scribit: *O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos IESVS CHRISTVS praescriptus est, in vobis CRUCIFIXVS?* In hunc locum videndus Celeberrimus GRETSEVS Soc. Jesu Presbyter in Tractatu DE CRUCE Lib. II. Cap. 1. qui censet Imagines SANCTAE CRUCIS, & CRUCIFIXI esse antiquissimas, & ab ipsis Apostolorum temporibus fieri solitas: quod ego quidem adfirmo; sed expositas primis nascentis, ac surgentis Ecclesiae seculis, adcuratius elucidandum censeo; nam id diserte expressum, testatumque non invenio. Quod adinet ad adlatum D. Pauli ad Galatas testimonium, quo probare conantur in Galatarum Ecclesia Dominum nostrum CRUCIFIXVM omnium oculis expositum fuisse; id nec perspicuum esse, nec menti D. Pauli consonum esse adfirmo, auctoritate S. Ioannis Chryso-stomi, qui illud fusius, & perspicue explicat. Pauca haec adfero: *Καὶ οὐκ εἶπεν, ἐσαυρώθη, ἀλλὰ προεγράφη ἐσαυρωμένῳ*. *Nec dixit Crucifixus est; sed, praescriptus est Crucifixus*: Patet D. Paulum non loqui de vera IESV CRUCIFIXI sive pictura, sive sculptura; sed Galatas reprehendit, qui quum fidem accepissent, se seduci permisissent, quasi nescissent se CHRISTI CRUCIFIXI legem

amplexos esse. Videndus etiam Cl. Io. Christophorus WOLFIVS in suis *Curis Philologicis, & Criticis* Tom. III. in priores S. Pauli Epistolas, qui Doctorum Interpretum propositis variis huius vocis *προεγραφή* dilucidationibus in hunc locum, opinionem suam ita exponit pag. 719. *Mibi quidem simplicius, & verius dici videtur, quod phrasi hac metaphorica claritas, & perspicuitas, qualis pictis imaginibus propria est, praedicationis Paulinae, prototypo Christo exacte respondentis, & ab ipsis Galatis olim agnitae, innuatur. Mox adlata Chrysofomi sententia, subdit. Recte optimus Doctor vocem ἐσαυρωμένον, cum τῷ προεγραφή, immediate coniungit; ut scilicet adpareat, quae CHRISTI effigies, seu figura Galatis contemplanda sit proposita. Hoc sensu Ignatius Epist. ad Philadelph. CRUCEM CHRISTI, nempe praedicatam, appellat τρόπον, ὅπερ ὁρῶν (scilicet ἄρχων τῆ κόσμου τέτυχεν) φρίττει, καὶ ἀκέων φωβῆται. Igitur videtur D. Paulus increpare Galatas, quod IESVM, quem antea praedicatione sua ante eorum oculos CRUCIFIXVM, quodammodo ad vivum depinxerat, & ostenderat, & in eorum cordibus altius insculpserat, nunc seducti ab eo discederent, & fascino dementati veritati obedire detrectarent.*

II. Cur iidem Sanctissimi Ecclesiae Praesules, IESVM CRUCIFIXVM primaevis Christianis non proposuerint, docti sacrarum Antiquitatum Interpretes eruunt ex verbis B. Pauli Apostoli ad Corinthios Epist. I. ver. 22. & 23. *Quoniam & Iudaei signa petunt, & Graeci sapientiam quaerunt: nos autem praedicamus CHRISTVM CRUCIFIXVM, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis*
 CHRI-

CHRISTVM *Dei virtutem, & Dei sapientiam*. In hunc locum haec adnotat D. Hieronymus: *Iniuria Domini nostra gloria est: ille mortuus est, ut nos viveremus; ille descendit ad inferos, ut nos ascenderemus ad caelos; ille factus est stultitia, ut nos fieremus sapientia*. Itaque quum primi Fideles, sive ex Iudaismo, sive ex Gentilitate ad CHRISTI Fidem converterentur, atque ex his multi erubescerent CHRISTVM CRUCIFIXVM uti Deum adorare, quod etiam frequenter viderent eodem crucis supplicio adfectos latrones, hominesque noxios in cruce suffixos, & pendentis; eorum fragilitati indulgentes vigilantissimi Ecclesiae Pastores, opportunum iudicarunt eorundem oculis ipsum NAZARENVM in patibulo suspensum non exponere, uti animadvertunt Viri Celeberrimi ARINGHIVS Rom. Subterr. T. II. Lib. VI. Cap. XX. pag. 577. cuius sententiam mox adferam, CASALIVS de Vet. Christian. Ritib. Cap. II. p. 3. & 4. & CIAMPINIVS de Sacris Aedificiis Cap. IV. pag. 45. Alia mihi suppetit causa, quam ARINGHIVS, CASALIVS, & CIAMPINIVS non adferunt, ut inde adstruam minime ostensum primitivis Fidelibus CHRISTVM NAZARENVM in Ligno suspensum; sed dumtaxat symbola quaedam, quae eum pro redemptione hominum in CRUCE passum, & mortuum significarent; nempe ut irrisionibus Ethnicorum praeccluderent aditum, qui, teste MINVTIO Felice, & ARNOBIO Lib. I. adversus Gentes, Christianis insultabant, & maximo opprobrio vertebant, quod colerent hominem hominum novissimum, despectum, & inter sceleratos deputatum, teterrimo CRUCIS supplicio, ac servili poena adfectum ac damnatum; quod etiam ex sinceris Sanctorum Martyrum Actis perspicue colligimus. Id diserte testantur SS. Patres, quos adferre supersedeo, quia res est explo-

ratissima. Loca tantum duo adferam D. Augustini, qui haec scribit Tomo x. de Conversione Pauli: *Noto erubescamus de CHRISTI nomine. Insultetur nobis, quod credimus in CRUCIFIXVM, occisum.* Et Serm. viii. de verbis Apostoli: *De CRUCE CHRISTI nobis insultant sapientes huius Mundi, & dicunt: quale cor habetis, qui Deum colitis CRUCIFIXVM?* His adde Lactantium Divin. Inst. Lib. iv. Cap. 16. Isidorum Pelusiotam Lib. iv. Epist. 29. Eusebium in Vita Constantini Lib. iii. Cap. 1. ut hinc etiam animadvertamus haec Paganorum in Christianos scommata per aliquot secula perdurasse; atque, ut videtur, toto praefertim tempore, quo saevissimae Ethnicorum in priscos Fideles persecutiones perdurarunt; quibus irrisionibus ne ansam ultro praeberent Christianae pietatis Moderatores, & ut Neophytorum imbecillitati consulere, cavendum esse censuerunt, ni fallor, ne CHRISTVS in CRUCE adfixus exponeretur; sed tantum CRUCEM, & ad eorum captum aptiora quaedam symbola, & figuras proposuerunt, quae amarissimae CHRISTI Passionis mysterium, & ipsum in carne pro omnium salute passum adumbrarent, & perspicue significarent.

IV. Inter has symbolicas figuras, quae IESVM NAZARENVM CRUCIFIXVM mentis oculis repraesentant, praecipuum locum apud primaevos CHRISTI Fideles obtinuit PASTORIS BONI Imago, quae nil frequentius in vetustioribus monumentis, quae iam a Celeberrimis Viris, & de sacris primorum CHRISTI Fidelium reliquiis, ac monumentis optime meritis, Bosio, Aringhio, Ciampino, Boldettio, Bonarroto, Bottario edita, ac luculenter illustrata sunt, occurrit. Hunc ita praenuntiarunt Prophetae, Ieremias Cap. xxxi. v. 10. Ezechiel Cap. xxxiv.

v. 11. & seq. & Cap. XXXVII. v. 24. Michaeas Cap. I. v. 12. Zacharias Cap. XIII. v. 7. David Rex, & Propheta Psal. xciv. 7. Sed clarius prae ceteris Isaias Cap. XL. v. 10. & 11. his verbis: *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Sicut PASTOR gregem suum pascet: & in brachio suo congregabit AGNOS, & in sinu suo levabit, foetas ipse portabit.* D. Hieronymus in hunc Isaias locum: *Iste, qui postea in maiestate venturus est, potius formam PASTORIS accipit.* Idem Isaias Cap. LIII. 6. ut clarius appareat PASTOREM BONVM esse CHRISTVM, qui pro nostra salute animam suam posuit, & CRUCIS tormentum, atque opprobrium subivit, haec inquit: *Omnes nos quasi OVES erravimus, unusquisque in viam suam declinavit; & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Hac typica Imagine designari CHRISTVM, certum est, & docent SS. Patres, de qua plura apud Cl. Huetium. Quamvis & Deo eadem conveniat, ut observat Praesul Celeberrimus BOTTARIUS in Tab. LXXX. Romae Subterr. pag. 75. tamen Salvatori, ac Redemptori nostro ita convenit, ut ipse hoc potissimum typo Ecclesiae suae se exhibuerit, pinxerit, ac representarit, ut perhibent divini Evangelistae. Nam habetur Matthaei Cap. XXVI. 31. *Scriptum est enim: percutiam PASTOREM, & dispergentur OVES gregis.* Et Ioannis Cap. X. v. 11. *Ego sum PASTOR BONVS, Bonus Pastor animam suam dat pro OVIBVS suis, &c. Mox: Ego sum PASTOR BONVS, & cognosco meas, & cognoscunt me meae.* Hoc emblemata agnovere Sancti Apostoli, & Ecclesiae Catholicae Antistites; nec alium sub figura PASTORIS BONI, quam IESVM CHRISTVM pro nobis in CRUCE passum

sum intellexerunt , & adorarunt , teste B. Paulo ad Hebraeos Cap. XIII. v. 20. *Deus autem pacis , qui eduxit de mortuis PASTOREM MAGNUM ovium in sanguine Testamenti aeterni , Dominum nostrum IESUM CHRISTVM , aptet vos in omni bono.* Et B. Petrus CHRISTI Vicarius , & eius Ecclesiae Magister in Epist. I. Cap. II. v. 25. *Eratis nunc sicut OVES errantes , sed conversi estis nunc ad PASTOREM , & Episcopum animarum vestrarum .*

V. Hisce divinarum Scripturarum oraculis nil difertius . Minime igitur dubitandum inter praecipuas nascentis Ecclesiae picturas recensendas esse Imagines BONI PASTORIS , & AGNI DEI immaculati , de quo mox dicam . His typicis figuris Fidelibus repraesentabatur IESVS CHRISTVS Dominus noster , qui pro ovibus suis animam suam posuit , sanguinem fudit , & eas in CRUCE affixus , & occisus redemit . Profecto id est meridiana luce clarius , quum frequentissime in mystica figura PASTORIS BONI exhibeatur CHRISTVS in picturis ipsis vitreorum calicum , & vasculorum , quibus primitivi Christiani usi sunt , occurratque etiam in vetustissimis sculpturis BONVS PASTOR , oviculam in humeris ferens , & , quod observatu dignum , non raro cernatur pictus in medio multorum emblematum veteris Testamenti , uti videre est in adlata vitrei calicis lamella apud Cl. BONARROTIVM Tab. I. num. I. quam luculenter illustrat . Alia quoque multa apud eum huius sacri emblematis exempla adferuntur in Tab. IV. & VI. & in Tab. V. in qua circa PASTOREM BONVM , festiva adclamatio picta est hisce litteris : *CONCORDI BIBAS (nempe VIVAS) IN PACE DEI .* Hanc typicam figuram Tertullianus in Libro de Pudicitia

citia Cap. x. adfirmat pingi consuevisse in Calicibus Christianorum, nec alium referre PASTOREM BONVM, nisi IESVM CHRISTVM. Frequenter occurrit Imago PASTORIS BONI in eorundem Christianorum Coemeteriis ornatis picturis sacris, in marmoreis sarcophagis, in lucernis, quae inexhausta, ac recondita eruditione a Praestantissimo Praesule Ioanne BOTTARIO, Vaticanae Bibliothecae Praefecto illustrata sunt, & adhuc in Romae Subterraneae Tomis illustrantur. Occurrit etiam BONVS PASTOR lineari caelatura sculptus in titulis sepulcralibus Fidelium primitivae Ecclesiae, ut videre est apud Cl. BOLDETTVM de Sacris Urbis Coemeteriis pagg. 361. 362. 363. 364. 369. & 377. & in pluribus vitreorum Vasculorum sacrorum lamellis, ab eo quoque adlatis. Huius emblematis sacri usus per aliquot secula ab ipsis Ecclesiae Dei cunabulis, maxime vero tribus prioribus invaluit, ac frequens fuit.

VI. Constat etiam ex aliis primitivae Ecclesiae monumentis Salvatorem nostrum non tantum simplicis PASTORIS BONI effigie priscis Fidelibus praesentatum fuisse, verum etiam effigie sua, adiectis certis divinitatis notis; nam in vetustissimo Christianae Religionis monumento, adlato primum ex suo Museo suo a CASALIO de Veteribus Christianorum Ritibus Cap. XLII. in quo agit *de Lucernis Christianorum, & aliis Lumini- bus*, pag. 228. mox iterum producto a Celebrerrimo Paulo Aringhio Tom. II. Romae Subterranean. Lib. VI. Cap. XXXVII. pag. 616. & luculentis observationibus illustrato, contemplari quisque potest ipsum *Pastorum Principem* IESVM CHRISTVM Dominum nostrum, pallio, & tunica amictum, cum

ra-

radiis eius caput ambientibus , atque ornantibus , oviculam perditam in suis humeris ferens ; quo nil clarius esse potest , ut animadvertamus Sacramentum Dominicae Passionis hoc mystico typo expressum , quod operatus est CHRISTVS , verus DEVS & HOMO ; quum in aliis monumentis , in quibus iisdem BONI PASTORIS propriis vestibus amictus cernitur , idem significetur , simulque expressius declaretur , quam maxima eius fuerit humilitas , qui (ut ait Paulus Apostolus ad Philippenses Cap. I. v. 6. *Cum in forma Dei esset , non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo ; sed semetipsum exinanivit FORMAM SERVI accipiens , in similitudinem hominum factus , & habitu inventus ut homo . Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem , mortem autem CRVCIS . Ipse etiam Redemptor noster de se ita loquitur Lucae Cap. XIX. ver. 10. Venit Filius hominis quærere , & salvum facere , quod perierat .* In alia sacra sculptura , cuius apographum ad me exstat , PASTOR BONVS penulatus cernitur , peregrinantium more , qua etiam specie se obtulit CHRISTVS Dominus Discipulis in Emaus euntibus .

VII. Alio typo CHRISTVS IESVS CRVCIFIXVS propositus est primitivæ Ecclesiae Fidelibus , nempe sub specie AGNI IMMACVLATI , qui vel stans supra montem , vel iacens occisus in altari , in vetustissimis monumentis saepe numero exhibetur . Interdum CRUCEM defert humero insistentem , & quidem erectam ; interdum etiam vertici capitis sui eam impositam gerit , ut videre est in sculpturis Rom. Subter. & apud Cl. BOTTARIVM Tab. XXI. XXII. Hunc significavit apud Hebraeos Paschalis Agnus ; hunc Prophetæ designarunt , & futuram pro pecca-

catis totius mundi hostiam in ara CRUCIS praedixerunt. *Isaias* Cap. 16. v. 1. *Emitte AGNVM tuum Dominatorem terrae, de petra deserti ad montem Filiae Sion.* Et Cap. 53. v. 7. *Sicut Ovis ad occisionem ducetur, & quasi AGNVS coram tendente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Quam OVEM, & AGNVM, non alium esse praeter IESVM CHRISTVM Dominum nostrum docuit S. Philippus virum Aethiopum, Candacis Reginae Aethiopum Eunuchum, atque eius regiae Gazae Praefectum, ut Apostolorum Acta Cap. VIII. v. 37. testantur. Hunc ipsum AGNVM non semel adgnovit, & digito suo monstravit Praecursor Domini Ioannes, inquit: *Ecce AGNVS Dei, ecce, qui tollit peccatum mundi.* Nec dubium primaevos Ecclesiae Fideles, dum AGNI imaginem sibi propositam venerabundi respicerent, statim non intellexisse, & cognovisse, se pretioso AGNI sanguine redemptos, ut docet B. Petrus, columna, & fundamentum Ecclesiae CHRISTI, qui ait Epist. 1. v. 18. & 19. *Scientes, quod non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis; sed praetioso sanguine quasi AGNI immaculati CHRISTI, & incontaminati.* Consonat B. Paulus ad Corinthios 1. Cap. 5. v. 7. *Etenim Pascha nostrum immolatus est CHRISTVS.* Frequenter etiam in divina Ioannis Apocalypsi AGNI specie pingitur, uti Cap. 11. v. 6. & seq. *Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum, AGNVM stantem tanquam occisum Et cum aperuisset Librum, quatuor animalia, & viginti quatuor Seniores ceciderunt coram AGNO.* Eidem AGNO, aperienti Librum viginti quatuor Seniores cum cytharis, & phialis aureis plenis odorum,
occi-

quae sunt orationes Sanctorum , cantabant canticum novum dicentes : *Dignus es , Domine , accipere Librum , & aperire signacula eius : quoniam occisus es , & redemisti nos Deus in sanguine tuo ex omni tribu , & lingua , & populo , & natione : & fecisti nos Deo nostro Regnum , & Sacerdotes , & regnabimus super terram .* Ex his caelestibus Revelationibus prisca Christiani sacras acceperunt picturas , quibus Coemeteria , Ecclesias , & domos suas ornarunt , quarum usus frequens per plura secula duravit . In poculis , quibus in sacris epulis utebantur , AGNI , & BONI PASTORIS imagines exprimendas curarunt ; de quibus venerandis imaginibus , CHRISTVM Redemptorem , pro salute humani generis in CRUCE suspensum , passum , & mortuum designantibus , quum pro eorum explicatione sacrae Antiquitatis thesauros uberrime depromserint Viri Praeclantissimi Bosius , Aringhiius , Casalius , Ciampinius , Boldettius , Blanchinius Tom. I. Anastasiani Pontificalis pag. 247. & praeter ceteris valde luculenter Bonarrotius , ac praesertim Bottarius , qui in his expendendis inexhausta eruditione adlaborarunt , nil mihi dicendam superesse videtur , ni velim eorum gazas expilare . Etenim , ut supra monebam , imagines PASTORIS BONI , & AGNI non tantum in pateris , & vasculis veterum Christianorum frequentissime exhibentur , quae longe vetustissima esse ostendit illustris BONARROTIVS in Praefatione sui Operis pag. XII. & XIII. verum etiam in sarcophagis , in sepulcris , in lucernis , & in antiquis Ecclesiarum tribunalibus , & triumphalibus Arcubus musivo opere pictis , qui a Cl. Ciampinio ingenti copia adferuntur , & illustrentur . Quanta sit horum venerandorum emblematum antiquitas testantur S. Paulinus

nus Nolanus, qui eadem in suis Basilicis propofita describit elegantibus carminibus, quae passim ab Hagiographis adferuntur, & illustrantur. Ex his etiam liquet, quod valde haec laudabilis consuetudo increbuit, & non Romae solum, verum etiam Ravennae, atque in aliis toto orbe vetustioribus Ecclesiis, & per complura secula duravit. Exstat etiam Florentiae exemplum AGNI IMMACULATI CRUCEM ferentis, picti opere musivo cum duodecim per gyrum Apostolis in abside Arcus Triumphalis huiusce Basilicae Florentini Baptistarii, qui additus est loco antiquae Porticus, cuius operis, uti ex epigraphe constat, eximius Pictor musivarius Florentinus fuit Fr. Iacobus Turrita, ex Ordine S. Francisci Anno D. MCCXXV. Ne vero quis dubitet, aut eat inficias, AGNUM designasse CHRISTVM CRUCIFIXVM, alia monumenta damus apud eundem Ciampinium adlata Par. 11. Tab. xv. & eximium exemplar adducimus apud Casalium de Sac. Christianor. Ritibus Cap. 11. pag. 4. quo exhibetur cum CRUCE AGNVS monti insistens, e quo quatuor Evangeliorum flumina manant, e cuius pectore vulnere perforato, sanguis in Calicem defluit eidem subiectum; ad quod respiciens Summus Pontifex Innocentius III. Myfteriorum Missae Lib. IV. Cap. 44. inquit: *Non enim solum lavit nos CHRISTVS a peccatis nostris in sanguine suo, quando sanguinem suum fudit in CRUCIS patibulo; verum etiam quotidie nos lavat a peccatis nostris in sanguine suo, quando eius sanguinem accipimus in Calicis poculo.*

VII. Cum AGNI Imagine, vel in monte stantis, ad quem oves currunt, & adcedunt, vel cervi ad salubres aquas sitientes properant, quibus Fide-

les designantur, vel in Ara positi tanquam occisi, propositum non raro cernitur in sacris Picturis Ecclesiarum ex musivo opere antiquissimis, SACROSANCTI EVANGELII Volumen, quo ipse CHRISTVS intelligebatur, ut auctor est Caroli Magni Magister Albinus Flaccus, sive Alcuinus. Exemplum desumptum videtur ex divina Apocalypsi Beatissimi Prophetæ, & Evangelistæ Ioannis, e qua veteres Antistites complura emblemata, quæ in Ecclesiis pingenda curarunt, accepisse manifestum est; nam Cap. v. quam ipse fletet, quod Librum septem sigillis signatum nemo posset aperire, vidit AGNVM primum occisum illum aperientem; quo factò quatuor Animalia, & vigintiquatuor Seniores cum innumera Angelorum multitudine, omnique creatura, novo cantico illum glorificarunt, dicentes: *Dignus es, Domine, accipere Librum, & aperire signacula eius; quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro Regnum, & Sacerdotes: & regnabimus super terram.* Evangelicæ Doctrinæ Volumen illud sacratissimum in vetustis Picturis Triumphalium Arcuum Ecclesiarum, septem Sigillis obsignatum cernitur, ut videre est apud Ciampinium Par. i. Tab. XLVIII. pag. 200. Morem hunc vetustissimum servatum constat, sicut in antiquissimis Liturgiis, & in Ordine Romano legitur, ut signaculo Episcopi toties communiretur Codex Evangeliorum, quoties Diaconus ab Episcopo referatum, eoque in ambone lecto, iterum perferret ad Episcopum, qui eum rursus obsignaret, ac deinde in Sacratio summa cum veneratione recondideretur: quem sacrum ritum adnotavit Ciampinius Vet. Monum. Par. i. Cap. xvi. Blanchinius

nus in Anastasium Tom. 11. pag. 14. & ex eo Ioseph Catelanius Lib. 11. Cap. xxviii. de *Codice Sancti Evangelii*. In multis antiquis monumentis sacris, Evangelii Codex in medio Altaris positus cernitur, vel CHRISTI imagine, vel CRUCE ornatus: quem quanta veneratione CHRISTI Fideles ab Apostolicis temporibus sint prosequuti, erudite ostendit Ciampinius loco superius memorato, adlati Iconibus e vetustioribus Ecclesiae Theauris Tab. xxxvii. Multa addi possunt de Evangeliorum Divinorum cultu, quae in Adversariis meis iam congeffi, alibi proferenda.

VIII. Antiquitus Evangeliorum divinus, atque intemeratus Textus unico Volumine continebatur, quod pretiosis gemmis ornabatur, vel sculpturis in ebore, auro, atque argento, & in eo vel CHRISTVS Dominus, & Magister expressus erat, vel Alma CRUX, de quo nonnulla adnotavi in Epistola ad Celeberrimum Iosephum BLANCHINIVM, Romani Oratorii Presbyterum, quam pro sua in me humanitate in publicum proferre voluit. Testantur Sancti Patres, & Liturgiarum vetustissimi Codices EVANGELIVM referre ipsum Dominum Nostrium IESVM CHRISTVM. Hinc in medio Altaris ab ipsis Ecclesiae primordiis conlocatum legimus, pretiosis pulvillis impositum, elevatum, exaltatumque, ut a Fidelibus adoraretur; inde delatum, ut a singulis oscularetur; qui eo etiam benedicebantur. Dum accipiebatur e Sacratio, & ad Aram portabatur a Diaconis maxima cum pompa, canente Missam Pontifice, faces praecedebant, & thymiamata. In supplicationibus una cum CRUCE deferebatur SANCTVM EVANGELIVM; at praecipua pompa gestabatur in die Dominica Palmarum, ut

ita solemnis IESV CHRISTI Ingressus in Hierusalem significaretur, & ut honor, qui eo die eidem exhibetur, vice eius Sacrosancto Evangelio impenderetur; nam in ferculo ornatissimo positum gestabatur, baiulantibus Diaconis ingenti cum gaudio, & exultatione, uti legitur in Ordine Romano XII. penes Celeberrimum MABILLONIVM, clarae, & recolendae memoriae Virum pag. 176. Idem fiebat, non solum Romae, sed in aliis etiam Ecclesiis, & Monasteriis, ut idem Auctor adnotat pag. LXVI. & exemplis ostendit. In quibusdam vero locis loco Evangelii reponebatur in feretro Sacra Eucharistia; isque usus in Normanniae Monasteriis olim obtinebat etiam ante Berengarii haeresim. Sicut ad exemplum publicae deductionis Arcae, in qua divinae Legis Tabulae conditae erant, ut habetur Lib. III. Regum Cap. 8. & in Epistola B. Pauli ad Hebraeos; ita ex vetere Ecclesiae instituto Liber Legis Gratiae, Regnum CHRISTI, Lumen Fidelium religiose deferebatur a Diacono post CRUCEM in Processionibus Christianis, vel etiam ab Episcopo; ut observat Vir Praestantissimus Claudius Andegavensis Ecclesiae Episcopus in egregio Libro *de Processionibus Ecclesiasticis*; quin etiam sua aetate apud se vigere consuetudinem adnotat, in celebrioribus Processionibus, & generalibus Civitatis, non tantum Ecclesiam Andegavensem, sed & singulas Collegiatas, ut propriam CRUCEM, ita & proprium Evangelium praeferre. Quanto honore, cultuque prosequuti sint prisca Fideles Divinum Evangelium, ostendunt picturae vasculorum penes Bonarrotium, & Boldettium; nam frequenter Volumina quatuor proponuntur. Sed ut ad id, quod primum expendebam, revertar, AGNVS DEI, frequenter spectatur una cum Imagine CHRISTI

Do-

Domini coniunctus, ut passim videre est in vetustissimis Coemeteriorum Urbis picturis, & in Sarcophagis marmoreis Romae Subterraneae, quae libros ipsos aperientibus statim occurrunt. AGNVS DEI caput habet nimbo crugifero ornatum, ut ipsum Redemptorem in CRUCE subspensum designet.

VIII. De hisce venerandis primitivae Ecclesiae typicis Figuris pertractandum censeo, ut evincerem hanc primum fuisse Ecclesiae Sanctae Dei mentem, ut iisdem Fideles latelligerent, significari CHRISTVM Dominum pro omnium salute in CRUCE passum, ac mortuum. Profecto nimis impudenter invehitur contra Venerabilem Virum, Historiae Ecclesiasticae Parentem celeberrimum BARONIVM, Samuel Basnagius Tomo II. Annal. Politico-Ecclesiast. pag. 273. ad ann. Domini ccxxiv. num. 3. ubi vitrea eius argumenta adpellat, quod apertissime declaraverit ex vetustissimis vitreorum Calicum, paterarum, & poculorum picturis, in quibus BONI PASTORIS, & AGNI DEI Imagines spectantur, *Sacrarum Imaginum usum fuisse communi consensu Fidelium in Ecclesia antiquitus consecratum*. Hinc adserit Basnagius picturas hasce mere symbolicas esse factas, vel ornamenti causa, adeoque *Sacrarum Imaginum* numero esse eiiciendas; quia *neque sui causa, ut sint venerationi, neque ut Exemplaris sui vultum reddant, in Ecclesia collocantur*. Quibus argumentis plane futilibus, quantum a veritate distet, aperte patet. Rationem subiicit plane futilissimam: *Eo fine instituebantur, ut & decoris aliquid, & virtutis speciem aliquam ingererent in animo*. Sed corruunt eius argumenta nullius momenti, quum non tantum vitreorum

Eucharisticorum Calicum, & poculorum, quibus in Synaxibus, & in Agapibus usi sunt Christiani, exempla monstremus, quae divino plane consilio licet fragilia, idcirco servata sunt, & frequenter e sacris Christianorum Coemeteriis eruuntur; verum etiam ad picturas vetustissimas eorumdem Coemeteriorum, ad sculpturas quoque, & emblemata Sepulcrorum, quae iam edita sunt, & in dies magis, magisque illustrantur. Quod adinet ad mysticas Figuras PASTORIS BONI, & Immaculati AGNI DEI, (quae quidem etiam mysteria ad mentem Patrum adpellanda sunt, & clarissima signa, atque immensae in nos divinae charitatis, ac misericordiae symbola) constat eorumdem auctoritate, Tertulliani, Augustini, Gregorii Nazianzeni, Paulini, & aliorum, eas non habitas fuisse inter mera ornamenta, & symbolica virtutum signa, sed revera huic significatum Fidelibus, Christum Humani Generis Redemptorem in Ligno CRUCIS pro nostra salute suspensum; ut intelligerent his perspectis, maiorem charitatem neminem eo habuisse, qui animam suam posuit pro OVIBUS suis. Patrum testimonia uberrime adferuntur a Clarissimis Viris Aringhio, Bonarrotio, & Bottario. Utar dumtaxat Ambrosii sententia, qui ubi elucidat Psalm cxiv. *Erravi sicut Ovis, quae periit; ita inquit: Denique inventam PASTOR OVEM humeris imponit suis. Agnoscis utique mysterium, quomodo Ovis lapsa reficiatur: quia non potest aliter humana conditio lapsa recreari nisi Sacramento Dominicae Passionis, & Sanguinis IESU CHRISTI, cuius principium super humerum eius. In illa enim CRUCE infirmitates nostras portavit, ut ibi omnium peccata evacuant. Quamvis CHRISTVS Dominus de se dixerit: Ego sum Via, Veritas, & Vita, & Ostium ovi-*

ovilis, & Vitis vera; Apostolos vero, ac Discipulos *palmites*; tamen adlatis figuris PASTORIS BONI, & AGNI, nil iucundius, acceptius, & dulcius fuit apud primaevos Christianos, quod etiam memorat Sancta Ecclesia in divino Sacrificio, *Agnum Dei* ter orans, & adorans, eidemque gratias agens in Hymno Angelico: *Domine Deus AGNVS DEI, Filius Patris*; & in alio Hymno Eucharistico: *BONE PASTOR, Panis vere, IESV nostri miserere, &c.*

X. Ne vero Basnagii adseclae iactent nos vitrea tantum adferre monumenta, atque argumenta, ut constet CHRISTVM Redemptorem *Boni Pastoris* effigie expositum fuisse priscis Fidelibus, provocare etiam lubet ad pictas imagines eiusdem BONI PASTORIS, & Sanctorum, tum in pluribus Cubiculis Romae Subterraneae, tum etiam in vetustissimo Praetextati Coemeterio, cuius cubicula detecta anno MDCCXXXVIII. describit Cl. Marangonius in Appendice de Coemeterio SS. Thrafonis, & Saturnini pag. 113. & 114. atque ex numismate Domitiani Caesaris ad loculum ibi adfixo, conicit plurima SS. Martyrum Corpora, in eius saevissima persecutione pro CHRISTO necata, condita in eo fuisse. Titulum quoque profert marmoreum Aurelii Fileri pag. 128. in quo caelatus cernitur BONVS PASTOR cum ovicula ad pedes inter duas arbores medius; qui, quod est notandum, fistulam potius dixerim, quam calicem, dextra praefert; & iuxta eum sculptum est intra lauream coronam gemmis ornatam, sacrosanctum CHRISTI Monogramma. Sed nunquam manum de tabula tollerem, si vellem typicam hanc divinam figuram aliis descriptis monumentis comprobare. Pauca haec igitur sufficiant.

CAPVT VI.

*De Sacrosancto MONOGRAMMATE designante CHRISTVM
Dominum, eiusque apud priscos Fideles cultu.
Nonnulla etiam de Augustissimo Nomine
IESV observantur.*

I. **Q**Uum ab exordio Ecclesiae, & mox sequutis aliquot seculis, haud obtinuisse morem exponendi publicae Fidelium venerationi, & cultui CHRISTVM Dominum in CRVCIS patibulo suspensum, haecenus probaverim; sed eius loco observaverim propositas fuisse typicas imagines, & emblemata, quae ipsum adumbrarent, atque significarent, nempe PASTOREM BONVM, AGNVM IMMACVLATVM, & Sacrosanctum EVANGELIORVM Volumen; nunc de Adorabili MONOGRAMMATE, tum CHRISTVM ipsum, tum eius Sanctissimum NOMEN, & CRVCEM exprimente, eiusque apud eosdem primaevos Fideles summo cultu dicendum est. In compluribus monumentis, in vasculis, in annulis, in lucernis, in sepulcris, & in titulis sepulcralibus veterum Christianorum, in pictis musivo opere Arcubus Ecclesiarum, in Hierothecis, ita expressum frequenter cernitur

Constat, ut videmus, duabus prioribus litteris Graecis maioribus invicem iunctis, & implexis, quibus integrum Sanctissimum Nomen XPICTOC exhibetur; nec tantum eius Nomen, sed etiam

CRV-

CRVCIS signum est in littera illa X, ita ut CRVX in CHRISTO, & CHRISTVS in CRVCE monstretur, ut observat Magnus BARONIVS Tom. III. ad ann. CCCXII. num. 23., & quum frequenter ita quoque expressum occurrat, uti superius exhibetur in adlato schemate num. IV. manifestum est cum Sacratissimo Nomine CRVCEM eius esse coniunctam. Idem significat CHRISTVS, ac VNCTVS, & continet nuncupationem regni, & potestatis, ut ait Lactantius Lib. IV. de Sap. Capit. 7. Ipse CHRISTVS Dominus se ita adpellat: *Quid vobis videntur de CHRISTO? cuius filius est?* Et Cap. IV. Act. Apost. v. 27. *Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum IESVM, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & Populis Israel.* Et Cap. x. vers. 38. *Vnxit eum Deus Spiritu Sancto, & virtute, qui pertransit benefaciendo, & sanando omnes oppressos a Diabolo, quoniam Deus erat in illo.* Tam Sanctum, & Memorabile Nomen CHRISTI consequuntur CHRISTIANI statim ac inter Fideles per Baptismum numerantur, & sacro Chrismate sunt consignati. Audiendus Tertullianus de Baptismo Cap. 7. *Exinde egressi de lavacro perunguimur benedicta unctioe de pristina disciplina, qua ungui oleo de cornu in Sacerdotium solebant.* Ex quo Aron a Moyse unctus est, unde CHRISTVS, dicitur a Chrismate, quod est Unctio, quae DOMINO NOMEN adcommo-davit, facta spiritualis, quia spiritu unctus est a Deo Patre, sicut in Actis, &c. Sed adversus Praxeam acrius urget Tertullianus Cap. 38. & ostendit CHRISTVS Nomen revera esse; non autem meram adpellationem, & significationem, ut ipse contendebat, quum Matthaei Cap. I. v. 16. manifestum sit: IESVS, qui vocatur CHRISTVS; idem-que,

que, & apud reliquos Evangelistas frequenter habetur. Praeclarum vitreae pictae lamellae monumentum adfert Boldettus Lib. 1. Cap. xv. pag. 60. in qua expressus est Christianus CRUCEM Domini in fronte signatam praefereus, qua non tantum per Baptismum *Fidelis*, verum etiam sacro Chrismate in Confirmationis Sacramento consignatus ostenditur. Ipsi igitur Fideles hoc Sacrosancto Signo, & ipsum CHRISTVM Dominum Auctorem vitae, ac Redemptorem, & Fidei susceptae perfectionem sibi repraesentatam, & expressam ante oculos intelligebant, adeoque summo cultu illud devenerabantur.

II. Huius venerandi Monogrammatis usus ex Antiochena Ecclesia in Romanam, sive Latinam, ut videtur, migravit, statimque CHRISTI Domini sectatores Christiani a Legislatore suo, Vitae, Gratiae, & Salutis Auctore, adpellari voluerunt. Nolo heic silentio praeterire, quae de CHRISTO, & de CHRISTIANIS ipsis observat Aringhius Tom. II. Lib. VI. Cap. XXIII. ex Gregorio Nazianzeno Orat. IV. de Theolog., qui ait, *quod dicitur VNCTVS propter divinitatem; ea enim humanitatis VNCTIO est.*

„ Christiani igitur, quibus sacrum CHRISTI Nomen
 „ a mystica unctione derivatum, animo altius in-
 „ federat, & primaevi item Christianae Fidei se-
 „ ctatores, qui apud Antiochiam demorabantur,
 „ CHRISTI Nomine nuncupatos fuisse recolebant:
 „ *Ita ut* (inquit Lucas Act. Cap. XI. vers. 26.)
 „ *cognominarentur primum Antiochiae Discipuli*
 „ CHRISTIANI; hoc plane Nomen frequentius prae-
 „ signare, inscribere, inculpere, atque in Coe-
 „ meterialibus locis usurpare consueverunt. CHRI-
 „ STI quippe Nomine una cum Apostolo iugiter
 „ inli-

„ insigniti , illud CHRISTO canebant : CHRISTI *bonus*
 „ *odor sumus Deo* (2. ad Corinth.) id est , ut
 „ erudite Theophylactus edisserit : *Quocumque*
 „ *abierimus , odorem spiritualis unguenti circum-*
 „ *ferimus , cognitiones videlicet Dei , in omni lo-*
 „ *co hominibus bono suffitu adflamus .* „ Cum Arin-
 ghio convenit Cl. BONARROTIVS in Praefatione
 in Vitrea Vascula Coemeterialia pag. XII. cui, ad-
 latis aliis observationibus , calculum suum adiicit
 eximius Praesul BOTTARIUS, & tunc potissimum in-
 valuisse apud Latinos , quum primum Orientis Ec-
 clesiae Fideles adpellati sunt CHRISTIANI , nempe
 CHRISTI Cultores , adfirmant . Opinor etiam in Coe-
 meterialibus titulis , in quibus sculptum est hoc sa-
 crum P Mouogramma , vel simpliciter , vel intra
 lauream coronam , denotari defunctum illum Fi-
 delem esse , & Christianorum Communioni adscri-
 ptum ; adeoque tum sacro Baptismate tinctum ,
 tum etiam Chrismate in Sacramento Confirmatio-
 nis consignatum , adeoque CHRISTI Nominis cul-
 torem ; quam meam coniecturam aliorum iudicio
 lubens subiicio . Quandoque etiam cum P , & ipsa
 CRVX Dominica coniungitur , & alia symbola , quae
 Christianam Religionem , quam idem defunctus Fi-
 delis professus est , ut id ostendant , adiiciuntur .

II. Perspicuum quoque exploratumque ex plu-
 ribus vetustissimis monumentis hoc salutare Chri-
 stianorum Signum multo antiquius esse Constantini
 Augusti aevo , a quo Viri nonnulli ceteroquin docti,
 ab initio susceptae ab eo Fidei , & Christianae
 Religionis , putarunt inventum , ac traditum fuisse ,
 eiusque usum post caelestes eius visiones invaluis-
 se . Verum eiusdem divini Themat^{is} propagato-
 rem ,

rem, non vero inventorem fuisse Constantinum, extra omnem dubitandi aleam est, ut praestantes Scriptores, praesertim clarissimae memoriae Praesul Dominicus GEORGIVS, de eo edito singulari Opere, adfirmant; quorum sententiam, & ipse lubenter amplector. Caeleste haec antiquorum CHRISTI Fidelium symbolum ab iisdem eruditis Viris *Monogramma* dicitur; at veteres Christiani SIGNVM adpellarunt, quod ex Christiano lapide, eruto ex Coemeterio S. Agnetis, adlato a Cl. Boldettio Par. 1. Lib. 1. Cap. 51. pag. 273. colligi potest; nam in eodem lapide, quem Prisco patri Afellus, & Lea filii posuerunt, Basso, & Ablavio Coss. imperante Constantino Magno, anno nimirum aere Christ.

cccxxxi. Sacrum Monogramma , undique palma, & ramusculis ornatum, haec verba praecedunt IN SIGNO, quasi ad idem augustissimum CHRISTI nomen, atque ad ea verba in caelo visa a Constantino EN ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ referri possint; vel potius ad Fidei professionem, & SIGNVM DEI VIVI, quod in divina Apocalypsi Cap. vii. v. 2. & seqq. iussus est Angelus scribere, & signare in frontibus Servorum Dei; quo signo Constantinus Augustus, & CHRISTI Nomen, & CRUCEM eius sibi adorandam, eaque auxiliante, & duce, victorias, & triumphos de hostibus referendos intellexit.

III. Venerabile hoc MONOGRAMMA, licet exprimat priorem litteram X, tamen potius CRUCI adsimilatur eo modo, uti exhibetur in adlato superius iconismo num. II. ; & quandoque etiam ipsam sanctam CRUCEM in medio corollae sculptam complectitur, cuius exemplum apud eundem Boldettum Par. 1. Lib. 1. Cap. 111. pag. 351. occurrit. Apud eundem eximium Scriptorem in Coe-
me-

materialibus titulis adlatis in Par. I. Lib. 11. Cap. 111. pag. 351. hoc quoque Monogramma, de quo nil ab aliis dictum, conspicitur, uti repraesentatum

Implexas duas Latinorum litteras Z refert, & fortasse SIGNVM designat; nam pluribus exemplis constat veteres pro S, Z scripsisse, ut *Zmaragdus*, *Zmyma*; & in lapide Christiano effosso e Coemeterio Praetextati, quem adfert Cl. BONARROTIVS in Praefat. ad Vascula Vitrea Coemeter. pag. x. legitur ZINNVM Loci, pro SIGNVM Loci. Probabilius tamen crediderim potius hoc symplegma litterarum ZZ indicare Augustissimum IESV Nomen, quod ita scriptum ZESVS, legitur in pictura Christiani Calicis, seu poculi penes Bonarrotium Tab. VII. num. 1. & Tab. XVII. num. 2. ubi CHRISTVS Lazarum iam mortuum vitae restituit, vel medius stat inter Iulium, & Electum, & eorum capiti manum imponit: item apud Boldettium Par. 1. Lib. 1. Cap. 39. in adlata Tabula num. 33. & sub imagine CHRISTI Domini, qui stat in medio duorum Sanctorum, nempe IVLII, & CASTI, expansis brachiis, & manibus, orantium ritu; & in altera pariter poculi pictura, in qua idem CHRISTVS cernitur panes multiplicans, expressis septem canistris, cum his per ambitum litteris: ZESVS CRISTVS. Exstant etiam huius monogrammati exempla alia penes Cl. Marangonium pag. 93. in Appendice de Coemeterio SS. Thrafonis, & Saturnini, de quo, ut dicebam, filuisse miror hos celebres Scriptores.

res. Facile etiam duplex Z implexa in veterum Christianorum sepulcralibus titulis, frequentem illam adclamationem designat, quae etiam viventibus fiebat in sacris Agapibus, & in multis pictis vitreis vasculis legitur, e Graeco sermone desumpta. Litteris tamen Latinis expressa, nempe ZESES, quae significat VIVAS. Multus essem, si vellem heic adferre tum eorumdem poculorum suavissimas adclamationes, tum etiam illas, quae in editis Coemeterialibus titulis habentur. Integram Inscriptionem adferre lubet ab eodem Cl. Marangonio editam pag. 80, quae ita se habet:

A V G V S T V S I N
 B O N O . R E F R I
 G E R E S D V L
 C I S .

Continet etiam idem Monogramma CRUCEM Domini Nostri; vel quia ita *Fidelis*, CRUCE signatus in Baptismate, & Chrismate, defunctus ille declarabatur. Si quis vero quatuor litteras V implexas velit, facile, ni fallor, interpretari poterunt, VIVAS; vel potius, si CHRISTO referendae sint, indicare poterunt VIRTUS VIA . VERITAS . VITA, qualem se dixit idem Dominus noster. Idem adfertur signum pag. 112. sed hisce cum litteris in singulis metopis T O I A, quae referre videntur nomen defunctae feminae VICTORIAE. Aliorum iudicium, nihil de hoc peculiari Monogrammate definiens, exspecto.

V. Consuevere antiqui Christiani Monogrammati addere litteras hasce ex alphabeto Graeco desumptas

ptas, nempe primam, A, & postremam Ω, quae ad CHRISTVM ipsum referuntur, qui in divina Apocalypsi Cap. 1. v. 17. ait: *Ego sum primus, & novissimus*; & Cap. xx. v. 13. & xxi. v. 6. *Ego sum Alpha, & Omega*; & aliqui sacri Interpretes his litteris eiusdem SALVATORIS divinitatem, & humanitatem designari existimant. Eisdem iunctae aliae litterae observantur in fictili lucerna penes Boldettium, quae nunc adservatur Romae in Museo Victorio, nempe C, & V, quibus indicatur CHRISTVS IESVS, ut observat idem Boldettus, & egregius Eques Franciscus VICTORIVS *de Monogrammate SS. Nominis IESV* pag. 10. vel etiam, si videtur, CHRISTVS VINCIT; quapropter circa Monogramma non raro occurrunt hinc inde palmae, quae CHRISTVM Dominum nostrum victorem Mortis, & Inferni declarare censentur. Frequenter etiam occurrit venerabile hoc veterum Christianorum Signum circumdatum laurea corona, vel oleaginea, quae eidem CHRISTO Triumphatori, & Debellatori Diaboli rite conveniunt: quae exempla habentur apud laudatum Boldettium, & in vitreis lamellis vasculorum penes BONARROTIVM. In medio laureae coronae adposita est gemma insignis magnitudinis: ex quibus monumentis coniecimus a primis Fidelibus coronari solitum; nam interdum etiam laureae coronae supra adorabile Monogramma suspensae visuntur: & probabile etiam est coronis ornatum, vel cum foliis e bracteis aureis, vel argenteis compactis in modum, ut tanti Nominis decus laurearum gloria, & dignitate declararent, coronari consuevisse. Huiusce cultus exempla identidem habentur apud Boldettum, & Bonarrotium, ac praesertim perspicuo emblemate in sacro Coemeteriali vasculo picto Tabu-

bula xx. num. 2. In Tab. vero viii. num. 1. uti etiam apud Boldettum Par. 1. Lib. 1. Cap. 39. num. 38. mirabile CHRISTI Nomen compendiarie scriptum est in quadrata Tabula, medium inter astra duo, sive stellas; quae quadrata figura fortassis designat Civitatem novam Ierusalem in quadro positam; astra vero Iustorum animas CHRISTVM sequentes, quae in caelesti Regno fulgebunt sicut Sol, & tanquam Stellae in Firmamento, uti de his scriptum legitur in beata Ioannis Apocalypsi, Sed de hac ipsa Tabula alia erunt in sequenti Capite adnotanda. Animadversione dignum est alterum vitreum vasculum apud Boldettum Lib. 1. Cap. xl. Tab. 111. num. 3. pag. 216. in in quo picta est figura quaedam, animam Iusti, ni fallor, referens, inter complura astra, & ignitas linguas. Frequenter etiam cum eodem Monogrammate sociantur Sancti Apostoli, & Martyres, praesertim Beatissimi Principes, per quos Christiana Religio sumsit exordium, Petrus, & Paulus, uti testantur vetustissimae Christianorum tum picturae, tum sculpturae, & quandoque etiam iuxta illud adstare solet Dominus Noster IESVS CHRISTVS, ut exhibet insigne monumentum ex aere, quod nunc primum in lucem profero in sequenti Tabula num. 1. e meo Museo depromptum. Praeterea circa idem Augustissimum Monogramma festivae, ac iucundae Christianorum adclamationes leguntur; nempe: SPES DEI. VIVAS IN DEO. BIBAS IN CHRISTO. VIVAS IN DEO FELICITER, quae apud Du-Cangium de Num. Constant. pag. 28. & apud Boldettium, & Bonarrotium, non sine maxima voluptate observari possunt.

VI. Illud etiam in editis Sepulcralibus titulis
vete-

I E S V C H R I S T I C R U C I F I X I

veterum Christianorum esset adnotandum, quod
P sacrosanctum Monogramma saepenumero No-
X men integrum exprimit CHRISTO, vel CHRISTI, &
quandoque istud etiam exprimitur, ut videre est
apud eundem Canonicum Marangonium in prae-
laudata Appendice pag. 69. ubi integra linea
legitur, in principio CHRISTI *Fidelis*:

X PRIMA VIVIS IN GLORIA DEI ET IN
PACE DOMINI NOSTRI X (nempe CHRISTI)

quod etiam alibi adiunctis A & Ω, indicare videtur:
CHRISTVS *Principium, & Finis*, bis repetitum.

Et pag. 105.

VALE MICH I KARA IN PACE
CVM SPIRITA XANTA VALE IN X

Nempe:

Vale mihi cara in Pace

Cum Spiritu Sancto vale in CHRISTO.

Ita etiam frequenter inter sacras adclamationes
defunctis CHRISTI Fidelibus factas legimus apud
eundem: SABINE VIVAS IN X pagg. 85. & 98.

B I A X Ω T A

Hoc est:

Vita in CHRISTO Principio & Fine.

E

& ex-

& expresse pag. 104. IN XPO SANCTO. Frequenter, non solum in principio, & sine Coemeterialium Titulorum, verum etiam interpunctionis loco sculptum in iisdem titulis occurrit. **✠** Sed idem praeclarus Marangonius p. 126. hunc adfert lapidem, quem Monogrammate consignatum cernimus Gratiano Consule cum Conlega Flavio Dagaiaipho anno Chr. 366. vel Equitio an. Chr. 374.

: : : F I L I A E
 : : : I N P A C E **✠**
 : : : G R A T I A N O E T
 : : : C O S . V . A . X X I .

Apud Du-Cangium in Familiis Augustis Byzantinis, servata maiorum consuetudine, spectatur divinum Monogramma in numis quoque Lascaricae Familiae pag. 218. quem ritum signandi venerabile Monogramma in monumentis, praesertim regnante Constantino, ac deinceps etiam in numis, non paucis seculis durasse conspicimus.

VII. Quod vero ab ipso Ecclesiae Dei exordio apud Christianos obtinuerit hoc Admirabile SIGNVM, (quod etiam & publice quidem testatus est Constantinus Augustus in epigraphe, quam Romae in basi Statuae imaginem, suam exprimentis, & tenentis hastile ad formam CRVCIS, incidendum mandavit Hoc SALVTARI SIGNO &c.) non ideo tamen inferendum, quod ipsos latuerit Ineffabile Nomen IESV, quod est super omne nomen; quo praedicato ab Apostolis, postquam Spiritu Sancto repleti sunt, multa prodigia evenere, quae in Apo-
sto-

stolorum Actis narrantur. In prima concione, quam Petrus stans cum undecim habuit ad Iudaeos, & ad universos Hierusalem habitantes, primus omnium edixit: *Et erit: omnis quicumque invocaverit NOMEN DOMINI, salvus erit. Viri Israelitae audite verba haec: IESVM NAZARENVM, virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & signis, quae fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis: Hunc definito consilio, & praescientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis &c.* Et paullo post: *Hunc IESVM resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus.* Deinde orationem suam admirabilem, Spiritu Sancti virtute, & sapientia plenam, concludens, ita inquit: *Certissime sciat ergo omnis Domus Israel, quia & DOMINVM eum, & CHRISTVM fecit DEVS, hunc IESVM, quem vos crucifixistis.* Non desunt exempla VENERANDI Nominis IESV sculpti in monumentis Christianorum apud FABRETTVM Inscr. Dom. Cap. iv. pag. 329. num. 485. BONARROTIVM in Vasa vitr. Coemeter. pag. 17. BOLDETTVM Lib. 1. Cap. xv. pag. 58. Eq. VICTORIVM in Comment. de Nummo aereo Par. II. Cap. xvii. pag. 90. & MARANGONIVM in Append. de Coemet. Thras. quod pag. 115. ita IH. & pag. 76. hisce initialibus litteris expressum occurrit:

I X Θ T C N

Hae Notae Latinae redditae, haec significant:

I H C O T C

X P I C T O C

Θ E O T

T I O C

C Ω T H P

N I K A

I E S V S

C H R I S T V S

D E I

F I L I V S

S A L V A T O R

V I N C I T

Interdum postrema littera Graeca N scripta non est, ut in Gemma Christiana adlata ibidem a Cl. Eq. VICTORIO pag. 92, & apud MARANGONIVM, Iisdem litteris una pariter iunctis, compositisque, vox Graeca ἰχθῦς conficitur, Latine *Piscis*. De his Siglis, five Notis, ac de ipso sanctissimo Monogrammate consulendus quoque est Vir doctrina, & pietate praeclarus, Eduardus CORSINIUS, in Pisana Academia Professor, a quo egregia etiam prisorum Fidelium monimenta illustrantur, & multa ex his nondum ab aliis observata in lucem proferuntur. Sed de symbolico Pisce sacro Dissertationem se parare satis luculentam ad me nunc scribit Vir Clarissimus P. D. Anselmus COSTADONIUS, Monachus Camaldulensis, Litterato Orbi iam valde notus. Piscis CHRISTI typus, quot mysteria contineat, ex antiquis Patribus, Oprato Milevitano, Hieronymo, Augustino, Prospero, Paulino, Beda, aliisque, luculenter exponit Aringhius Rom. Subterr. Tom. II. Lib. v. Cap. xx. Iidem quoque Christiani frequenter sculpti visuntur piscium forma, tum in Gemmis sacris, tum in Coemeterialibus Sepulcris, una cum CRUCE, vel cum Anchora, vel etiam Coronam ore praeferentes, ut videre est apud eundem Aringhium ibidem Lib. VI. Cap. I. pag. 678. Cum navī Ecclesiam referente, & CHRISTO super undas maris gradiente, & Patro dexteram porrigente, ne fluctibus demergatur, & cum pisciculo ex aqua caput extollente, sculptum est Sacratissimum IESV Nomen, hoc modo, IH̄C, in annulari onyche primorum CHRISTI Fidelium, quem Commentario illustravit Hieronymus Aleander iunior, quem post Aringhium Rom. Subterr. Tom. II. Lib. v. Cap. IX. pag. 475. iterum produxerunt, atque illustrarunt eximius Praeful Bottarius Tom. II. pag. 156. & egregius

gius Franciscus Eques VICTORIVS de Monogrammate SS. Nominis IESV p. 57. Perinsigne quoque Cameum anulare antiquum veterum Christianorum, ex albo, & nigro, e ditissimo Museo suo idem protulit, & illustravit in Comment. Nummi aerei veterum Christianor. Par. II. Cap. XIX. p. 105. in quo anchora CRUCEM efformat, & sub transverso hastili pendent duo pisces. Superne scriptum est: IHCOYC, infra vero: XPEICTOYC, hoc est IESVS CHRISTVS. Vna cum Monogrammate , & Anchora ita IH vel IH̄, vel ISC sculptum cernitur Admirabile Nomen IESV in Christianis Epitaphiis, & Monumentis adlatis ab eodem VICTORIO pagg. 9. 10. & 11. in praelaudata sua Dissertatione nuper edita, magnoque plausu ab Eruditis suscepta, de vetustate, & forma Monogrammati Sanctissimi Nominis IESV; de quo nil dicendum superest. Silentio tamen haud praetereundum est veterum Christianorum monumentum, iam a Cl. Bonarrozio in Observ. ad Numismata Max. Moduli pag. 395. editum, nempe anaglyphum ex ebore, in quo sculpta navis; intra eam vero tres pisces, quorum unus trahit rete cum magno pisce: in qua navi ita scriptum est SS. Nomen, IESVS, nempe IHCV. Adcedunt Numismata Augustorum Christianorum apud Du-Cangium, & Bandurium, in quibus, quum caeleste Monogramma ita etiam sculptum occurrat, & non raro etiam in editis Se-

pulchris, & Titulis veterum Christianorum, puto non solum CHRISTI Nomen, & CRUCEM referre; ve-

rum etiam hasta illa in medio posita, CRUCEM, & ipsum Nomen IESV designari. Sed prisca Fideles salutare illud signum, quod primum receptum est, quod a Prophetis iam diu ante praenuntiatum, CHRISTVM referret, utpote etiam Gentibus vel probatum, vel notum (nam Magis quaerentibus natum Dominum, Herodes a Principibus Sacerdotum, & a Scribis proprie sciscitatur CHRISTVS, *ubi nasceretur: & Pilatus: quid igitur faciam de IESV, qui dicitur CHRISTVS?*) frequentius expresserunt in suis monumentis, ac summa religione, & cultu devenerati sunt.

CAPVT VII.

De Elevatione, & Exaltatione gloriosi Monogrammatici CHRISTI apud primitivos Christianos.

I. DE Admirabili CHRISTI Domini Nostri Monogrammate, seu Nomine, multa, ut supra vidimus, egregie, ac luculenter ab Antiquitatum sacrarum Interpretibus observata sunt, ac deprompta; de eo vero peculiari, laudabilique priscorum Fidelium in sublimi, atque honorifico loco illud ipsum erigendi, statuendi, atque exaltandi ritu, a multis nihil, a Praestantissimo vero Senatore Bonarrotio, quod ad alias reconditae eruditionis sacrae observationes properaret, perpauca sane deprompta sunt pag. 57. & 92. atque etiam summis digitis indicata. Iamdiu mihi in mentem venerat praecipua Dissertatione de eo ritu fusius differere; quod iam indicavi V. Cl. Ioanni Dominico BERTOLIO, Canonico Aquileiensi, qui insigne monumentum Musei sui ex aere, elypeum nempe, seu

eu discum gemmatum cum CHRISTI Monogrammate, erudita illustravit Dissertatione, edita num. VII. inter Acta, & Monumenta SOCIETATIS COLVMBARIAE FLORENTINAE, & mihi inscripta; sed nunc, quum locum heic valde opportunum videam, nonnulla ex adnotatis delibanda esse censui pro ingenii mei tenuitate, ne vagando, ab eo, quod mihi primum expendendum proposueram, longius discedam.

II. Permultis exemplis trium, vel quatuor seculorum ab ipsis Ecclesiae Dei primordiis, & quidem genuinis, atque indubitate fidei, constat, veteres Christianos tanta, ac tam mira pietate, & devotione coluisse adorabile hoc Fidei, & Salutis nostrae SIGNVM, ut sublimioribus in locis statuere, atque erigere studuerint. Primum monumentum ex aere vetustissimum, & nunquam ante editum, quod nunc in lucem prodit, exhibeo in subiecta Tabula num. I. depromptum e meo Museo. Certum nitur in clypeo sculptum venerabile CHRISTI NOMEN, adscriptis hinc inde Graecis Litteris Α, & Ω. Quum frequentissime una cum Monogrammate occurrant hae litterae, venerationis, & maiestatis plene, perlubet adnotare ex Libello Orationum Gothico-Hispano, edito a Celeberrimo Viro, mihi amicissimo, Iosepho BLANCHINIO, Presbytero Congregationis Oratorii Romani, quod prima Oratio canenda VIII. Idus Ianuarias in die Adparitionis Domini ad Vesperum, ita se habet pag. 47. Α, & Ω *initium, & finis, Deus, & Homo, infinitus, & praefinitus, &c. miserere nobis, &c.* Sequitur mox Benedictio, his verbis: *Benedicat vobis Α, & Ω, cognominatus, Omnipotentis Dei Patris Unigenitus Filius: qui est Initium, & Finis, ipse vos secum victores ADTOLLAT temporibus*

in finitis, atque ereptos a malis, ita inlustrat lumine claritatis, ut vos, & gloriae praemiis, & donis ditet aeternitatis. Sed illud observatione dignum, quod clypeus ille in sublime erectus, & adfixus, quoddam, ut ita dicam, ostensorium in modum coronae, columellae impositum referre videtur, pendentibus hinc inde lemniscis. Circa imam partem adsurgit ansula, e qua catenulas inedas crediderim, quibus suspendi posset in sacrorum Coemeteriorum usum cum Lucerna. Frequenter occurrit benedictum CHRISTI Monogramma in sacris Lucernis antiquorum Christianorum vel pensilibus, vel statariis expressum, vel in clypeis, vel intra coronas, & gemmas super ipsas positum; sed hoc emblemata plane est insigne, ac singulare, quod quidem Lucernae sacrae aereae pensili, ut iam notavimus, superpositum fuisse non ambigimus.

III. In laeva parte Monogrammati eminentiore in loco spectatur juvenili aetate sculptus IESVS CHRISTVS Dominus noster, tunica, & pallio amictus, qui dextra, concionantium more protensa, eloqui videtur; sinistra divinum volumen gerit. In dextra parte adest B. Paulus Gentium Doctor, sinistra volumen praefrens; dextra vero intento digito indicat augustissimum CHRISTI Nomen, quod ubique Iudaeis, & Gentibus praedicavit. Quanti sit faciendum hoc tam eximium veterum Christianorum monumentum, vitreorum vasculorum picturis plane coaevum, nemo est, qui non videat: in quo, quod praecipue est animadvertendum, Pauli effigies tam affabre sculpta est, ut ipsum, qualem fuisse capite recalvastro, naso aquilo, ac promissiore barba, qua a B. Petro differt, nobis describunt synchroni Scriptores, in hoc archety-

po mirifice ad veri similitudinem expressum cognoscamus.

IV. Aptissime vero una cum CHRISTO Domino, & cum eius divinissimo Nomine coniunctus est Beatissimus Paulus; nam de eo ex persecutore, minas, & caedes spirante in Discipulos CHRISTI, iam iam in Apostolum consecrando, CHRISTVS Dominus ita adloquutus est Ananiam, ut legitur in Act. Apost. Cap. ix. ver. 15. *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet NOMEN meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro NOMINE meo pati.* Cum Petrus, tum Paulus summi, atque admirabiles Nominis CHRISTI Praecones fuisse, ut divina oracula testantur; nam Petrus ipsa Pentecostes die, in prima, quam habuit concione, Spiritu Sancto plenus, pronuntiavit Act. Apostol. Cap. II. v. 21. *Et erit: omnis, qui invocaverit NOMEN DOMINI salvus erit.* In altera vero, quae memoratur ibidem Cap. IV. v. 8. & seqq. habita in Hierusalem coram Anna Principe Sacerdotum, & Caipha, & Ioanne, & Alexandro, & quotquot erant de genere Sacerdotali, pariter repletus Spiritu Sancto, pronuntiavit: *Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli: & non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud NOMEN est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Eadem constantia, animique ardore Paulus quoque Spiritu Sancto repletus ad Romanos Cap. x. v. 12. & 13. edixit: *Non est distinctio Iudaei, & Graeci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit NOMEN DOMINI salvus erit.* Et ad Philip-

lippenfes Cap. 11. v. 8. & feqq. *Humiliavit femetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem CRUCIS. Propter quod & Deus EXALTAVIT illum, & donavit illi NOMEN, quod est super omne Nomen: ut in NOMINE IESV omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia DOMINVS IESVS CHRISTVS in gloria est Dei Patris.*

V. Quum igitur primitivi Christiani & scirent, & crederent, praedicante Petro & Paulo, donatum fuisse CHRISTO a Deo EXALTATO NOMEN, quod est super omne nomen, illud ipsum exaltandum divinisque honoribus adorandum omni studio curarunt. Petrus quoque id ipsum ante Principem Sacerdotum, nec minas, nec carcerem, nec mortem expavescens, pronunciavit, ut legitur Act. Apostol. Cap. v. ver. 30. & 31. *Deus Patrum nostrorum suscitavit IESVM, quem vos interemistis, suspendentes in Ligno. Hunc Principem, & Salvatorem Deus EXALTAVIT DEXTERA SUA, ad dandam poenitentiam Israel, & remissionem peccatorum.* Praeter adlatum monumentum, alterum num. 2. in eadem Tabula exponere volui, desumptum ex pictura in ima planitie vitrei Calicis ministerialis, quam immortalis Senator BONARROTIVS evulgavit Observat. in Vitrea Vascula Tab. XIV. num. 2. Spectatur Sacrosanctum CHRISTI NOMEN columellae impositum, adeoque sublimi in loco statutum exaltatumque, ut clarius omnium oculis adpareret, & coleretur. Credibile est oblongam hastam, quae P conficit in ima parte in acumen defuisse, ut in columnis defigi posset. Id probari potest alio exemplo satis perspicuo, ex pictura nempe alterius Calicis vitrei ministralis, adlata ab eodem

BONARROTIO num. 2. in Tab. xv. nam in ea sacri Monogrammati prior littera X minor est; altera vero P maior; adeo ut tanta hastae magnitudo declaret in sublimi loco, & valde honorifico, ac conspicuo illud statui, ac defigi consuevisse; e quo ritu illum, qui obtinuit in statuenda CRVCE, quae inde *Stationalis* dicta est, de qua luculenter disserit Cl. Ciampinius Par. 11. Monum. veter. Cap. vi. originem duxisse crediderim. Huc quoque pertinet omni laude digna vetustissima Ecclesiae consuetudo statuendi super sublimes columnas, vel iuxta aedes sacras, vel frequentioribus civitatum locis, atque etiam alibi iuxta moenia, & portas civitatis, Vivificam Domini Nostri CRVCEM, cuius praeclara exempla adhuc Florentiae perennant, nempe in Platea Baptistarii Florentini, & memorabili in loco, qui *ad Trivium* dicitur, de quo alibi nonnulla adnotavi. In hac vitrei Calicis sacri pictura medium positum est SANCTVM MONOGRAMMA, quod CHRISTI, atque Venerandae CRVCIS, & SACRAMENTI Passionis eius mystica Imago est, inter Apostolos Petrum, & Paulum, qui in aliis quoque picturis iuveni effigie expressi conspiciuntur; & ne de eorum Imaginibus dubitemus, eorundem nomina pariter aureis litteris scripta sunt, a dextris PAVLVVS, a sinistris PETRVVS; ut videre est apud eundem Bonarrotium in praenotata Tab. xv. num. 2.

VI. Alterum perinsigne exemplum Exaltationis Divinissimi IESV CHRISTI Monogrammati apud primaevos Fideles, exstat apud eundem Celebrerrimum Bonarrotium Tab. viii. num. 1. ex pictura pariter sacri vitrei Calicis ministerialis, in quo CHRISTI DOMINI exhibetur miraculum, qui multi-

plica-

plicatis panibus immensum turbarum numerum in deserto satiavit; quod indicant apertissime fragmentorum septem cophini, qui superfuere, & ibidem repraesentantur; hisque indicatum Eucharistiae Sacramentum putat idem Cl. Bonarrotius. Monogramma CHRISTI Admirabile sublimi in loco adpensum in eo Calice cernitur, medium inter duo sidera, hoc modo:

Idem Bonarrotius observat pictum esse in quadrata Tabula. Illud etiam praeterea observandum moneo, quod ipsum fugit oculatissimum Scriptorem, in utroque eiusdem Tabulae latere, adnexos esse duos anulos, sive volutas, veluti catenulas, & si mavis etiam, dicam ansulas, quae manifeste declarant sculptum, pictumque in tabulis, vel in clypeis, vel intra pretiosas coronas Sacrosanctum CHRISTI Monogramma in Coemeteriis in sacris Synaxibus adtolli, & suspendi consuevisse. Huic picturae vetustissimae apud Bonarrotium, aliam fere similem adfert Boldettius Par. 1. Lib. 1. Cap. 39. Tab. 1x. num. 38. cum eodem emblemate, in qua eadem sacra Tabula in sublimi posita, & quidem utrimque ansata, exhibetur, in qua Divinissimum CHRISTI Nomen * X * ita pariter inter duas stellas pictum est. Perspicuum igitur est, quanta devotione, & reverentia, cultuque
hoc

hoc salutare SIGNVM ab ipsis Ecclesiae cunabulis
divinis honoribus fuerit consecratum .

VII. Quartum exemplum , ut hanc apud primae-
vos Christianos usitatam caelestis Monogramma-
tis , sive CHRISTI Nominis sublimationem , osten-
sionem , & exaltationem evidenter ostendam , mihi
subpedirat eximia pictura vitrei praegrans facri
ministerialis Calicis inventi in Coemeterio Callisti,
adlata a Cl. Boldettio Par. 1. de Coemeteriis Urbis
Lib. 1. Cap. 39. quam adfert in Tab. III. num. 2.
p. 192. Hinc inde Apostoli picti sunt , magni Enar-
ratores gloriae ineffabilis Nominis CHRISTI, PETRVS a
dextris; a sinistris vero , ut in ea scriptum est ,
SAVLVS , qui idem est ac PAVLVS : in medio vero
Monogramma in disco sive clypeo expressum ,
impositum cernitur trunco rudis arboris , quae
oblique adsurgit , & in summo capitulum efformat,
ut columnam referat; quae quidem altior est , &
cum superposito Monogrammate figuras ipsas Apo-
stolorum excedit . Perpicue picturam ipsam adspi-
cientibus adparet , non columnam , sed arboris
truncum intortum , & nodis refertum , in ea re-
praesentatum esse . Id adfirmo , quia Cl. Boldet-
rius putat columnam illam designare ipsos Beatos
Apostolos , utpote *Columnas Ecclesiae* : quo elogio
eos celebrat Io. Chrysostronus ; vel quia ipsi , ut ait,
ad columnam ligati , verbera passi sunt pro CHRI-
STO . Sed profecto verosimilius mihi videtur in-
dicari hoc emblemate Exaltationem Sanctissimi No-
minis CHRISTI , quam iidem Divini Praecones ubi-
que praedicarunt , & omnibus Fidelibus salutare
hoc Signum invocandum , gestandum , & ubique ado-
randum proposuerunt . Nec vacat mysterio , quod
Monogramma impositum sit praealto arboris trun-
co ,

co, qui CRUCEM refert, & Admirabile CHRISTI Nomen; nam refert etiam eiusdem Redemptoris tropaeum, atque ei debitam triumphalem coronam, ut canit Ecclesia in Hymno:

*Pange lingua gloriosi
Lauream certaminis,
Et super CRUCIS TROPHAEO
Dic TRIVMPHVM nobilem,
Qualiter Redemptor Orbis
Immolatus vicerit.*

Romani Duces, & Imperatores mysteria CRUCIS ignorantes, tropaea e trunco arboris, cum transfero tigillo, in modum Crucis efformarunt, cui relata ex hostibus opima spolia adpendere, & coronas tropaeis imponere consueverunt. Idipsum Ethnicis Tertullianus patefecit, Apologet. Cap. vi. *Sed & Victorias adoratis, quum in tropaeis cruces intestina sint tropaeorum.* Id etiam ex antiquis sculptis monumentis, nempe ex Nummis, & Gemmis colligitur, & ex Plutarcho, ubi de Romulo, qui Acronem Regem bello devicit, haec memorat: *Quercum excidit proceram, & tropaei more formavit, singulaque Acronis arma ordine circumduxit: ipse vero veste succinctus, caput comatum laurea coronavit.* CHRISTVS Dominus fortis, & potens in proelio, hostem humani generis immanissimum vicit, & eo fortior superveniens, universa eius arma abstulit, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit, uti ipse de se dixit Lucae Cap. xi. v. 22. Quamvis IESVS ad pugnandum pro se innumeras Angelorum legiones habere posset, si voluisset; tamen sola CRUCE voluit Diabolum

lum vincere, ut observat Tertullianus adv. Marcion. Lib. IV. *Nam cum ultimo hoste morte praeliatus, per TROPAEVUM CRVCIS triumphavit.* Ceterum ex hac pictura tanti pretii, & auctoritatis, clarius evincitur CRUCEM, in qua adfixus est Redemptor noster amantissimus, fuisse e quereu, non vero e quatuor lignis compositam, quod multis eruditus argumentis probat eximius CIACCONIUS Cap. xxx. de Signis SS. CRVCIS pag. 92. Id ipsum exaltavit & Constantinus Augustus, teste Eusebio in eius Vita Lib. I. Cap. xxv. ubi Labaro eius descripto, haec subdit: *IN FASTIGIO ipsius operis corona adfixa lapidibus pretiosis, & auro polite circumtexta. In ea salutaris adpellationis Nota inscripta, duobus solum expressa elementis, idest, duabus primis litteris NOMINIS CHRISTI: erat enim littera P in medio litterae X, mire, & subtiliter intexta, quae totum CHRISTI NOMEN perspicue significavit.*

VIII. Coronatum hoc adorabile SIGNVM cernimus passim in sacris Christianorum monumentis, in sepulcralibus titulis, in sculpturis, atque etiam in picturis, ut videre est apud BONARROTIVM in Tab. xv. num. 2. Tab. xx. num. 2. apud BOLDETTVM Lib. I. Cap. 39. Tab. IV. num. 8. ubi e corona vittae, five lemnisci dependent. Nil dico de anularibus gemmis, vel pro tenuioribus Christianis de anulis **P** ipsis aereis, in quibus sculptum idem cernitur; nec solitarium quidem, verum inter A, & Ω; vel inter palmas, vel cum columbis, cum stellis, & ramusculis, & aliis venerandis priscae Ecclesiae symbolis. Cernitur etiam in numis Imperatorum Christianorum, throno, & gradibus impositum; & Iustinus in pectore illud idem gestat, ut videre est

est apud Du-Cangium pag. 96. Alii Imperatores impositum hastae, seu sceptro illud dextra praeferunt, vel etiam utraque manu hinc Monogramma, inde globum cum CRUCE gestant, atque exaltatum ostentant, ut passim videre est in editis numis penes Du-Cangium de Familiis Byzantinis, & apud Bandurium. Coronas pretiosis gemmis ac lapillis distinctas, futesse fuisse arguimus, foliaque vel ex auro, vel ex argento fuisse compactas intelligimus ex plurimis iam editis schematis, quae nunquam finem invenirem, si enumerare vellem. Ad illud tantum Lectorem ablegabo, quod adfert BARONIVS Annal. Tom. III. ad ann. ccccli. num. 1. & laudat, & adfert quoque ARINGHIVS Tom. II. Rom. Subterr. Lib. VI. Cap. 49. pag. 672.

VIII. Sufficere profecto possunt haec monumenta, ut eorum auctoritate perspicue constet, priscos Fideles exaltare consuevisse, & in sublime erigere Augustissimum CHRISTI NOMEN, quod refert toto terrarum orbe cultum, atque usurpatum venerabile Monogramma. At alia supersunt insignia monumenta, quae ritum hunc elucidant apertissime, uti cernere est in Triumphali Arcu, musivo opere picto, Basilicae Liberianae, sive S. Mariae Maioris, edito a Ciampinio Veter. Monum. Par. I. Tab. II. pag. 195. Idem Nomen ineffabile scriptum fuisse constat in summo sacrarum Aedium epistylis, & in exterioribus earundem frontibus, atque in cubiculis ipsis Coemeteriorum Urbis, & in Ianuis Ecclesiarum, ut Christiani Domum Orationis ingredienti, vel etiam sacras Cryptas, & Coemeteria adeuntes, oculos ad Deum levantes, illud adspicerent, & devotissime salutarent; cuius consuetudinis exemplum praebet Cl. Marangonius in pictu-

pictura Coemeterii Callisti Via Appia pag. 41. inter Acta S. Victorini Episcopi Amiterni, & Martyris, & in pluribus Cubiculis Romae Subterraneae, & in Absidibus Ecclesiarum quisque videre potest. Adnotat eximius Praesul Blanchinus Tom. I. Anastasiani Operis ad Vitam S. Zephyrini Sect. XVI. pag. 172. & describit vitrei Calicis portionem, in quo intra porticus, vel tribunalia expressae sunt SS. Apostolorum imagines; supra vero singulas eorum columnas in circuli ornamento inclusum CHRISTI Nomen hoc modo, ut etiam CRUCEM

eius referat, conspicitur. Columnae Basilicae Sancti Pauli, quum nuper expolirentur, in prima ita scriptum inventum est: SIRICIVS EPISCOPVS a P̄ ω TOTA MENTE DEVOTVS, ut Marangonius testatur de Reb. Ethn. Cap. LXIV. p. 536.

Hoc divino Signo sublimi in loco exaltato, erectoque in sacris Aedificiis facile, ut opinor, veteres Christiani admonebantur, ut maximum a Deo susceptae Fidei beneficium assidua mente recolerent; illud enim eius Baptismate regenerati, & Chrysmate consignati in fronte gerebant; nam & ipsi statim sacris aquis tincti fuerant, edito in loco ante Sacrarium locabantur, atque elevabantur, ut luculenter Casalius de vet. Christian. Rit. Cap. v. de Baptismo pag. 55. ostendit.

X. Postremo ad tanti Nominis dignitatem, & gloriam ipsa elevatione, & gloriosa exultatione uberius ostendendam, adcedit, quod ipsum Monogramma in vertice divini Capitis Redemptoris pingere, & sculpere mos fuit, uti eximium monumentum a Cl. Boldetto adlatum Par. I. Coemete-

F

rior.

rior. SS. Martyr. Lib. 1. Cap. xv. Tab. 1. n. 3, pag. 60. evidenter testatur. Nam in pervetusta ossea lamella orbiculari, quam in Coemeterio Callisti invenit, caelatus cernitur CHRISTVS DOMINVS, qui dextra benedicit, caputque habet nimbo ornatum; eius vero vertici ita scultum Monogramma

eius Nomen, & CRUCEM referens, superpositum est, atque exaltatum: quo ritu nil augustius, nil dignius, atque admirabilius excogitari potest. Compluribus in monumentis vetustissimis cum CHRISTI Salvatoris imagine pictus, sculptusve spectatur AGNVS, qui ipsum Redemptorem, ut diximus refert, ad quem currunt, ut eum agnoscant, & vocem eius audiant, AGNI sive OVES, quae per sacrum Lavacrum in eius ovili congregatae sunt; & in capite eiusdem AGNI erecta, atque imposita cernitur non solum CRUX Salvifica, ut in Tab. XXI. & XXII. Romae Subterraneae; verum etiam sacrosanctum hoc Signum $\chi\rho$, quo eius nimbus ornatur, cuius insigne exemplum exhibet Ciampinius in picturis e musivo opere Ecclesiae Sanctae Caeciliae de Vrbe Tab. LII. veter. Monum. Par. 11. quod ipse tamen inobservatum reliquit; sed animadversione dignum censuit Eruditissimus Franciscus Eques VICTORIVS in Comment. in Nummum aereum vet. Christian. Par. 1. Cap. XL. pag. 52. ubi etiam veterum Christianorum Lucernas fictiles exhibet divino Monogrammate insignes, quod gemmis variis distinctum ob-

observatur. Idem Ciampinius ibidem profert Abfidem musivo opere pictam Ecclesiae S. Mariae Novae Urbis Tab. LIII. cuius Triumphalis Arcus non solum Monogrammate, sed etiam seorsim CRUCE inter duos lauri ramos, seu palmas condecoratum est. Huc pertinent laudes S. Leonis Papae Serm. VIII. de Passione Domini, quibus tum CRUCEM, tum AGNUM ipsum CHRISTVM completitur: quibus & innotescit, cur haec symbola in Ecclesiis ad Arae maximae decus, & maiestatem, & ad Dominicae Passionis mysteria altius menti infingenda Fidelibus contemplanda proponerentur. *CRUX tua omnium fons benedictionum, omnium est causa gratiarum: per quam credentibus datur virtus de infirmitate, gloria de opprobrio, vita de morte; nunc etiam carnalium sacrificiorum varietate cessante, omnes differentias hostiarum, una CORPORIS, & SANGVINIS tui implet oblatio: quoniam tu es verus AGNUS DEI, qui tollis peccata mundi: & sicut in te universa perficis mysteria: & sicut unum est pro omni victima sacrificium, ita unum de omni gente sit regnum.*

X. Suspendium ipsum in CRUCE, crucifixionem, & mortem in medio scelestorum, & noxiorum latronum CHRISTVS Dominus noster EXALTATIONEM suam dixit, de qua luculenter Sancti Patres disserunt. Postquam IESVS dixisset: *Pater clarifica nomen tuum*, & vox de caelo venisset: *Et clarificavi, & iterum clarificabo*; stantibus, & audientibus turbis, dixit, ut est apud Ioannem Cap. XII. ver. 31. & seq. *Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras: & ego si EXALTATUS fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* (Hoc autem dicebat, significans, qua

morte esset moriturus .) Et eiusdem Ioannis Cap. ul. ver. 14. & seqq. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita EXALTARI oportet Filium hominis; ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, &c. Haec Redemptoris verba meditantur, ab ipsis Ecclesiae primordiis arbitror Christianos adorabile CHRISTI Nomen aeternae salutis pignus, ac singulare praesidium, non solum summa religione coluisse; verum etiam, ut divinis honoribus adficerent, Columnis impositum, in Tabulis in sublime suspensis, in sacris aedibus, & earum fronte, in capitulis Columnarum, atque in Triumphalibus Arcubus, & in ipso SALVATORIS & AGNI vertice erexisse, elevasse, atque ita exaltasse, quod observatione maxime dignum, nondum ab aliis elucidatum, censui.

X. Alterum praeterea honoris genus excogitarunt a DEO docti, & illuminati prisci Fideles, quod ipsum quoque est sublimissimum, atque augustissimum. Nam mysteriis plenum, divinissimum Monogramma, hoc modo expressum

intra lauream coronam in summo VIVIFICAE CRVCIS Signo, gemmis crebris distincto, imposuerunt, & exaltarunt, ut videre est in marmoreo sacro Sarcophago e Vaticano Coemeterio defosso Tomo I. Romae Subterraneae penes Doctissimum Praefulem

Bor-

BOTTARIVM Tab. xxx. qui egregie illud illustrat, & alterum eiusdem Monogrammatis exemplum indicat penes piissimum, & Celeberrimum P. MABILLONIVM Tom. I. Annal. Benedict. Lib. xviii. num. 72. de quo ea, quae adnotat, consulenda sunt. Vide etiam Cl. Equitis VICTORII plumbeam laminam, quam in Mantissa de Monogrammate Sanctissimi Nominis IESV explicat. Hinc quoque argumenta desumi possunt, ut probemus, quam longe vetustissimum sit festum EXALTATIONIS Sanctae CRVCIS, cuius pervulgatam celebritatem ad ipsum Constantini aevum referre possumus, quando ei salutare Monogramma, sive Sancta CRVX apparuit; vel quando per B. Helenam eius matrem CRVX inventa divinitus est; non vero quando per Heraclium, devicto Cosroha, restituta est: de qua celebritatis origine plura Magnus Baronius in Martyrologium, ac nuper Sapientissimus LAMBERTINIVS, nunc BENEDICTVS XIV. Pontifex Optimus Maximus in praeclaro Opere de Festis Domini Nostri IESV CHRISTI Par. I. §. Dxcvii. & seq. ubi de ea uberrime disserit. Profecto in vetustissimis Sacramentariis Gelasiano, Gregoriano, & in Capitularibus, eiusdem Exaltationis Sanctae CRVCIS monumenta habentur, quae proferuntur a Celeberrimo Praefule Dominico GEORGIO in Adnotationibus ad Martyrologium Adonis die xiv. Septembris, pag. 473. Ex dictis igitur, adnotatisque evidenter adparet, quam altius repetenda sit haec Exaltationis Admirandi CHRISTI Nominis, ac pariter eius CRVCIS, quae cum eo coniuncta est, celebritas: quod etiam de ipso IESV Nomine adfirmari potest, de quo tam mira Petrus Apostolorum Princeps ipsa Pentecostes die effatus est, ut habetur Cap. II. Act. Apostol. ac praesertim ver. 32. ut supra monebam.

morte esset morituras .) Et eiusdem Ioannis Cap. ul. ver. 14. & seqq. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita EXALTARI oportet Filium hominis; ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, &c. Haec Redemptoris verba meditantibus, ab ipsis Ecclesiae primordiis arbitror Christianos adorabile CHRISTI Nomen aeternae salutis pignus, ac singulare praesidium, non solum summa religione coluisse; verum etiam, ut divinis honoribus adficerent, Columnis impositum, in Tabulis in sublime suspensis, in sacris aedibus, & earum fronte, in capitulis Columnarum, atque in Triumphalibus Arcubus, & in ipso SALVATORIS & AGNI vertice erexisse, elevasse, atque ita exaltasse, quod observatione maxime dignum, nondum ab aliis elucidatum, censui.

X. Alterum praeterea honoris genus excogitarunt a DEO docti, & illuminati prisci Fideles, quod ipsum quoque est sublimissimum, atque augustissimum. Nam mysteriis plenum, divinissimum Monogramma, hoc modo expressum

intra lauream coronam in summo VIVIFICAE CRVCIS Signo, gemmis crebris distincto, imposuerunt, & exaltarunt, ut videre est in marmoreo sacro Sarcophago e Vaticano Coemeterio defosso Tomo I. Romae Subterraneae penes Doctissimum Praesulem
Bot-

BOTTARIVM Tab. xxx. qui egregie illud illustrat, & alterum eiusdem Monogrammati exemplum indicat penes piissimum, & Celeberrimum P. MABILLONIVM Tom. i. Anna! Benedict. Lib. xviii. num. 72. de quo ea, quae adnotat, consulenda sunt. Vide etiam Cl. Equitis VICTORII plumbeam laminam, quam in Mantissa de Monogrammate Sanctissimi Nominis IESV explicat. Hinc quoque argumenta desumi possunt, ut probemus, quam longe vetustissimum sit festum EXALTATIONIS Sanctae CRVCIS, cuius pervulgatam celebritatem ad ipsum Constantini aevum referre possumus, quando ei salutare Monogramma, sive Sancta CRVX apparuit; vel quando per B. Helenam eius matrem CRVX inventa divinitus est; non vero quando per Heraclium, devicto Cosroha, restituta est: de qua celebritatis origine plura Magnus Baronius in Martyrologium, ac nuper Sapientissimus LAMBERTINIVS, nunc BENEDICTVS XIV. Pontifex Optimus Maximus in praeclaro Opere de Festis Domini Nostri IESV CHRISTI Par. i. §. Dxcvii. & seq. ubi de ea uberrime disserit. Profecto in vetustissimis Sacramentariis Gelasiano, Gregoriano, & in Capitularibus, eiusdem Exaltationis Sanctae CRVCIS monumenta habentur, quae proferuntur a Celeberrimo Praefule Dominico GEORGIO in Adnotationibus ad Martyrologium Adonis die xiv. Septembris, pag. 473. Ex dictis igitur, adnotatisque evidenter adparet, quam altius repetenda sit haec Exaltationis Admirandi CHRISTI Nominis, ac pariter eius CRVCIS, quae cum eo coniuncta est, celebritas: quod etiam de ipso IESV Nomine adfirmari potest, de quo tam mira Petrus Apostolorum Princeps ipsa Pentecostes die effatus est, ut habetur Cap. iI. Act. Apostol. ac praesertim ver. 32. ut supra monebam.

bam. *Hunc IESVM resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dexterâ igitur Dei EXALTATUS, & promissione Spiritus Sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.* Exaltationem huiusce Nominis, quod est super omne nomen, describit Illustr. Ciampinius in picturis e musivo opere, nempe in Triumphalis Arcus Apfide, in Tribuna Vaticanae Basilicae olim exstantibus, quas adfert in Opere de Sacris Aedificiis Tabula XIII. pag. 42. ad quem plura cupientem Lectorem ablego. Salutare hoc institutum invocandi, adorandi, gestandique ineffabile NOMEN IESV, atque aedium postibus inscribendi, quanquam multa suadeant esse vetustissimum, & credibile sit in Ecclesia Orientali, & Occidentali antiquitus celebratum fuisse octava Nativitatis Domini Nostri IESV CHRISTI die; tamen postmodum, frigescente Fidelium pietate, in pristinam gloriam revocavit divino eius amore flagrantissimus S. Bernardinus Senensis initio seculi xv. de quo plura Illustr. Eques VICTORIVS in laudata Dissertatione de Monogrammate SS. Nominis IESV. In aliquot Etruriae Urbibus ad portam maiorem Basilicarum adhuc spectantur, quae ipse observavi, quaedam parva pegmata e marmore, parietinis adfixa, in quibus, ut ipsi cives mihi narrabant, S. BERNARDINVS elevabat, extollebatque Tabulam suam ornatam NOMINE IESV, intra coruscantem radiatam coronam, & ipse sub eo pegmate stans, ad populum concionem habebat, & admiranda eiusdem NOMINIS prodigia patefaciebat.

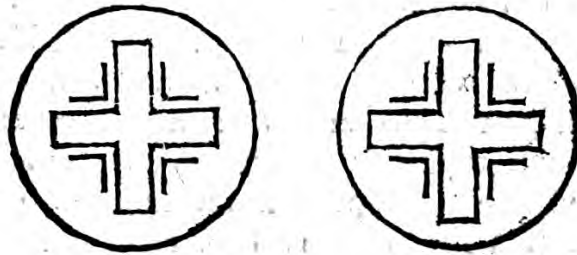
CAPVT VII.

De SANCTA CRUCE simplici , sanguinea , coronata , radiata , emblematis , atque imaginibus ornata, itemque literata , priscorum Fidelium adorationi exposita.

I. **S**cribenti mihi de CRUCE DOMINICA , cuius Sacramento fundata est Christiana Religio , & non pauca notatu digna de eius figura , ornatuque , & cultu in Sancta Dei Ecclesia ab eius primordiis expendenti , statim occurrit adsimile Signum, longe remotis seculis , ab Aegyptiis omnium sapientissimis usurpatum , & inter Hieroglyphica connumeratum , tanquam auspiciatissimum , & salutare , non vero uti apud Christianos tanquam mysterium ; cuius icon in ipsis Aegyptiorum monumentis iam editis , ac praesertim in Isiaca Mensa , frequenter conspicitur . Ita praeparasse videtur Deus Aegyptios ad praenoscenda , quum tempus salutis advenisset , arcana sapientiae suae , & humani generis redemptionem , quam operatus est in CRUCE benignitas , & humanitas Salvatoris nostri : quapropter eum apud Aegyptios adhuc puerum versari voluit , ut illud impleret , quod per Oseam Prophetam Cap. xi. ver. 1. dixerat : *Ex Aegypto vocavi Filium meum* ; & iam impletum in Matthaei Evangelio Cap. ii. ver. 15. memoratur . Arcanum divinae mentis adeo mirabile est , ut cum Paulo dicere possimus : *O altitudo divitiarum sapientiae , & scientiae Dei , quam incomprehensibilia sunt iudicia eius , & investigabiles viae eius !* Sed inter omnia exempla , quae ex Antiquitatibus Aegyptiorum proferri , ac summo

cum honore huiusce aetatis commemorari possunt, illud plane est nobilissimum, ac ceteris magis illustre, quod nobis subpeditat insignis Augusti Caesaris Obeliscus Horarius, qui Romae in Campo Martio, conspicuo, insignique loco, ab eo Soli dicatus est; & quidem fere annis novem ante IESU CHRISTI Domini Nostri Nativitatem, nempe Aegypto in potestatem Populi Romani redacta, quum ipse Imperator esset XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV. ut in basi eiusdem Obelisci legitur, quod est notatu valde dignum; ut hinc etiam intelligi possit, quo tempore misericors Dominus mirabile CRVCIS Signum compluribus iam ante seculis ab iisdem Aegyptiis hieroglyphice expressum in tam insigni monumento, Romae in tenebris Ethnicae superstitionis iacenti, ac totum Orbem imperio occupanti, praemonstrarit, & hac nostra aetate ad augendum Fidei nostrae triumphum, iterum e tenebris in hanc lucem divino consilio revocaverit. Tam memorandi Operis inventio, quae sub Iulio II. Pontifice Maximo facile contingere poterat, ni bello gerendo detentus fuisset, reservata est Pontifici Optimo Maximo, ac Sapientissimo BENEDICTO XIV. cuius vigli cura, & providentia nuper e suis latebris feliciter erutus est, & omnium oculis expositus, de quo etiam non pauca ad eius Historiam pertinentia paucis ab hinc mensibus in primo mearum Symbolarum Volumine adnotavi pag. 82. & in Notitiis seorsim editis Antiquitatum Herculansen- sium num. XIX. & XXV. quas, si otium est, vide. In altero ex quatuor huiusce famosissimi Obelisci lateribus, quod pulcherrimum, atque integrum est, neque ignis, aut temporum vi labefactatum, hoc ipsum Hieroglyphicum salutis, vitae, ac felicitatis indi-
cium,

cium, ac praesagium continens, ut omnes testantur Interpretes, Crucem refert, quae ita sculpta observatur :

Id ipsum elapsi anni mense Decembri comperi ex accurato schemate, quod mihi ab amicissimo Vi- ro, Socio Celumbario, Alexandro MINERBETTIO SQVARCIALVPIO, Patricio Florentino, humanissi- me ostensum est. Multa, quae de eo dici pos- sent, ad alia properans, praetereo.

II. Vsi sunt quoque Etrusci nostri hoc salutari themate; nam ut videre est in Tomo III. mei Musei Etrusci Tab. III. & v. Sepulcra sua quan- doque in formam crucis extruxerunt; quam sa- cris mysteriis imbuti veteres Christiani, sanctiore consilio, in Coemeteriis; sacris Aedibus, ac Ba- silicis condendis usurparunt. Nec tantum Aegy- ptios, & Etruscos, verum & totum Orbem ad VIVIFICAE CRVCIS cognitionem praeparavit Deus, longe ante praefinitum Redemptionis tempus, illud proponens, & in usu humanae societatis esse volens. Hebraeis in Samaritica littera *Thau*, atque etiam Grae- cis, & Latinis in T, adde etiam Etruscis (a quibus, ut ostendi, littera T ita expressa cernitur ††† T) quod Deus signari iussit super frontes virorum gementium, & dolentium propter abominationes, quas

quas patrari in Hierusalem videbant, ut narrat Ezechiel Propheta Cap. ix. ver. 4. de qua luculenter differit Huetius Demonstr. Eváng. Proposit. x. Cap. cxxvii. num. iv. & plura egregie adnotat Cl. Praeful Bottarius in Tab. xx. Romæ Subterranean. pag. 83. Ita quoque CRUX DOMINICA non raro in vetustis Christianorum monumentis sculpta est, ut T referat; & ne in ambiguo res sit, interdum mysticae litterae A, & Ω adpinguntur, ut videre est apud Boldettium in Observat. ad Coemet. Urbis Par. 1. Lib. 1. Cap. xix. p. 80. ubi cum Monogrammate sociatur in Epitaphio Aurelii Alexandri Valentiniano III. & Valente III. Coss. anno Christi 370. & Par. 11. Lib. 11. Cap. 11. pag. 353. nec non Cap. xv. pag. 522. & Cap. xviii. pag. 572. qui etiam adnotat in Coemeterio Callisti pluribus in locis ita CRUCEM T pictam variis coloribus adhuc occurrere, ac se conspexisse, atque etiam in Sepulcris interdum lapillis musivo opere expressam.

111. Minime dubitandum est ab ipsis Ecclesiae primordiis Fideles CRUCEM Dominicam deveneratos esse, Crucifixi tamen Imagine carentem, cuius potentiam, virtutem, mysteria a Sanctis Patribus edocti aequae ac amarissimam CHRISTI Passionem probe noverunt; nam ut ait Apostolus ad Hebraeos Cap. xii. ver. 2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummationem IESVM, qui proposito sibi gaudio sustinuit CRUCEM, confusione contempta, omnia bona, salutem, & vitam aeternam per CRUCEM eius se accepisse credebant.* Hinc signum CRUCIS in divino Sacrificio, in sacris caerimoniis, in benedictionibus, in Sacramentis conficiendis, dispensandisque, in vasculis, in vestibus, in memoriis

Mar-

Martyrum, in Altaribus adhibitum est; adeo, ut omnes unanimi consensu cum Beatissimo Paulo dicerent, ad Galatas Cap. VI. vers. 14. *Mibi autem absit gloriari nisi in CRUCE Domini Nostri IESV CHRISTI, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Luculentissima exstant Patrum testimonia, & pluribus in locis Tertullianus veterum Christianorum pietatem commemorat, & Signi CRVCIS admirandam virtutem, & contra hostiles Diaboli incurfus potentiam commendat, de quibus uberrime Doctissimus Gretserus de CRUCE: Pudet memorare supinam adeo Basnagii non dicam hallucinationem, sed ignorantiam, qui pluribus conatur ostendere in Dissertatione XII. de Catechumenis, ante quartum seculum nullum haberi firmissimum testimonium, ut constet Signo CRVCIS Baptismate tinctos consignatos fuisse, quod alibi, Deo dante, fusius erit expendendum, reiectis eius ambagibus.

IV. Simplex, nuda, ac pura CRUX Domini ab ipsis fere Christianae Religionis primordiis sculpta cernitur in pluribus Christianorum sepulcralibus titulis penes Bosium, Aringhium, & Boldettium: per saepe etiam ita expressa est, ut anchoram representat in extrema imaque sui parte adpositis hinc inde piscibus; nam & in iisdem titulis frequenter caelata conspicitur navis Ecclesiam referens, cuius Fideles piscibus designantur. Sed praeter ceteris illustre exemplum spectari potest apud Cl. Marangonium in edito lapide pag. 95. e Coemeterio Thraconis, seu Saturnini Via Salaria, qui positus est Felici Christiano homini, in quo non solum Monogramma a dextris, verum etiam CRUX a sinistris imaginis cuiusdam, ut mihi videtur IESV

CHRI.

CHRISTI inter oviculas, expressa est. Martyrum, sepulcra, ut monebam CRUCE consignata spectantur apud Ciampinium Vet. Monum. Par. I. Tab. XLIII. & Par. II. Tab. II. Quam vero CRUX ipsis bene conveniat ostendit S. Paulinus Nolanus Episcopus in Epist. XII. ad Severum, qui ita scribit:

*Sic ubi CRUX, & Martyr ibi, qua Martyr ibi
& CRUX,
Martyrii Sanctis, quae pia causa fuit.*

Sensim postmodum in antiquis Urbis Coemeteriis divina CRUX coloribus variis ornari coepit; sed minio, rubroque colore tanquam praecipuo, ac proprio illitam invenimus, ut fuscum CHRISTI CRUCIFIXI cruorem, quo purpurata est, referret. Hanc ita describit prae laudatus Sanctissimus Nolanus Antistes in eadem Epist. XII.

*Sub CRUCE SANGVINEA niveo stat CHRISTVS in
AGNO.*

V. Verum postquam Constantinus Magnus, Sanctae CRUCIS praesidio, Maxentium Tyrannum devicit, indulgitque Christianis, ut prodeuntes e Cryptis, ac Coemeteriis, Tempa in publica totius Orbis luce consecrarent, & in iisdem sacras Synaxes sine metu haberent, ipse exemplo suo docuit, quam maximo honore CHRISTI Nomen adorabile, & Vivifica eius CRUX colenda, & adoranda esset. Nam teste Eusebio in eius Vita Lib. IV. Cap. 49. laqueare palatii sui Constantinopolitani gemmata CRUCE condecorari praecepit. Tunc eo auctore CRUX DOMINICA gemmis, lapillis, ac margar-

garitis praetiosissimis ornari, ac publicae omnium Fidelium adorationi constanter exponi coepta est.

VI. Tunc lege ab eo lata cautum est, ne in posterum noxii homines in cruce suspenderentur, sublataque inde ipsius Crucis ignominia, maximo, atque incredibili Neophytorum foetu, statim multiplicata est toto terrarum Orbe CHRISTI Ecclesia, & maximis honoribus Vitale Lignum ab omnibus gentibus, ac populis adoratum, salutatum, exosculatum, ubique expositum, exaltatum in thronis ornatissimis, expositum in Altaribus; nec solum gemmis, verum etiam radiis fulgidissimis undique condecoratum: locatum inter sidera, uti in Triumphalibus Arcubus vermiculato opere pictis apud Ciampinium spectatur: cum eo coniunctae palmae, flores, ac lilia; eidem imposita candelabra, & faeces: laureis quoque coronis ornatum, gestatum in supplicationibus, in fronte Regum fixum, adeo ut Christiani Imperatores prae sceptro, & regno amplissimoque subiectorum populorum imperio in CRUCE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI praeter modum unice gloriarentur, & in nummis CRUCEM gestantes cum ipsi tum eorum Victoriae exhiberentur.

VII. Circa Constantini Augusti aevum haud aegre crediderim obtinuisse morem repraesentandi una cum CHRISTI Monogrammate CRUCEM designatam, Monogrammate ita expresso: quod non solum CHRISTI

STI Nomen Admirabile per litteras X, & P, sed etiam CRUCEM designat coniuncta littera σ *Sigma* cum P, ut inde CTAYPOC, CRVX, magis perspicue eliceretur, atque intelligeretur. Clare quoque emicuit cum CHRISTI Nomine

Ado-

Adorabile **CRVCIS** mysterium, quum una cum Monogrammate littera **T** coniuncta est, quam primam divino consilio positam in sacrosancta Actione, nempe in Canone Missae cernimus, hinc tremendum salutaris **HOSTIAE** Sacrificium auspiciantibus Romanae Ecclesiae Sacerdotibus: **TE IGITUR CLEMEN- TISSIME PATER &c.** Quod ab aliis sacrarum Antiquitatum Interpretibus factum observo, gratum fore arbitror, si heic quoque repetam insignem, ac multis nominibus commendabilem anularem e crystallo Gemmam Christianam, quolibet Augustei aevi Cameo pretiosiore, quam primus in lucem protulit eximius Aringhius in Tomo II. Romae Subterranean. Lib. VI. Cap. I. pag. 705. cuius egyptum se accepisse fatetur ab Eminentiss. Cardinali Francisco BARBERINO, S. Romanae Ecclesiae Vicecancellario, multis laudibus aeternum depraedicando. Et gemmam, & anulum ipsum, in quo inserta est, protulit Aringhius; sed quia apud eum perverso ordine caelatura exhibetur, ad exemplum apophragismatis, aucta eius magnitudine, ita delineandam ipse curavi.

Idem Aringhius luculenter, & erudite sacram hanc caelaturam explicat, atque in hoc prototypo,

po, quod CRVX denotata sit littera T, & ipse CHRISTVS solito Monogrammate X & P, Graecis litteris prioribus implexis, referre manifeste affirmat ipsummet Christum Dominum Salvatorem, humanaeque felicitatis auctorem, CRVCIS patibulo nostri causa suffixum, qui unus idemque Deus, & Homo est; siquidem *Tau* CRVCIS figura est; *Alpha* vero, & *Omega* velut digito praemonstrant eiusdem CHRISTI aeternam, ac ineffabilem Divinitatem, atque, ut alii etiam sacri Interpretes affirmant, pariter Humanitatem. Columbae Fidelium simplicitatem, Serpens Diabolum, qui in ligno vicerat, in ligno ab eo victum, vel Christianam prudentiam praenotant. Addita est in parergo epigraphe: SALVS, quia Dominus IESVS salutem humani generis in Ligno CRVCIS constituit, atque operatus est. Adfert etiam Aringhius ex Magno Baronio numisma Constantini insigne, in cuius postica hasta labari, ornati in vertice sacri Monogrammati typo, infixi est Serpenti cum epigraphe: SPES PVBLICA.

VIII. Quia de Dracone suffixo, ac subiecto Constantini labaro sermo iniectus est, perlubet observare pervetustam seculi IX. sculpturam sacram, quam inter monumenta Aquileiensa adfert Eruditissimus, deque litteris optime meritus, Comes Ioannes Dominicus BERTOLIVS, Sanctae Ecclesiae Aquilegensis Canonicus pag. 406. in quo a sinistris CHRISTI in CRVCE quatuor clavis adfixi sculpta est, ut opinor, vel Constantini, vel alterius Principis aemulatoris pietatis, ac Religionis Constantini Magni imago, qui hasta Draconem, quem pedibus conterit, confodit. Altera Augustae mulieris Imago Helena eius mater esse potest, vel alia Princeps

ceps femina cum eius imagine , quae piscem trahit ad CHRISTVM ex palmite vitis , qui CRUCEM ipsam , & Corpus CHRISTI circumcingit . Plane spectatu dignissimum est hoc sacrum monumentum , quod cupio , ut luculentius ab ipso Clarissimo Auctore in Adpendice , quam parat ad Monumenta Aquileiensa , explicetur . Quod adinet ad meam coniecturam de Constantino probandam , ut haec scribam , admonet me picta illa Tabula , quam idem Constantinus cum sua imagine pro foribus palatii sui proposuit , victrici Signo CRVCIS in capite prominente , sub pedibus autem strato Dracone , labari cuspide transfixo , & fluctibus obruto ; qua descriptione symbolice adumbrabatur , Draconem antiquum , Idolatriae principem , ab ipso Constantino virtute CRVCIS prostratum , confossum , ac submersum fuisse , iuxta prophetiam Isaiae Cap. 27. vers. 1. *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro , & grandi , & forti super Leviathan serpentem vestem (id est , in longum protensum instar vestis) & super Leviathan serpentem tortuosum ; & occidet cetum , qui in mari est .* Ad quam imaginem adludit Prudentius Libro *περὶ Στεφάνων* , Hymno 1. loquens de duobus Draconariis , qui e militibus Gentilium Christiani facti , CRUCEM in exercitu pro Dracone ferebant , his versibus :

*Proque ventosis Draconum , quos gerebant , palliis,
Praeferunt INSIGNE LIGNVM , quod Draconem
subdidit ,*

De hoc ipso Constantini emblemate multa adnotat prae laudatus Claudius Episcopus Andegavensis *de Processionibus* Cap. 11. ubi expendit cur Draconis ima-

imago in Letania maiore, & Rogationibus, potius quam in aliis Processionibus, antiquitus aliquibus in locis simul cum CRUCE, & Vexillo deferretur.

VIII. Inter sacra Donaria principem locum obtinuit CRUX DOMINICA, & EVANGELII Volumen, quae quam magnifice, splendide, & quam miris ornamentis condecorari solerent, perspicue si quis plura velit, colliget ex Anastasiano opere de Vitis Pontificum Romanorum, in quibus frequenter, sacro ritu per complura secula transducto, describuntur. Frequenter CRUX, e solido auro, pondere insignis, gemmis, lapillisque pretiosissimis ornata, Ecclesis Urbis dono data memoratur: in qua illustranda omnibus palmam praeripuit in Roma sua Subterranea Celeberrimus Bottarius, praesertim in T. I. ad Tab. XLIV. Frequentissime etiam occurrit in sacris picturis, & sculpturis primaevorum Christianorum ab eo iterum adlatis, atque inexhausta eruditione explicatis, quae plane sunt omnibus gemmis, omni-que auro pretiosiores. Occurrit etiam in vetustioribus, & remotioris aevi picturis e musivo opere, quibus fere totius Orbis Ecclesiae antiquissimae, praesertim Romae, ac Ravennae, condecoratae spectantur, quarum Absides, Tribunalia, & Triumphales Arcus hoc mirabili Christianae Religionis Vexillo insigniuntur. Gemmatam CRUCEM gestat AGNVS DEI, ut antea ostendi; item CHRISTVS Salvator, ac Redemptor noster, Angeli, Apostoli, & Sancti Christi Confessores. Tunc etiam prisca Fideles gemmis ornare consueverunt venerabile Monogramma, quod CHRISTI Nomen Divinissimum, & Sanctam eius pariter CRUCEM complectitur. Vtriusque admirabilis Symboli exemplum pulcherrimum exhibet pictura musivi operis, quae

Ravennae conspicitur in Ecclesia S. Vitalis, quae eo decorata est circa annum Domini **DXLVII**. Hanc in lucem protulit Ciampinius *Veter. Monument. Par. II. Cap. IX. Tab. XXII. pag. 73.* qui censet S. Maximianum Ravennae Praesulem, qui gemmatam **CRUCEM** gestat, procedere solemniter, ac pompa ad eam Ecclesiam consecrandam una cum sacris Ministris: pone eum procedente Iustiniano Imperatore cum suis Aulicis Viris, ac Militibus, quorum unus clypeum gemmatum gestat, divino ornatum Monogrammate, undique pretiosis gemmis condecoratum. Sed insuper subsequutis temporibus morem obtinuisse ornandi **CRUCEM** pretiosis lapillis, perspicue ostendunt Imperatorum edita numismata penes Du-Cangium, Bandurium, & alios celeberrimi nominis Numographos. Quum ipsa **CRUCE** nullae gemmae pretiosiores ducerentur, ipsa **CRUX** multis crucibus ornata interdum occurrit, ut apud Casalium; quod decus apud Graecos potissimum invaluit, qui Sanctorum Antistitum, Augustorum, Augustarumque vestes multis Crucibus eleganti ordine dispositis ornare in more positum habuere, uti supra innuimus: & perspicuum huius praeclari instituti perhibet testimonium Tabula pervetusta S. **CRUCIS** a Clarissimo P. D. Anselmo Costadonio luculenter superius illustrata, & Tabula **XLVII. pag. 148.** *Veter. Monument. Par. II. apud Ciampinium*, & duae pervetustae pictae a Graecis Tabulae cum imaginibus Sanctorum Basilii, & Ioannis Chrysostomi, quae inter mea Cimelia adservantur.

X. Alia Symbola, ornamenta, ac parerga *μυσηριώδη*, sapientissimo consilio **CRUCI DOMINICAE** addenda censuere Sancti Patres, nempe in eius
ver-

vertice columbam, vel numero etiam quatuor, aut duodecim columbas per singulas quatuor Crucis partes, quibus divinum Paracletum Spiritum, vel Evangelistas, vel Apostolos designarunt, Crucis huiusmodi Icones adferunt. Mox labente quinto, & subsequutis seculis, passim additae sunt sacrae Imagines, & Historiae, quarum Icones apud Ciampinium conspici possunt, ubi de CRUCE Stationali Vet. Monum. Par. II. Cap. VI. luculenter pertractat. Inter praecipua Sanctae CRUCIS emblemata memorantur symbolica IV. Evangelistarum Animalia, quae prisca disciplina, quid significarent, Catechumenis edicebatur, antequam solemniter Baptismum susciperent, ut legere est in antiquis Sacramentaliis. Plane primis quatuor, & amplius seculis simplicissima fuere SANCTAE CRUCIS symbola, & ornamenta. Praecipuum fuit corona ex ea pendens, quae Christianis CRUCEM Domini ferentibus praemium caeleste post brevissimum huius vitae curriculum offerebat, ac spondebat. Sed inter maxima ac praecipua CRUCIS aureae, vel argenteae ornamenta fuere Lignum ipsum adorabile in ea reconditum, Sanctorum Imagines, & veneranda Lipsana quae etiam gemmis pretiosissimis condecorari solebant. Ipsa etiam CHRISTI Imago, ut mox dicam, gloriosa, in medio sculpta, maximum fuit CRUCIS decus, & ornamentum; quod multis exemplis confirmatum videre est penes Clarissimum Praesulem Dominicum GEORGIVM in Tomo I. de Liturgia Romani Pontificis in Disquisitione de sacro Ministerio Cap. XXXII. Frequentissime etiam ipsa Sanctorum Lipsana, praesertim ea, quae in Hierothecis portatilibus, & ad collum suspensis gestari devotissime solebant, CRUX Domini insculpebatur; cuius exemplum a me suppeditatum in Lipsanotheca S. Mer-

curii Martyris, quae exstat in Thesauro huiusce Baptistarii Florentini, in lucem protulit Cl. Victorius Giovardius pag. xv. in Praefatione ad eius

Aëta. Cum CRUCE maiore, aliae in ea in hunc modum in summis quatuor capitibus sculptae sunt, Graecorum ritu; nam e duplici Graeca epigraphe constat, a Michaele Graecorum Imperatore ex Palaeologis, qui anno MCLXII. imperare coepit, collo adpensam gestatam fuisse.

X. De CRUCE LITTERATA nunc aliquid depromendum superest: de qua, quum multa notatu digna congeri possint, perpauca sane exposita, & hac illac sparsa apud Auctores eximios, qui de CRUCE luculentissime pertractarunt, mihi, ut ingenue fatear, occurrunt. Dummodo benignas aures praebeat mihi Eruditus Lector, non pauca, quae de his observavi, & apud varios Auctores legi, perlubet heic opportune congesta depromere. De CRUCIBVS Sanctis epigraphe Graeca, aut Latina ornatis, sive, ut ita dicam, *litteratis*, in sacris Conditoriis expositis, si multis observationibus benevolum Lectorem detinere vellem, complura exempla non sine aliquo fructu adferre possem. Pauca tamen levi digito monstrare perlubet. Iam ab ipso Inventionis SANCTAE CRUCIS tempore, constat cum figuris, tum litteris eam condecorari consuevisse. In Pontificali Libro legimus S. Silvestrum fecisse Cameram Basilicae ex trimma auro fulgentem; & super corpus Beati Petri, quod aere conclusit, fecisse CRUCEM ex auro purissimo, pensantem libras CL. ad mensuram loculi, hac adiecta inscriptione, uti legendum censet Cl. Vignolius pag. 92. CONSTANTINVS AVG. & HELENA AVG. Idem Constantinus Basilicam condidit

didit in Palatio Sessoriano ad Sanctam Hierusalem, ubi de Vivifico LIGNO SANCTAE CRVCIS posuit, & auro, & gemmis conclusit, & candelabra quatuor argentea lucentia, secundum numerum quatuor Evangeliorum, obtulit. Inde etiam mos apud Reges, & Principes obtinuit, ut hostibus profligatis, deletisque, victorias suas in CRVCE, quam Ecclesiis donabant, inscriberent; quod seculo v. factum a Belisario Patricio memoratur, qui ubi Romam venit, spoliis Wandalorum onustus, CRVCEM auream cum gemmis obtulit Beato Petro Apostolo per manus Vigilii Papae, pensantem libras centum, in qua scripsit victorias suas. Memoratur etiam in Actis Concilii Nicaeni apud Baronium de Martyrio S. Procopii Annal. Eccles. Tom. II. ad ann. CCCVIII. CRVX admiranda, ac caelesti opere ornata tribus imaginibus, & in ea scriptum Hebraica dialecto EMMANVEL, & utrinque in summitate alarum MICHAEL, & GABRIEL. Aereae Tabulae incisae Icon Sanctae CRVCIS adfertur in praeclaro Opere Celeberrimi P. D. Magnoaldi Ziegelbaur, in Imperiali Ord. S. Benedicti Monasterio ad duplices Aquas Professo, cui titulum fecit: *Historia Didactica de SANCTAE CRVCIS cultu, & veneratione in Ordine Divi Benedicti*, quod Opus ipse Vir amicissimus dono mihi dedit. Adfert pag. 116. Iconam Graecae CRVCIS Monasterii Augiensis nostrae synchronam, cuius epigraphen docta Dissertatione ibidem explanat Vir laudatissimus Dominicus BRICHIERIVS COLVMBVS, Patricius Finariensis, amicitia mihi coniunctissimus, ad quam eruditum Lectorem mitto: nec eam profero, quod implexi characteres, & notae apud nos desiderentur. At idem Benedictinus Auctor pag. 65. CRVCEM cum duplici transverso ligno, maiore sursum, minore

deorsum ad exemplum Patriarcharum, scriptam tum in iisdem transversis, tum in hasta mediana litteris Graecis una post aliam procedentibus, quorum characterum figurae, quum itidem apud typographos nostros non habeantur, totam epigraphen referam cursivis, ut aiunt, minoribus Graecis litteris, quae eandem ita exhibent. Hinc inde in transverso superiore ligno legitur adorabile Redemptoris Nomen ita scriptum: IC XC, hoc est: IESVS CHRISTVS. mox eo ordine haec sunt scripta: σαῦρω πανεὶς ὑψώσας ἀνθρώπον φύσιν γράφει Κομνήνῳ Μάνηλ σεφερόβῳ: *Cruci adfixus exaltavit hominum naturam. scribit Comnenus Manuel Imperator.* Haec CRVX exstat in Monasterio S. Germani a Pratis. Duas CRVCEs ex vera CHRISTI CRUCE, litteris Graecis ornatas, describit eximius P. Montfauconius in Diar. Ital. Cap. 2v. pagg. 53. & 54. quae Venetiis adservantur in Thesauro locupletissimo S. Marci. Ea, quam nunc primum ex eo describimus, olim pertinuit ad Imperatricem Irenem Ducaenam, Alexii Comneni uxorem, quae defuncto coniuge, adsuperius acta a filio Ioanne Comneno Imperatore, Monasterium ingressa, Sanctimonialium vestem induit; & quum proxime ad vitae exitum adcessisset, quae iam antea Ecclesias donis suis cumulaverat, hoc, ut ipsa ait, postremo munere Ecclesiam Constantinopolitanam exornavit. Hanc ipsam Sanctissimae CRVCIS Inscriptionem eo lubentius profero, quia Montfauconianam eius versionem pluribus in locis, uti conferentibus patebit, in marginalibus notis emendavit Cl. Antonius Maria SALVINVS, qui etiam in secundo versu in infima parte pro Μελέμθαφη, ut idem Montfauconius exscripsit, forte legendum censet, Μελεμβαφή. En ecce:

I. I n

I. In suprema parte .

Καὶ τοῦτο γοῦν σοι προσφέρω πανυσάτως
 Ἡδὴ προσεγγίσασ' αὐταῖς ἀδελφὸν πύλαις
 Τὸ θεῖον ἀναθήμα τὸ ζωῆς ξύλον
 Ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τῶντ' ἔχοντι παρέθη
 Καὶ τῶν πόνων ἔληξας ἕς ἑκαρτέρεις .

II. In brachio dextro .

Οἷς τὴς πόνους ἔλυσας οὐς κατεκρίθην
 Καὶ καρτερεῖν ἔπεισας ἡμᾶς ἐν πόνοις
 Ταύτην δίδλωμι σοι τελευταίαν δόσιν
 Θνήσκουσα κὶ λήγουσα καὶ γὰρ τῶν πόνων ,

III. In brachio sinistro .

Ἡ Βασιλεῖς Δούκαινα λάτρις Εἰρήνη
 Χρυσένδυτις πρὶν , ἀλλὰ νῦν ἀκένδυτις ,
 Ἐν τρυχίνοις νῦν ἢ τὸ πρὶν ἐν βυσσίνοις
 Τὰ ῥάκκια σέργασα πορφύρας πλέον ,

IV. In infima parte .

Πορφυρίδι κρίνισα τὴν ἐπωμίδια
 * Μελεμβάφη ἔχουσα , ὡς δέδοκτό σοι ,
 Σὺ δ' ἀντιδοίης λήξιν ἐν μακαρίοις
 Καὶ χαρμονὴν ἄληκτον ἐν σεσωσμένοις .

Cuius haec interpretatio est :

I. Hoc etiam tibi postremum donum offero ,
 Quae iam ad portas inferi quamproxime accessi ;
 Hoc, inquam, tibi divinum donum, Lignum scilicet vitae,
 In quo spiritum tuum habenti ipsam commendasti,
 Et dolorum, quos constanter tu levas, finem fecisti .

II. *Quibus dolores solvisti, quibus damnata fueram
Ac nobis tolerantiam in doloribus suavisti ;
Hoc tibi ultimum donum tribuo
Moriens, & finiens ego quoque dolores*

III. *Imperatrix Irene Ducaena, famula Dei, quae olim
Aureis ornabar, iam vero laceris vestibus induor ;
Olim bysso, nunc operta cilicio ;
Et tamen hosce pannos pluris quam purpuram faciens.*

IV. *Purpureo amictu deposito, superhumerali
Atro colore tinctum habens, ut tibi visum est :
Tu mihi sortem cum Beatis retribuas,
Et gaudium cum Sanctis aeternum .*

Altera CRUX ex vero, ut aiunt, CRUCIS CHRISTI Ligno, exstat in eodem toto Orbe celeberrimo D. Marci Thesauro, quae hanc Inscriptionem praefert; quam Maria Augusta, ut idem Montfauconius coniicit, Nicephori Botoniatae coniux, qui imperabat anno Christi MLXXVIII. ita inscripsit .

Σὺς κόσμῳ ἐστὶ σαυρὲ πίστις κὶ πόθῳ
Οὕτως σε κοσμεῖ κὶ βασιλεὺς Μαρία,
Ὅν οἱ σαλαγμοὶ τῷ Θεῷ τῶν αἱμάτων
Δόξαν θεϊκὴν * ἐσολίσταν κὶ κράτῳ
Πῶς δὲ οὐδέποτε μαργαρίται κὶ λίθοι ;

Paucis a SALVINIO mutatis, ita Latine reddita est :
Quam

*Quam exornant stillae divini Sanguinis,
Te fide solum & amore , o CRVX, a nobis exornari
debet .*

*Hoc tibi genus honoris Imperatrix Maria tribuit .
Te quoque Dei gloria ac potestate indutam ,
Quo decore adficient gemmae , & margaritae ?*

Inter Litteratas CRVCES sane memorabilis , & praeclarissima est CRVCIS particula inclusa in eburnea Tabula perelegantis operis , pluribus sacris Imaginibus in antica parte ornata , adpositis ad singulas nominibus Graece scriptis , quae in Cortonenfi Basilica adservatur . In postica CRVCEM efformat sequens epigraphae , quae memorat Nicephorum Phocam , divinissimum CRVCIS Pignus in eadem Tabula CRVCEM referente recondidisse in memoriam victoriae suae , qua anno DCCCLXIII. Saracenos debellavit , ac profligavit . Ea ita se habet :

Κ ΠΡΙΝ ΧΡΑΤΑΙΩ ΔΕΣΠΟΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ
ΧΣ ΔΕΔΩΚΕ (ΣΤΑΥΡΟΝ) ΕΙΣΩΤΗΡΙΑΝ
Κ ΝΥΝ ΔΕ ΤΟΥΤΟΝ ΕΝ ΘΕΩ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ
ΑΝΑΞ ΤΡΟΠΕΤΑΙ ΦΥΛΑ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΕΧΩΝ

In ambitu , seu fascia eiusdem Tabulae haec scripta sunt :

✠ Ο ΤΗΣ Μ̄ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΘΕΟΥ ΣΟΦΙΑΣ
ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΞ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΗΘΡΕΨΑΜΕΝΗ
ΜΟΝΗ ΕΤΗΤΗΣ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ ✠

Haec

Hanc ipsam epigraphen adfert Cl. Carolus DV-CANGIVS in Historia Byzantina pag. 150. edit. Paris. sed multis refertam mendis, & sine versione Latina, quam sic propono:

*Et primum forti Domino Constantino
Christus dedit CRUCEM in salutem.
Et nunc istam in Deo habens Nicephorus
Rex evertit nationes Barbarorum.*

Quae in ambitu scripta sunt:

*Magnae Ecclesiae Dei Sophiae Scevophylax,
(b. e. Vasorum Custos) Stephanus Nutritori
gratus offert.*

In hoc insigne monumentum Dissertationem avide expectamus a Viro Celeberrimo Philippo VENUTO, Patricio Cortonensi, qui utramque eiusdem eboreae Tabulae faciem aeri incidendam fecit, & mihi amicisque suis dono dedit; cuius ope hanc epigraphen exhibere potui, accuratius quidem, quem edita sit apud DV-CANGIVM loco memorato. Alias CRUCES *Litteratas* commemorat Gretserus de CRUCE Tom. II. Lib. IV. & praesertim illam describit, quae fuit Irenes, uxoris Imperatoris Alexii, & Matris Annae, quas vide. In Bollandiano Opere celeberrimo in fine, ubi *Paralipomena ad Conatum in Catalogos Pontificum* profertur pag. 141. Icon adfertur S. CRUCIS apud Sinenses ex argento, aere, vel ligno factae, quae tum in antica, tum in postica parte Sinicis crebris
lit-

litteris, five hieroglyphicis scripta est, cum qua plurimi Sinenses Neophyti sepeliuntur, ad perpetuum susceptae Fidei Christianae monumentum. Sed haec pauca de Litteratis CRVCIBVS exempla sufficiant. Illud notandum pro coronide superest, CRVCEM in summo Altarium fastigio, non in gradibus, ut hodie fit, quarto, & deinde sequutis seculis, conlocari consuevisse, quae idcirco CRVCEs *pendentes*, & *pendulae* dictae sunt. Praecipuus locus his fuit in summitate Ciborii, & in Corona aurea, quae Altari imminebat, de quibus luculenter differit omni cum laude memorandus praelaudatus Praesul Dominicus GEORGIVS Liturg. Pontif. Tom. 1. Disquisit. de sacro Ministerio Cap. xxxii. quod confirmat hisce versibus S. Paulini Nolani in Epist. ad Severum xxxii. al. xii. num. 7.

Divinum veneranda tegunt ALTARIA foedus,
Compositisque SACRA cum CRUCE Martyribus.
Cuncta salutiferi coeunt insignia CHRISTI:
 CRVX, Corpus, Sanguis, Martyris, ipse DEVS.

Postremum versum ita interpretatur Mabillonius de Liturg. Gallic. Lib. 1. Cap. ix. num. 24. CRVX in summo Ciborii vertice; CORPVS, & SANGVIS, id est, Reliquiae Martyris in imo, scilicet subtus Altare; ipse DEVS, hoc est ipsum DOMINI CORPVS in columba adpensum in medio. Sero obtinuit, ut Altaria gradus haberent, gradus candelabra, & alia ornamenta, ut opinatur Ciampinius, in usu fuere circa seculum decimum.

CAPVT VIII.

*De Imagine CHRISTI una cum CRUCE, vel in ipsa
CRUCE expressa.*

I. ANtequam publicae Fidelium adorationi IESVS CHRISTVS CRUCIFIXVS exponeretur, Sanctissimi Patres, Ecclesiae Dei moderatores sapientissimi, sensim, gradatimque procedentes, divino edocti consilio, & caelesti institutione instructi, Imaginem CHRISTI tanquam Victoris, ac Mortis, & Inferni Triumphatoris invictissimi, atque gloriosissimi primum contemplandam, & colendam proposuerunt, addita CRUCE, vel expressa in eius nimbo, sive diademate, vel posita in manu eius dextera, vel circa ipsum: de quo ritu, & consuetudine, quae ad seculum usque quintum, & sextum viguit, dubitare nos non sinunt sculpturae e veterum Christianorum antiquis Urbis Coemeteriis depromptae, & picturae musivi operis, quae a praeclaris Romae Subterraneae Illustratoribus, & a Ciampinio in lucem editae spectantur. Mox illud obtinuit, ut in CRUCE ipsa Salvator noster stans tunica, & pallio amictus, capite ornato nimbo, elevatis ad caelum orantium ritu manibus, non tanquam patiens adfixus, sed in maiestate quasi imperans, ac plane gloriosus exhiberetur: iuvenili etiam vultu expressus, ut non solum Humanitatem suam; verum & Divinitatem ostenderet. Praeclarum huiusce CRUCIS, & Imaginis CHRISTI Reparatoris exemplum e Museo Ioannis Baptistae CASALI, qui protulit in opere suo de veter. Christianor. Ritib. Cap. 11. pag. 3. exhibeo in sequenti Tabula num. 1. Quatuor illas orbiculares ima-

imagines referre arbitror quatuor Evangelistas .
 Quid vero litterae illae significant, me later . In
 ea opinione versatur Casalius CHRISTI CRUCIFIXI
 Imaginem in CRUCE exprimi consuevisse , labente
 seculo septimo ; nam anno DCLXXX. sub Agathone
 Papa, Constantino Pogonato imperante , in Trullana
 Synodo (quae Quinisexta dicitur) Canone LXXXII.
 Tom. VII. Concil. decretum fuit , ut loco fi-
 gurae AGNI , pingeretur in CRUCE CHRISTVS in
 figura hominis , dator gratiarum , uti ex verbis
 eiusdem Canonis colligitur : *Nos igitur veteres
 figuras , atque umbras , ut veritatis notas , & si-
 gna Ecclesiae tradita complectentes , gratiam , &
 veritatem anteponimus &c. Ut ergo id , quod per-
 fectum est , in picturis etiam omnium oculis subi-
 ciamus , AGNUM illum , qui mundi peccatum tollit ,
 CHRISTVM Deum nostrum , loco veteris AGNI ,
 HVMANA FORMA posthac exprimendum decrevimus .*
 Eximius Praesul Bottarius contra nonnullorum opi-
 nationes , qui idcirco hanc Synodum non susce-
 ptam ab Ecclesia dixerunt , & refellere conati
 sunt , uti Vener. Baronius testatur Tom. VIII. an.
 680. & 692. nil reprehensibile in eo Canone con-
 tineri putat , praecipue quum ad eum probandum
 adcedat Epistola Hadriani I. ad Tharasium Patriar-
 cham Constantinopolitanum , e qua pauca haec
 excerpta silentio praetereunda minime heic sunt .
*In sextae Synodi divine , & legaliter praedicatis
 Canonibus recipitur pictura illa veneranda , in qua
 AGNVS , digito Praecursoris demonstratus , graphi-
 ce est insculptus ; qui in typum gratiae assumptus ,
 verum nobis per legem AGNUM , nempe CHRISTVM
 DEVM , indicat . Veteres igitur typos , figuras , &
 umbras , tanquam veritatis signa , & notas Eccle-
 siae traditas , suscipientes , gratiam , & veritatem*
 agno-

agnoscimus, tanquam legis plenitudinem hanc arbitantes. Ut igitur in colorum effectibus omnium oculis subiiciatur figura illa, quae AGNUM illum, qui abstulit peccata mundi, nimirum Deum nostrum, iuxta humanam effigiem delineat, censemus ab hoc tempore pro veteri illo AGNO; & novum in Ecclesiis Dei erigendum, quo per eum exaltationis humilitatis Verbi Dei consideremus. Exstat apud Cl. Ciampinium alterum monumentum, quo auspice colligimus CRUCIFIXI Imaginem seculo septimo labente, vel ineunte octavo in Ecclesiis propositam fuisse. Siquidem idem Auctor in Par. i. Veter. Monum. Cap. xvi. Tabula xxxii. exhibet musivo opere expressam picturam, qua Theodorus I. Pontifex Maximus, cui Hadrianus successit, floruitque anno DCXLII. condécoravit Ecclesiam S. Stephani in Monte Coelio Urbis, in qua CRUX gemmata in medio posita est inter imagines Sanctorum Primi, & Feliciani, cuius vertici parvam inter peripheriam Salvatoris Imago imposita est; supra vero hanc ipsam Imaginem picta cernitur manus, velut e Caelo fidereo profiliens, coronam aeternae vitae praemium credentibus oblatum tenens. Igitur memorato seculo nondum obtinuerat, ut CHRISTI Imago quatuor clavis suspensa in CRUCE adoranda Fidelibus exponeretur. In eburnea Tabula Sanctae CRUCIS, quae in Cortonenfi Basilica adservatur sculpta est CHRISTI Domini protoma, & post eius humeros CRUX adparet. CHRISTVS in his monumentis, ut etiam in numis Augustorum cernitur, dextra benedicit, & Codicem Evangelii sui tenet. Sed ipsa CHRISTI Imago, capite ornato nimbo, cum augusto, ac venerabili CRUCIS Signo, tunc ipsum CHRISTVM CRUCI adfixum indicabat, quod etiam de AGNO adfirmavimus.

Mul-

Multa observatu digna de Nimbo Crucigero Salvatoris observat Praeclarissimus Franciscus Eques Victorius Par. I. in Num. Aer. Veter. Christianor. Cap. xxxix. CRVCIFIXI Imaginem in Diptychis primum expressam, atque ex his initium habuisse morem exponendi in Altaribus, plura, quae ibidem prae laudatus Victorius adnotat, suadent. Nec tantum cernimus CRVCEM pictam, sculptamque post humeros, & caput IESV CHRISTI Redemptoris nostri; verum etiam in eius pectore: quam consuetudinem, ut supra diximus Iustinus, & alii Imperatores Augusti observarunt. Picturam Coemeterii veterum Christianorum, detecti in Via Appia, adfert Cl. Boldettius Lib. II. Cap. xviii, quam ipse vidit, in qua medius inter Mariam Virginem, & S. Smaragdum exhibetur CHRISTVS ornato capite nimbo Crucigero, gemmis distincto, & in pectore CRVCEM gerit, quam videat eruditus Lector.

II. Ex his illud etiam elicio, sculptam integra forma, & opere CHRISTI CRVCIFIXI Imaginem ferius introductam fuisse. Id vero antequam fieret, primum, ut mihi videtur, pingi, vel graphice lineari caelatura insculpi coepit, cui mox exstans sculptura successit. Ornant meum Museum CRVCEs duae Stationales ex aere, antiquitus auro contextae, quarum una caret Imagine Domini IESV CRVCIFIXI, ornaturque tantum in quatuor extremitatibus typicis Evangelistarum figuris; altera vero Imaginem praefert CHRISTI in CRVCE quatuor clavis adfixi, adiectis iisdem Evangelistarum symbolicis Iconibus, quae lineari caelatura in ea sculptae sunt. In averfa parte CRVX pura, & simplex efficta est, e qua pendet corona, aeternae vitae symbolum. Sequitis seculis, nempe

pe XI. vel XII. seculo eidem Imagini CRVCIFIXI, ut diximus, stylo, seu viriculo antiquitus caelatae, superposita fuit alia CRVCIFIXI Imago, integro exstantique opere absoluta, ex aere pariter inaurato; cuius pedes hinc inde dispositi singulis clavis subpedaneo adfixi sunt; quod cognovi eadem Imagine submota, quae antiquiori adfixa erat. Haec, quae ipse comperi, ansam opinandi dedere, ceteris longe esse antiquissimas CRVCIFIXI Imagines graphio caelatas, vel pictas, ut ea, quae in Roma Subterr. adfertur apud Aringhium, in Tabula II. Cubiculi unici Coemeterii S. Iulii Papae, seu Sancti Valentini, Via Flaminia, quam vide Tom. II. Lib. IV. Cap. XLII. pag. 355. quae tamen ad sequiora secula, nempe, ut supra diximus medii temporis, referenda videtur. Siquidem CHRISTVS Dominus in CRVCE quatuor clavis fixus talari tunica amictus est, medius inter Matrem, & dilectum Ioannem. Videtur circa septimum seculum obtinuisse morem illum, ut CHRISTI in CRVCE patientis corpus tunica veste, interdum etiam fimbriata, & ornata amictum exhiberetur; qui mos ab Orientalibus susceptus videtur; deducique potest ex variis Iesu CRVCIFIXI picturis ex Oriente in Italiam delatis, atque ex pictura Evangelistarii Syriaci, quod exaratum est CHRISTI seculo VI. labente, quam una cum reliquis pictis Tabulis eiusdem Codicis nuper evulgavi. Adcedit etiam Menologij Basiliani iam editi auctoritas, quod adeat Lector. De his CRVCIFIXI Imaginibus longiori veste ad talos demissa, atque etiam non raro aureis fimbriis ornata, plura, si cupis, consule Gretserum de CRVCE Lib. II. Cap. II. & nuper editam Dissertationem V. Cl. Sebastiani PAVLI, Congr. Matris Dei, de Patena argentea Forocorneliensi §. v. pagina 175. & seq.

II. Sed

II. Sed his, quae expendenda proposuimus, de initio expositionis Imaginis CRVCIFIXI in Ecclesiis, ob stare videtur Lactantii Firmiani auctoritas, quam prae laudatus Doctissimus Gretserus de CRVCE Lib. I. Cap. II. amplectitur, ut probet non modo rebus Christianorum pacatis sub Constantino, sed etiam turbatis adhuc, CHRISTI Imaginem aliquando CRVCIBVS adiunctam fuisse. Adferuntur ab eo e Carmine Lactantii *de Passione Domini* versus, quibus ita IESVS CRVCI adfixus Fideles Templum ingredienti adloquitur:

*Quisquis ades, mediique subis in limina templi,
Siste parum, insontemque tuo pro crimine passum
Respice me: me conde animo, me in pectore serva
&c.*

Quamvis, Hieronymo auctore, in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, habeamus Lactantium poësi se quoque dedisse; multa tamen evincunt ab eius genuinis scriptis hoc Carmen *de Passione Domini* expungendum esse, cuius Auctor incertus est, planeque Lactantii foetum esse non posse censetur. Causas, cur ei adscribendum non sit, profert Egregius Christophorus Augustus Heumannus in *Poetices* Tom. II. Lib. II. pag. 225. & seq. ad quem Lectores ablego; idemque adfirmatur in nupera elegantissima omnium Lactantii Operum editione, Göttingae ann. 1736. pag. 1043. ubi idem Carmen, sed *incerti Auctoris* esse scribitur, adfertur, & Notis illustratur. Verum si quis omnino velit Lactantio tribuere, probabile esse mihi concedat, Carmen illud a Scriptore posterioris aevi suppletum, & subfarcinatum fuisse; adeoque post primum ver-

H

sum,

sum, illum, qui sequitur numero 50. adnectendum esse; unde & sensus bene cohaeret, & qui inde sequuntur versus elegantiolem, ac politiolem stilum Lactantio dignum redolent, in hunc plane modum:

*Quisquis ades, mediique subis in limina templi,
Flette genu, LIGNVMQVE CRVCIS venerabile adora, &c.
Flebilis* _____

Qui adcurate intrusos versus cum reliquis conferre voluerit, videbit, quantum a reliquis differant plane politissimis, nec pinguem barbariem redolentibus. Praeterea versus illi additi, in quibus CHRISTVS in CRUCE adfixus loquitur, maxime recedunt, & alieni sunt a prisco Ecclesiae ritu, in qua quarto praesertim seculo CRUX DOMINICA, vel AGNVS sub CRUCE, vel in Ara tanquam occisus, non vero humana specie suspensus, & clavis suffixus Fidelium adorationi exponi solebat; nam ipsi Fideles CRUCEM spectantes, & colentes, ipsum CRUCIFIXVM mente statim recogitabant. Non desunt etiam alii Scriptores, qui longe vetustiores volunt CRUCIFIXI Imagines, & adferunt loca Sanctorum Patrum, praesertim Tertulliani, quae quum obscura interdum sint, haud mirum, si & iidem Interpretes, dum explicant, quae non intelligunt, hallucinentur. Illud doctis Viris, qui aeternam Urbem hodie mirifice ornant, & scriptis illustrent, expendendum relinquo, quod ex vetere traditione Franciscus Maria Torrigius Romanus, in libro inscripto: *Li Sacri Trofei Romani* Cap. xv. pag. 96. atque ex Pancirolo, & monumentis sacrae lustrationis, Ecclesiae S. Mariae Transiberim memorat, quod in ea
ex-

existet: *Imago Sanctissimi CRVCIFIXI, quae Sanctos Apostolos (Petrum, & Paulum) dum flagellarentur, adloquuta est.*

IV. Illud etiam pluribus inspectis antiquis monumentis observavi, IESVM CRHISTVM in CRVCE suspensum, non tanquam mortuum clausis oculis, sed tanquam vivum iisdem apertis, ac paene loquentem primum expressum fuisse. Serius, ut conicio, mos invaluit, ut caput eius spinis coronatum exhiberetur. Nam in non paucis, quas vidi, & nonnullae quae apud me existant picturae, & sculpturae, quae circa seculum XIII. & XIV. factae videntur, in his IESV CRVCIFIXI Domini Nostri caput spinea corona circumdatum non conspicitur. Iam superius adnotavi eius oculos in sculpturis e gemmis repositos esse. Antequam vero CRVCIFIXI Imagines in Ecclesiis, in Altari, ac sacra Mensa exponi coeperunt, Sanctissimos Antistites praeparasse, ac disposuisse Fideles crediderim, dum apud eos concionarentur, ne ab eius effigie abhorrerent. Id colligo ex Sermonibus S. Maximi Taurinensis Episcopi, qui floruit saeculo Christianae Aerae quinto, quem quidem Eruditi non pauci ultra ann. Chr. cccclxv. vixisse putant, ut observat eximius MABILLONIVS Musei Italici Tom. I. in Praefatione ad eius Homilias pag. 5. & Celeberrimus MVRATORIVS, qui eius Sermones in lucem protulit ex Codice Ambrosianae Bibliothecae Tom. v. inter Anecdota. Pauca licet decerpere ex eius Sermonibus de Paschate, quibus ea, quae iam superius expendenda proposui, perspicue confirmari videntur. Sermone VII. haec habet: *Auctor itaque vitae nostrae conditione est mortuus, ut nos illius privilegio viveremus.* CRVCIFIXVS ergo est Dei Filius, non ut CRVX

CHRISTVM foedaret , sed ut Sacramento CHRISTI CRVX nostrae fieret insigne victoriae . Denique nos omnes , qui CHRISTI confessione gaudemus , CRVCIS signaculo gloriemur . Neque vero Christiana quis potest militia censerī , nisi fideli manu Vexillum crexerit CRVCIFIXI . Ob hanc CRVCIS mortem , sicut legitur , exaltavit Omnipotens CHRISTVM suum , Nomenque illi super omne nomen dedit . Dedit illi Nomen super omne Nomen , cum ditioni , potestatique eius caelestia tradidit , Mundum , & Inferna subiecit , ut ait ipse Salvator . Omnia mihi tradita sunt a Patre meo in caelo , & in terra . Et in Sermone IX. de Paschate : *Rident Gentes quod , Crucifixus est Cristus , non intendentes , quia per Crucem illius mundus intremuit , etc. & nos veneremur CRVCIFIXVM , ut mereamur eum videre Regnantem . Elegit enim mori , non ut illum sibi vindicaret Infernus , sed ut mortuos a mortuis liberaret .* Plura hic adferri possent de cultu , atque adoratione Imaginis , Vultus , & Iconis CHRISTI Salyatoris , in Ecclesia tum Orientali , tum Occidentali , si alia observanda non superessent . Complura adferunt exempla praelaudati praestantissimi Praesules GEORGIVS loco citato , & BOTTARIVS in Tomo II. Romae Subterraneae ,

V. Illud breviter notandum , nec silentio praetereundum videtur , quod quemadmodum primaevi Christiani Sacratissimum CHRISTI Monogramma exaltare , ac sublimiore in loco , veluti in throno , & maiestatis sede extollere consueverunt ; ita etiam CRVCEM Domini omnibus divinis honoribus adfecerunt , ac in fastigiis Ecclesiarum , & Arcuum Triumphalium , supra Altaria extulerunt , atque elevarunt , ut omnes adspicientes praesentiffi-

tissimum salutis, vitae, & pacis aeternae praesidium, & adversus tartareos hostes scutum inexpugnabile obtinerent: Sancti Patres, ut ostenderent quantae dignitatis, & gloriae esset CRUCEM gerere, & salutare, hoc Signum ubique adhibere: illud in CHRISTI vertice, in eius nimbo, sive diademate, & quidem rutilantibus gemmis distinctum, in eius pectore, in manibus, iisdem etiam velatis ab eo teneri voluerunt, exprimendumque curarunt. Nullum in Ecclesia mysterium, nullum Sacramentum, nullum vas, nullae vestes, nullus ornatus sine CRUCE, & ipsi Ecclesiarum parietes, fastigia ianuarum ingressus CRUCE insigniti, ac decorati, ubique in vetustis iam editis monumentis spectantur, & apud Scriptores memorantur. Frequenter etiam in vetustis primorum Christianorum sepulcris cernitur Panis Eucharisticus Cruce signatus ⊕ in hunc modum: quo symbolo Ecclesiae Fidelium unitas, unum Baptisma, communio Sanctorum, unaque Fides mentium, & pietas actionum hoc Unitatis ineffabili Sacramento, ut mihi verisimile est, designatur. Inde mos, praesertim ex eo tempore, quo Sanctissima Domini CRUX inventa est anno cccxxvi. obtinuit, ut maxima cum pompa in supplicationibus cum candelabris, cereis, & facibus deferretur, & quotannis etiam balsamo inungeretur. Praeclarum huius ritus testimonium adfert Celeb. Mabillonius ex Libro Ioannis Diaconi de Ecclesia Lateranensi, in Appendice Ordinis Romani num. xiv. pag: 572. in Tomo II. Musei Italici; quod arbitror Lectori Hagiophilo pergratum fore, si adferam: *In Sacro Palatio est quoddam S. Laurentii Oratorium, in quo tria sanctissima computantur Altaria. Primum in arca cypressina, quam Leo Papa III. condidit, tres ca-*

psae sunt . In una est CRUX de auro purissimo adornata gemmis , & lapidibus pretiosis , id est , hyacinthis , & smaragdis , & prasinis . In media CRUCE est umbilicus Domini Nostri IESV CHRISTI : & desuper est inuncta balsamo , & singulis annis eadem unctio renovatur , quando Dominus Papa cum Cardinalibus facit Processionem in Exaltatione Sanctae CRUCIS ab ipsa Ecclesia Sancti Laurentii in Basilicam Salvatoris , quae adpellatur Constantiniana . Et in alia capsula argentea , & deaurata cum historiis est CRUX de smalto depicta , & intra capsulam illam est CRUX Domini Nostri IESV CHRISTI : & in tertia capsula , quae est argentea , sunt sandalia , idest calceamenta Domini Nostri IESV CHRISTI . Est iterum ibi alia capsula deaurata , ubi est de Ligno illo Sanctae CRUCIS , quam Eraclius devicto Chosroë secum tulit de Perside &c. Exstat in meo Museo , paucis ab hinc mensibus adquisita arcuella lamellis aereis inauratis tecta , picturis encausticis , sacrisque Imaginibus CHRISTI CRUCIFIXI quatuor cum clavis , & Evangelistarum sacris symbolicis Animalibus undique ornata , quam alibi proferam , quum de Hierothecis Ecclesiae vetustis erit sermo , in qua pretiosae CRUCIS vivificum Lignum cum Sanctorum Lipsanis reconditum fuisse adparet ; nam in dextro latere ostiolum est , quod aperitur , & clavi etiam clauditur .

VI. Haec & alia pervetusta Monumenta , praefertim vero Diptycha ex ebore , in quibus Christi Passio , idemque Crucifixus exstanti parumper opere sculptus est , ansam mihi opinandi dederunt , CHRISTI CRUCIFIXI IMAGINES non fuisse primitus ex integro anaglypho opere fabrefactas , sed in Crucibus
vel

vel aureis vel argenteis, vel etiam ex aere inaurato, lineari dumtaxat caelatura, ut vulgo dicimus *di-graffito*, expressas fuisse; quod etiam superius animadvertebam: His, ligneis in Crucibus succedunt picturae, in quibus ad vivum coloribus expressus cernitur Redemptor noster in patibulo suspensus, capite ornato nimbo inaurato, & non parum a Crucis planitie promittente atque elevato, velatis post umbiculum ad genua usque prolixiore panno pudendis, & utroque femore, manibus pedibusque singulis perforatis, cuius aliquot Icones adhuc Florentiae spectantur, & saeculo tum X. XI. & XII. pictae creduntur, qualis illa CRUCIFIXI Imago, quae Sanctissimo viro IOANNI GUALBERTO caput flexit, ut veniam ab eo hosti datam die Parasceves probaret, de qua non pauca notatu digna adtuli in Tom. III. Inscriptionum ant. Etruriae Urbium pag. 345. quemadmodum etiam & altera eidem paene similis, quae in meis aedibus spectatur, quam olim fuisse cultam in Florentina Cathedrali Ecclesia ex inventis nuper documentis mihi constat: Hanc neglectam ab antiquitate, & squalore obsitam mihi petenti dono dedit Illustriss. Aemilius Eques Lucius, quaeque ex Domino Aedilium eiusdem Ecclesiae apud me migravit. Exstant etiam in Museo meo duae ex aere Cruces Stationales, quarum altera, quatuor tantum in utraque parte orbiculis sive clypeolis ornata est, & in his caelatae sunt Imagines symbolicae quatuor Evangelistarum, nec non Angelorum, & Mariae Virginis, & S. Ioannis Ap. & Evang. in altera vero praeter Imagines hasce in Cruce graphio insculptus est IESVS CRUCIFIXVS. Sequioribus saeculis facile saeculo XIII. & XIV. super hanc ipsam Imaginem adpositus fuit integro opere anaglypho Do-

minus noster CRUCIFIXVS, qui ex ea a me abstractus apud me seorsim servatur. Haec memorare non abs re visum est, ut probarem SS. Patrum auctoritatibus, & Monumentis ipsis, sensim in Ecclesia apud Fideles introductam fuisse CRUCIFIXAM Imaginem, quum apud primaevos Christianos Pastor Bonus, Agnus Immaculatus, Crux ipsa simplex & nuda, mox gemmis pretiosissimis, coronis, floribus, columbis, et palmis ornata, rubro colore tincta, uti superius ostendimus, totius mundi Redemptorem in Cruce suspensum, & pro nostra salute passum, ac mortuum referret.

VII. Sed hoc in loco, ubi agendum superest de publica, ac solempni IESV CHRITI CRUCIFIXI in Ecclesiis expositione, & adoratione, illud observandum est, primum Redemptoris Imaginem in Cruce suspensi propositam fuisse Fidelibus adorandam non in humilibus, sed in augustioribus Basilicarum locis, nempe in triumphalibus Arcubus, in Absidibus, in Tribunalibus, in Thronis, in fastigiis, ac magnificis sedibus, atque in vertice Ciboriorum. Ciboria columnis quatuor sustinebantur: inter has vero positae erant transversae virgae ferreae cum catenulis, e quibus vela & cortinae pendebant, quibus Altare circumdabatur, et obumbrabatur. Huiusmodi catenularum reliquiae in vetustioribus Urbis Basilicis a doctis Viris observatae sunt, praesertim ad Altare S. Mariae in Cosmedin; sed Ciboria omnium vetustissima, de quibus luculenter agit Praestantissimus Praesul BOTTARIVS in Roma subterranea, Tom. I. pag. 210. paulatim ac sensim sequioribus saeculis in desuetudinem abiire. In Vitis Pontificum Tom. I. pag. 388. a Celeberrimo Praesule Blanchinio editis, et illustra-

lustratis, haec ad rem nostram de LEONE III. qui electus est Pontifex Maximus anno Christi DCCCXLVII. memorantur: *Ipsè autem a Deo protectus, venerabilis, & almissicus Pontifex, fecit in Basilica B. Petri Apostoli nutritoris sui, IN MEDIO BASILICAE, Crucifixum ex argento purissimo, pensantem libras septuaginta & duas. Alteram CRUCIFIXI Imaginem ex argento fecit in Basilica D. Pauli. Sacras Imagines obiter adnotare lubet etiam ex cera pictas, ex auctoritate S. Ioannis Chrysostomi, quam adfert Epiphanius Diaconus in VII. Synodo: Ego ex cera fusam amo picturam pietatis ergo factam.* Haec circa tempora mos inolevit, duravitque usque etiam ad sequiora, ac fere ad aetatem nostram, ut veneranda Christi Mysteria, Gesta, Vita, Passio, Resurrectio, in caelum Ascensio, in sacris vestibus acu, vel textili opere, adiectis pretiosis gemmis ac margaritis, pingentur, atque tum in iisdem sacerdotalibus vestibus, tum etiam in velis Altarium Historiae ex veteri, ac novo Testamento desumptae, & Imagines, & gesta Sanctorum exprimerentur, eodemque fere tempore non tantum in vestibus sacris verum etiam in ianuis, & valvis aeneis Ecclesiarum, quarum iconas exhibet Ciampinius, & Florentiae & Pisis non pauca exempla, quae adhuc perennant, spectantur. De his frequens mentio in Pontificum Vitis penes Clarissimos Praesules Blanchinum & Vignolium, & apud Cl. Praesulem Georgium in praelaro Opere de Liturgia Pontificis Maximi, ubi praesertim de Sacris Pontificalibus Vestibus agitur, atque etiam apud Boldettium, & alios veterum Sacrorum Monumentorum & Liturgiarum Interpretes. Primum vero CRUCES Sacrarum dumtaxat Vestium ornamenta fuere, quae etiam

etiam in toto Pontificis Maximi sacro amictu adhuc retinentur; ipsique Reges ac Reginae cruciferis vestibus induti in publicum procedere maxime gloriati sunt, ut supra monebam pag. 163. Frequens spectatur Signi adorandae CRVCIS usus in Ecclesiis; & adhuc ab ipsa earum dedicatione sculptae vel pictae ex rubro colore Cruces Dominicae in parietibus exhibentur, & quidem aurea corona, vel picto circulo coronatae, quod e divinis mysteriis apud nos aeternae salutis, ac vitae symbolum sint, docente Iustino Martyre in fine Apologiae ad Antoninum Augustum, quem vide, atque una etiam teste Rufino, Socrate, & Sozomeno, quos citat Palaeotus de Sacra Sindone num. 11. & Gretserus Lib. I. de Cruce Cap. 51. CRVCI sacra emblemata, & Historiae successerunt. Sed de his satis. S. Leo IV. ornamentis pretiosis CRVCEM exhibentem CHRISTVM CRVCIFIXVM ornavit, ut constat ex praelaudato Blanchiniano Opere de Vitis Pontificum: *Fecit etiam idem Beatissimus Praeses post depredationem Saracenorum in Ecclesia Beati Petri Apostoli CRVCIFIXVM mirae magnitudinis, constructum cum gemmis hyacinthinis, de argento purissimo deauratum, pensantem libras septuaginta, & alias gemmas albas septem (forte legendum alabandinas) maiorem unam. Demum, quae de Sergio III. Pontifice Maximo memorantur ab Ioanne Diacono Libro de Ecclesia Lateranensi penes Mabillonium in Appendice Ordinis Romani pag. 575. silentio praetereunda non sunt. Fecit (inquit) in Basilica Sancti Salvatoris Crucem auratam cum CRVCIFIXO: argenteas duas, unam habentem CRVCIFIXVM totum de auro, & AGNVM de auro cum gemmis. Cruces argenteas IV. in quibus gravatae (grabatae) pendent. Divini AGNI, quae*
hoc

hoc loci fit mentio, opportune me admonet, ut heic non tantum observem, & repetam mysticam eius cum CRVCIFIXO DOMINO unionem, eiusdemque mysterii divinae Passionis, & humani generis Redemptionis significationem; verum etiam & Incarnationis, & Resurrectionis eum typum fuisse, quod testatur perspicue Prudentius Hymno III. Cathemer. ac praecipue S. Zeno Veronensium Antistes Lib. II. Tract. LXII. de Exodo IX. *Cum haec ita sint, a quibus, quomodo, unde Pascha celebratur? Adde quod AGNVM legitimum suo vitio, quem invenerant, perdidit: quem Scriptura designabat ex ovibus & haedis: ex haedis utique, propter peccatricis indumentum carnis; ex ovibus, propter spiritum maiestatis: qui primitivus est dictus, quia praeter Patrem ante ipsum nullus est primus: maturus, quia aeternus est: perfectus, quia Dei virtus Deique sapientia est: immaculatus, quia peccatum non habet solus: salutaris, quia mortem mutavit in vitam: propter nos qui est occisus, & vivit: sepultus, & resurrexit: homo aestimatus est, & inventus est Deus gloriosus in saecula saeculorum. Si Iudaei vacuatae imaginis recordatione gloriantur, quanto magis Christianus, in quo NON EST FIGVRA, SED VERITAS? Eadem fere repetit superius Lib. II. Tract. LV. de Exodo II. ad quae loca vide Clarissimos Interpretes Ballerinos, & Franciscum Sparaverium.*

VIII. Sed plane augustiorum sedium, in quibus CRVCIFIXI Redemptoris Imago Fidelium adorationi exponebatur, ad hanc usque aetatem perdurat exemplum celeberrimum, & notatu dignum in Basilica Baptistarii Florentini, ubi in Octava Epiphaniae Domini, & in Festo Nativitatis S. Ioannis Baptistae in medio eiusdem Basilicae super ar-

gen-

genteum Altare, de quo supra Cap. II. num. v. nonnulla adnotabam, peralto Tabulato aulaeis ornato impositum, augustissima CRUX ex argento cum CRUCIFIXO Domino mirae magnitudinis, & immensi perelegantis operis, cum parvis signis, Sanctos viros referentibus, statuitur, ut ab omnibus adoretur; ne quid dicam de reliquis pretiosis ornamentis, quae in eodem perinsigni argenteo Altari anaglyphis ex argento Historiam S. Ioannis Baptistae exhibentibus ornato, publicae ostensioni exponuntur. Tanti aestimatum est hoc admirandum opus, ut a Florentina Republica summo belli discrimine vexata, ingenti pecunia oppignoratam fuisse constet ex nostrorum Historicorum Monumentis, de quibus alibi sermo erit. Nec dabito hunc ipsum sacratissimum ritum exponendi in medio Basilicarum CRUCIFIXI Imaginem in thronis, atque in sublimibus fastigiis, vel in Altaribus ornatissimis; apud alias Europae Ecclesias adhuc vigere; qui ritus a primitivis Christianis acceptus est, qui Crucem, ut ostendimus, eminentioribus in locis exaltare consueverunt: quare solemnitas fuit penes Orientis Ecclesias, & apud Graecos Crucem adorandam exponere in IV. Dominica magni Ieiunii, quod apud Ecclesias Occidentis Feria VI. in Parasceve obtinuit; quia ea die Redemptor noster *operatus est salutem in medio terrae.* Quod vero a primis ipsis Christianae Religionis saeculis, ut ostendimus, ante conspectum Fidelium, non CRUCIFIXI Imago, sed sola nuda CRUX exponeretur, colligi etiam potest ex prisco ac solempni ritu in Feria VI. in Parasceve in omnibus Ecclesiis usurpato, qua CRUX DOMINICA velo connecta ter ostensa, et ab Antistite, sive Cleri Principe ab imo gradu in terrae planitie per alios duos

duos Altaris gradus ascendente: ad singulas offensiones et adorationes elevatur, et exaltatur: quae mox ab omnibus utroque genu flexo adoratur tum ab Ecclesiasticis, tum a Saecularibus, atque etiam humillima devotione osculatur: postquam cantatum est: *Ecce LIGNVM CRVCIS, in quo Salus mundi pependit: Venite adoremus.*

IX. Saevientibus impiis Christianae pietatis hostibus Iconoclastis, & CRUCEM DOMINICAM & CRUCIFIXI Imaginem ex Ecclesiis auferre ac diripere conantibus, sacra Diptycha in usu fuere, quae dum perageretur in Altari divinum Mysterium, exponebantur; mox eo peracto, in Sacrario diligenti cura recondebantur. In his praesertim ex ebore Diptychis, vel etiam pictis plicatilibus Tabulis, adiectis antiquis historiis ad eius vitam, mortem, et gloriam pertinentibus, CRUCIFIXI Imago exhibetur. Petrus Cluniacensis, qui floruit saeculo X. ubi Petrobusianorum errores refellit, de iisdem haec scribit: *Post Baptismum negatum, post Cruces exustas, post Tempia destructa, ut nihil sacrum puniendum vestra temeritas relinquat; quarto iam loco ad ipsum CRUCIFIXVM, & Templorum Dominum, & Baptismi largitorem se extendit: & non tantum, quae eius sunt, sed & ipsum Ecclesiae suae auferre molitur.* Hinc penes non paucas Galliarum Ecclesias mos obtinuit non exponere in Altari Crucifixum Dominum nostrum, & ad haec usque tempora servatur. Carthusiani & Dominicani Monachi, qui prae ceteris antiquorum rituum tenaciores fuerunt, quod sacrum Mysterium peragentes non eant ad Altaris medium, ut dicant *Kyrie eleison etc.* Claudius de Vort inde id ortum opinatur, quod olim in Altari vetustissimarum

rum Basilicarum haud exposita est CHRISTI CRUCIFIXI Imago, ad quem sacrum istud *τρισάγιον* dirigebatur. Secutis temporibus invaluit, ut CRUCIFIXVS initio recitationis Canonis adlatus publicae adorationi exponeretur, ut hodie fit apud easdem Ecclesias: qui in medio Altaris tamdiu retinetur, donec totus Canon absolvatur, vel usque ad exactam Panis & Vini consecrationem, ut salvificae IESV CHRISTI Passionis memoria altius Fidelium mentibus, & cordibus infigatur, quod & in Missa declaratur: *Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*: atque iuxta illud Pauli Apostoli: *Quotiescumque manducabitis Panem hunc, & Calicem bibetis, Mortem Domini annuntiabitis etc.* Aeditui vero Ecclesiarum ac Presbyteri, vel Diaconi, ut ab eo onere vacarent, nempe, ne ad quodlibet Sacrum adferrent Diptycha, seu pictas plicatiles Tabulas, vel CRUCIFIXI REDEMPTORIS Imaginem, sensim posthabita hac cura, perpetuo mansuram eandem Imaginem in Altaribus statuerunt. Veteres Liturgiae decernunt, ut Quadragesimali tempore ex Altari *cuncta auferantur ornamenta, Cruces, Imagines etc. quae vero auferri nequeunt, velentur*. Nunc vero a quibusdam antiquiores Galliarum Ecclesias ad Altare adfertur velum vel nigri, vel violacei coloris, in quo pictus est Dominus IESVS in Cruce suspensus: & quia oblivione & temporum vario cursu sensim sive recedunt, sive non expenduntur verae sacrarum rituum ac caerimoniarum rationes, in nonnullis Ecclesiis ratio huius moris ignoratur: quapropter in quibusdam Ecclesiis velum picturis vacuum adfertur, & Diaconus CRUCIFIXI integro opere exstantem Imaginem ad Altare adfert. In aliis quibusdam Ecclesiis velo tectus Crucifixus in Sacra Synaxi exponitur,

nitur, & in ipsa actione, vel consecratione detegitur. Dum haec scribo de CRUCE, & CRUCIFIXI Imagine, optime video me plane inopem a divite copia factum fuisse. Alii post me doctiora, et luculentiora praestabunt; mihi vero humanissime veniam ipsi dabunt, qui multis distractus atque disturbatus curis pauca haec, ut mei Commentarii scopo intervirem, in medium adtuli.

CAPVT X.

In LIGNO Sanctissimae CRVCIS, quod in Thesaurio Baptistarii Florentini adservatur, IESVS CHRISTVS CRUCIFIXVS cur CAPITE MITRATO sculptus, inquiritur, & expenditur.

I. **H**IS haud inutili, ni fallor, labore, expensis, revertor ad praecipuum huiusce mei Commentarioli argumentum, ad expendendum videlicet inlustrandumque MITRATVM CRUCIFIXI CAPVT, quod non sine ratione, & mysterio a sacro Caelatore, &, ut simile vero est, non sine Sanctorum aliquot Patrum, sive alicuius Ecclesiae Antistitis praescriptione & iussu, & quidem praevio alio aliquo exemplo factum arbitramur, uti superius Cap. II. iam diximus. Quod enim in vitali Sacrosanctae CRVCIS LIGNO apud Orientales mos aliquando fuerit Christum in Cruce suspensum, additis etiam Sanctorum Imaginibus, insculpere, testatur, & docet praeter alia iam exposita exempla, ea pretiosissima atque insignis Vivifici LIGNI Sanctae CRVCIS particula, quae Romae adservatur, & visitur in Sacratio Apostolico, quam eidem Praefectus Fr. Angelus Rocca primus omnium adtulit, & Commen-

mentario suo inlustravit, de qua pariter supra sermo habetur in §. IV. Cap. IV. Illud vero notandum, quod lamellam auream, schedulae instar, compendiaris hisce notis insignitam, ✠ IS. XS. hoc est: *Iesus Christus*, posteriori aevo additam, & ab Italo artifice scriptam fuisse existimamus. Hinc coniecturae locus, ut subspicer, & hanc insignem Sanctissimi Ligni Crucis Christi portiunculam, quae in Florentino Baptisterio colitur, ex Hierosolimis, vel ex aliqua Orientis Ecclesia prolatam fuisse, & dono datam CAROLO MAGNO Augusto, a quo Maiores nostri, non tantum eius praesentia, verum etiam liberalitate ornati, acceperunt, quod ex eorum traditione, atque ex adlatis superius Inscriptionibus in vetustis Thecis insculptis didicimus. Quia vero Redemptor noster in nostra CRUCE sine barba effictus est, & sine capillis, si quis hanc sculpturam non Graeco, sed Europaeo Caelatori tribuendam esse censebit, minime repugnabo; & si quis etiam sculpturam hanc ad aetatem eiusdem Caroli Magni referre voluerit, & ipse calculum addam. Habemus iussu eiusdem CAROLI MAGNI Imaginem Christi sedentis in throno pictam musivo opere in tholo Aquisgranensis Basilicae, ab eodem Rege constructae circa annum DCCCII. in quo Christus veluti Pontifex in folio sedens sinistra librum tenens, dextera elevata benedicens, talari tunica amictus est, cui impositum paludamentum rubri coloris, ante pectus gemmata fibula apte necitur. Nulla in re differt eo Pontificio, sive Sacerdotali amictu a Pluviali, quod in usu adhuc est. Pictura haec Musivi Operis adfertur a Cl. CIAMPINIO Tab. XLI. Par. II. veter. Monum. & pag. 134. luculenter describitur. Quare liquet, eum CHRISTVM DOMINVM tanquam summum Pontificem, sum-

mum-

mumque Ecclesiae Sanctae suae Sacerdotem divi-
 no consilio exprimendum curasse; caelo undique
 stellis distincto, ac radiante. Si igitur eiusdem CA-
 ROLI AVGVSTI iussu, Christus Dominus Pontificali-
 bus vestibus pictus est; non erit improbable &
 MITRATVM eius CAPVT in hoc SS. Crucis LIGNO eo
 iubente sculptum fuisse. Eodem Pontificio paluda-
 mento sive pluviali ornatus sedet in folio CHRIS-
 TVS in aeternum Sacerdos, & Pontifex Magnus
 secundum ordinem Melchisedech, expressus in Cru-
 ce imaginata Stationali ex argento, quae servatur
 in Ecclesia Lateranensi, & describitur, atque ad-
 fertur a Ciampinio Vet. Mon. Par. II. Tab. XIII.
 pag. 47. quem vide. Praeterea saeculo octavo, no-
 no, & decimo summorum Pontificum Romanorum
 imagines tonsis capillis, & sine barba in sacris
 eius aetatis monumentis exhibentur, & spectantur;
 quod nuper pererudite in Pontificum perratis Num-
 mis observavit V. C. Ioseph Comes Garampius,
 Patricius Ariminensis, in Dissertatione de Nummo
 argenteo BENEDICTI III. P. M. pag. 129. Adce-
 dit Picturarum ex musivo opere auctoritas, in qui-
 bus LEO III. Summus Pontifex vultu imberbi exhi-
 betur apud Nicolaum Alemannum de Lateranensibus
 parietinis pag. 10. & 70. & cum eo pictus est ea qui-
 dem aetate CAROLVS MAGNVS, qui etiam, ut in fron-
 te Bibliorum, eius iussu exaratorum & pictorum,
 sine barba, mento raso, vel detonso exhibetur.
 Illud etiam in nostra, quae in Florentino Baptisterio
 exstat CRUCIFIXI Imagine, observandum est, nec
 in manibus, nec in pedibus, qui scamnulo, sive
 subpedaneo asserculo insistent, adparere clavorum
 fixuras, nec in latere vulnus. Praeter haec ani-
 madversione plane dignum est, Redemptoris Ca-
 put Mitra Pontificia ornatum; quod factum vide-
 tur,

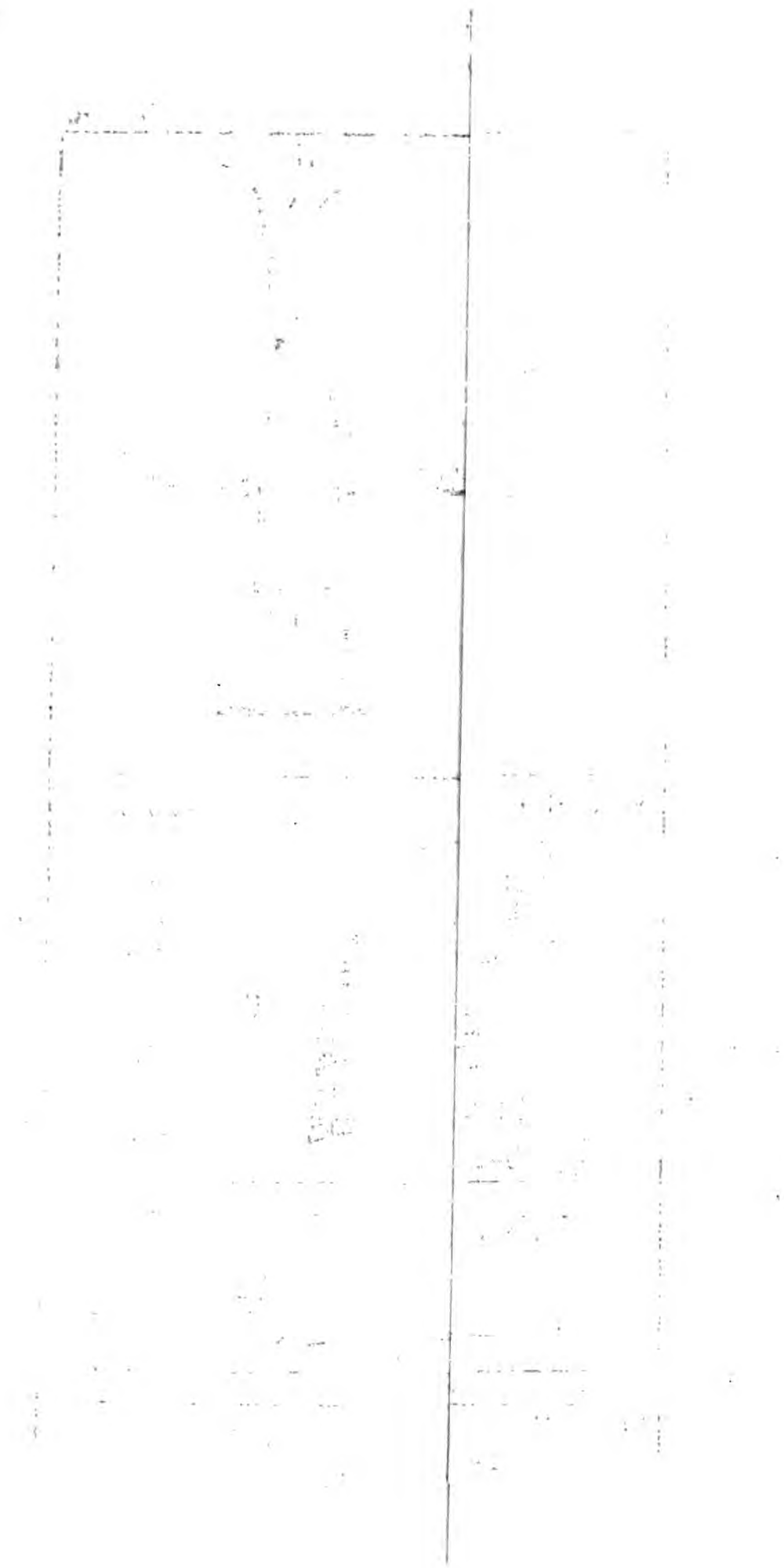
tur, ut IESVS CHRISTVS iuxta ordinem Melchisedech non tantum Sacerdos, & Pontifex Magnus designetur; verum etiam ut omni gloria, & honore dignus habeatur, colatur, adoretur; quamvis a perfidis Iudeis omni ignominia, omnibusque opprobriis saturatus fuerit; iuxta propheticum illud David Regis de eo oraculum: *Gloria, & honore coronasti eum, Domine; posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.*

II. Tertullianus adversus Iudaeos num. XIV. duos Christi adventus praenotat, ac distinguit; alterum quum humilitatem conditionis humanae suscepit, novissimus virorum factus, ignominia hominum & abiectione populi, a Deo percussus in passione sua, & inter iniquos reputatus propter iniquitates nostras; alterum vero quum omnia in eius potestate tradidit Pater, constituitque eum Iudicem vivorum. Post multa haec Tertullianus subdit; *Sic & apud Zachariam in persona ipsius, immo & in ipsius nominis Sacramento, verus summus Sacerdos Patris CHRISTVS IESVS, duplici habitu in duos adventus delineatur. Primo sordidis indutus est, idest, carnis passibilis & mortalis indignitate; quum & Diabolus adversabatur ei, auctor scilicet Iudae traditoris, qui eum etiam post baptismum tentaverat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus PODERE, & MITRA, & CIDARI munda, idest secundi adventus: quoniam gloriam, & honorem adeptus demonstratur. Apertius postmodum secundum Christi adventum ostendit: Sed IESVS iste Christus, Deū Patris SUMMVS SACERDOS, qui primo adventu suo humana forma & passibilis venit in humilitatem usque ad passionem; ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam*

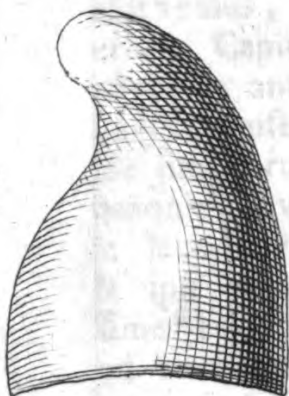
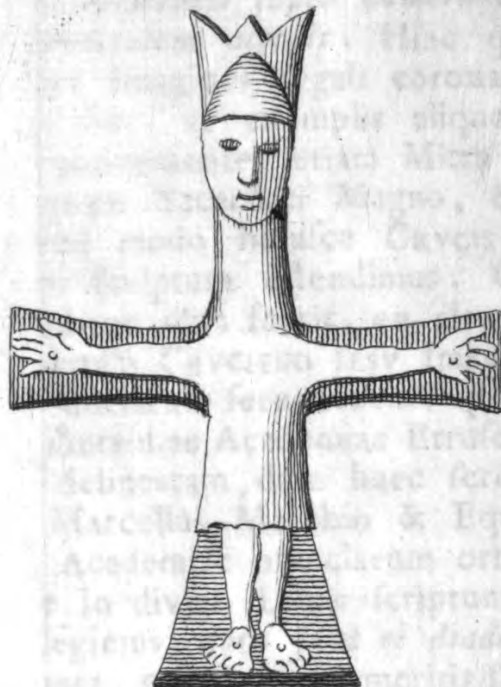
suam indutus podere, SACERDOS in aeternum Dei Patris nuncupatus est. Nihil ad rem nostram discretius Eodem Sacerdotali, seu Pontificali amictu ornatus IESVS CHRISTVS Dei Filius S. Ioanni Evangelistae adparuit, vestitus nempe podere Sacerdotali, & zona aurea alte succinctus, ut in eius divina Apocalypsi narratur; sed quum Tertullianus eum quoque ornatum *Mitra*, & *cidari munda* dicat; opinor, non solum apud Ecclesias Orientis, verum & Occidentis quoque morem deinde obtinuisse, ut Christus Dominus Cruci adfixus CAPITE MITRATO, vel pictus, vel sculptus exhiberetur. In Tabula superius edita Cap. IX. p. 172. alterum exemplum num. II. adiecimus, depromptum ex praelaudato opere Ioannis Baptistae Casalii de veter. Christianor. Ritibus Cap. II. pag. 3. nempe alteram CRUCIFIXI MITRATI Imaginem vetustissimam; qualem etiam ostendit mitra perparva, atque humilis pileolum referens: cuius quidem formae saeculis longe remotioribus in usu fuit; sequentibus vero non solum augustior, atque altior facta est, verum etiam sensim pretiosis gemmis & margaritis, historiis, & phrygiis operibus ornari mos fuit. IESV CHRISTO aeterni Patris Filio, vero Deo, & vero Homini, a dextera Dei exaltato, postquam in Cruce opprobriis saturatus est, & vitam suam, & sanguinem pro mundi redemptione dedit, confusione contempta, tres coronae adtributae sunt honoris, dignitatis, ac potestatis causa, *Sacerdotalis*, *Pontificia*, *Regia*, sive *Regalis*: quia Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech; quia Pontifex Maximus, a quo omnes Pontifices, & Sacerdotes Sacerdotium acceperunt; quia Rex Magnus ex natura etiam & origine, e Sacerdotali, & Regia Stirpe prognatus; *Rex pacificus magnificatus*

tus est; cuius imperium super humerum eius; & Gentes in hereditatem accepit. Hinc quum antiquae CRUCIFIXI Imagines regali corona, & diademate ornatae sint, ut exemplis aliquot superius indicavimus; convenienter etiam Mitra eius capiti datur tanquam Sacerdoti Magno, & Pontifici Maximo, quod modo huiusce CRUCIS nostrae e VITALI LIGNO sculptura ostendimus. Quod vero id non tam rarum olim fuerit, en alterum exemplum in pervetusta CRUCIFIXI IESU Imagine ex aere, altitudinis unciarum fere decem, quae servatur in Museo Celeberrimae Academiae Etruscorum Cortonae; quam deliquetam, dum haec scribo, ad me misit V. C. Marcellus Marchio & Eques Venerus, eiusdem Academiae praeclarum ornamentum. Quare optime in divino Libro scriptum de Christo Domino legimus, *data sunt ei diademata multa*; quia dignitate, potestate, & meritis suis, omnia, quae habuit, nobis contulit ad salutem.

III. Mitrae Pontificiae varias formas, & ornatus ut accurate observemus, in tribus Segmentis adlatae ibidem in superiore Capite IX. Tabulae ostendunt, quas a meo Pictore ex antiquis sinceris monumentis pingendas curavi. Censent Heterodoxi Mitram, & Regnum esse summorum Pontificum cum superbiae, tum ambitionis novum inventum: qui quantum in aperta luce caecutiant, & alios immaniter fallant, & ipsi quoque fallantur, satis superque evidentissime liquet. Illud aegre multo magis fero, quod non desuere aliqui ex Orthodoxis Scriptoribus, qui censuere, mitrae usum in Dei Ecclesia haud notum fuisse ante saeculum decimum; quos etiam valde hallucinari, plurima, quae ex ipsis antiquis monumentis clarissima testimonia adfer-

II

3

4

J. DM. III. SYMBOL.

adferri possunt, evincunt. Et qua nam ratione negari potest summis Ecclesiae Sanctae Dei Hierarchis, & Episcopis eximium hoc ornamentum, quod Sacerdotii, Dignitatis, & Potestatis est insigne, quum & apud omnes Nationes, inanium Deorum Antistites, Sacerdotes, Sacrificuli, Flamines caput ornatum gesserit, vel mitra, vel pileo, vel capulo, vel galericulo, vel vittis, infulis, aliisque capitibus integumentis, & ornamentis? quae non solum spectanda nobis offerunt complura antiqua monumenta, gemmae, signa, anaglyphæ, numismata, gemmae; verum etiam plurimi Scriptores locupletissimi diserte testantur: quae quum perspecta sint Eruditis, non memoramus.

IV. Reliquis omnibus huiusce ritus exemplum dedisse mihi videntur Aegyptii, qui Sacerdotum, & Antistitum suorum capita peralta mitra ornarunt, cuius figuram exhibeo in SEGM. I. eiusdem Tabulae num. I. Hanc gerit caput Sacerdotis, quod ex aere inaurato egregio opere fabricatum exstabat olim in Museo Ioannis Nardii, qui adtulit post Adnotationes suas in Lucretium Tab. VIII. Fig. II. pag. 656 nunc vero in meo Museo adservatur. Hinc schema sacrae mitrae desumptum, vel antiquissimi exempli norma petita videtur, quum eius formam clare imitentur Pontificum Romanorum vetustiores Mitrae, & Regna, quae in Segmento II. & III. in eadem Tabula a me adferuntur. Ne quis vero eam pro insigni gestasse Sacerdotes Aegyptios dubitet, ecce apud Cl. Ciampinium Sacrificulorum Aegyptiorum pompa, qui omnes adsimili mitra ornatum habent caput, ut exhibet antiqua pictura, quam ipse adfert in Par. I. Veter. Monum. Tab. XXIV. pag. 60.

V. Nec vero, quod hae primum simplices & purae, neque nimis ornatae fuerint, Summorum Pontificum ambitioni tribuendum est, quod sensim sequentibus saeculis ornari gemmis, & unionibus consueverint, quum ex adlato schemate num. 2. SEGM. I. perspicue pateat Arsacis Orodii Parthorum Regis XIV. & successorum tiaram, non solum infulis, verum etiam unionibus, miro opere ornatam fuisse; quod testantur numismata a Vaillantio edita in eorundem Regum Historia.

VI. Id ipsum de Persarum tiara adfirmamus. Abgari quoque Arabum Reges, Edessenorum Domini, in editis numis adsimili capitis ornamento insigniti spectantur, & infulati, quos vide apud Vaillantium, Patinum in M. Aurelio pag. 240. & in Gordiano Pio pag. 378. & apud alios praestantes Numographos. Pileus Phrygius, quo non solum Sacerdotum Graecorum, verum etiam Etruscorum caput condecoratur, ut videre est in adlatis a me Vrnis Etruscis, imitatur Aegyptii Antifitis coronamentum, quum tamen eius apex incurvus sit. Hoc vel simili capitis honestamento decorantur in vetustis Christianorum Monumentis Sancti Orientis Magi, & in picturis Sacrorum Urbis Coemetricorum Orpheus; de quo multa egregie observat diligentissimus Praeful Bottarius Par. II. ad Tab. LXIII. LXXI. Divinitatis argumentum apud veteres Etruscos & Latinos, elapsis bis mille & amplius ab hinc annis, fuit tutulus, de quo non pauca in meo Museo Etrusco adnotavi. Iconem vetustissimi tutuli habes in eodem SEGM. I. num. 4. Integrum Laris huiusce simulacrum ex aere ex Museo Capponio ex testamento migravit in Celeberrimum Museum Kircherianum Collegii Roma-

mani. Infulae, seu vittae ex utraque tutuli parte pendent, aures tegunt, & sub mento peculiari modo iunguntur. Integram alibi dabimus eius effigiem, & iconismum cum altero adsimili Laris simulacro tutelato, ad cuius pectus bulla pendet.

VII. Pontificum Romanorum mitrae primum, ut diximus, humiliores fuere: quas D. Augustinus *apices* adpellat: eas vero gemmis pretiosissimis, & margaritis tunc ornari consuevisse arbitror, quum ipsi Imperatores Christiani, atque etiam Augustae Feminae infinitis paene unionibus caput suum onerare coeperunt. Non solum diademata ornata gemmis in Constantini Magni numis, & successioribus spectantur; verum etiam galeae multis unionibus condecorantur: quae exempla ex numis adlatis a Du-Cangio in Historia Byzantina, a Bandurio, aliisque Numismatographis obvia sunt. In SEGM. II. num. 1. non abs re visum est indicare caput gemmata mitra ornatum Theodoraе Augustae, coniugis Iustiniani Imperatoris, ex veteri pictura musivi operis, quae spectatur Ravennae in sacra Aede S. Vitalis, in Sacelli maximi pariete iisdem picturis decorato anno Chr. DXLVII. a Rubeo, & Alamanno adlata, ex quibus protulit Du-Cangius in laudata Historia pag. 97. & videri potest apud Ciampinium in Par. Veter. Monum. Tab. XXII. Cap. IX. pag. 73. Gemmis quoque ornata mitram S. SILVESTRI Papae, qua eum donatum perhibent a Constantino Magno, nolui praeterire, cuius icon exhibetur in eodem Segmento num. 2. Ea Deiparae Virginis in throno sedentis cum Iesu in gremio, adstantibus hinc inde Angelis, emblemata praefert, & septem stellis, gemmis, & litteris ornatur. Eius partem, ita

imaginatam, ut veteres dixere, adfert F. Angelus Rocca Camers, Apostolici Palatii Sacrista ante Scholia in Gregorianum Sacramentorum librum, quam etiam luculenter inlustrat. S. Ambrosii Pontificalem Mitram, *sertum cum gemmis* Ennodius adpellat: multisque nominibus, & adpellationibus donatae leguntur in Macri Hierolexico, ad quod Lectores ablego. Sequitis saeculis Pontificales mitrae sensim altiores factae, in acumen adinstar coni desinentes, adiectis infulis, usum obtinuerunt quarum icones habes SEGM. II. num. 7. & 8. ex nummis argenteis SERGII III. Papae, qui ab anno 904. ad 911. Romanae praefuit Ecclesiae, adlatis a V. C. Vignolio pag. 62. Sed in Musivis picturis S. Ecclesiae Ravennatis S. Ioannis in Fonte apud Ciampinium Par. I. Vet. Mon. Tab. LXX. Apostoli, quorum nomina adscripta sunt, mitris ornatis duobus circulis insigniuntur. Quod est spectatu iucundum, in Musiva pictura Basilicae Liberianae apud eundem Ciampinium Tab. LII. pag. 214. Iacob capite ornato mitra expressus est.

VIII. Adcedit, quod in summitate interdum vel globo, vel Cruce Dominica mitrae ornatae visuntur, quarum schemata in eodem SEGM. II. num. 3. 4. 5. & 6. occurrunt, quae a me ex vetustioribus Ecclesiarum Monumentis apud Hagiographos Scriptores, praesertim apud Ciampinium adlatis, deprompta sunt. Innocentem sacri Pictoris errorem, & valde ingeniosum, adnotare heic lubet, qui musivo opere exhibens Sanctorum Magorum adorationem, ex his primum, qui dona offert nato Domino, expressit ornatum tiara, seu mitra Pontificia, cuius vertici imposita est parvula Crux ferme similis adlato schemati in SEGM. II. num. 6. quam

quam in ima ora corona radiata circumdat, ut in 2. SEGM. III. Hanc picturam adfert Ciampinius de Sacris Aedificiis Cap. IV. describitque pag. 75. num. 114. quae exstabat in Vaticana Basilica in Sacello S. Mariae ad Praesepe: quod opus fieri iussit Ioannes VII. Pontifex Maximus, qui electus est anno Chr. 705.

IX. Ad mitrarum ornatum, praeter Cruces, & gemmas pretiosissimas, adcessere, ut supra indicavimus, Historiae sacrae emblemata, & phrygia opera; quapropter ex Nicephoro, & Balsamone *Phrygium* mitra intelligitur, quam Innocentius III. *Antiphrygium* vocat. Phrygio opere decoratam Gelasii II. Papae mitram delineandam curavi in SEGM. III. num. 1. cuius integram imaginem ex antiqua pictura adfert Dominicus Macrius in Hierolexico in voce *Mitra* pag. 387. Mox adiectus supra extimam mitrae oram circulus vel radiatus, vel regius, ut videre est in adlato duplici schemate in eodem SEGM. III. num. 2. & 3. Sed illud notandum, quod vittae, seu infulae, quae Cruciculis ornabantur, antiquitus non retro pendentes refluebant, sed in utraque capitis parte tempora velabant, & utramque plane aurem inteream post se relinquebant. Id apertissime observare potui in marmorea statua bipalmari S. Gregorii Magni sedentis, qua olim Chorus antiquus Florentini Baptisterii ornabatur, nunc vero in meo Museo exstat. Nam Sanctissimus Pontifex capite gerit Regnum unico circulo ornatum, cuius schema adfertur in SEGM. III. num. 3. & infulae eo ut dixi modo fere prope oculos pendent. Regno Pontificio tertium circulum, sive coronam adiecit non Vrbanus V. sed Benedictus XII. quod luculen-

lenter ostendit Praeclarissimus Eques Franciscus Victorius in egregio Opere suo mihi honorifice inscripto, *il Fiorino d' oro illustrato* Cap. VI.

X. Illud etiam adnotandum, non solum capita Deorum, ut ostendi ad Gemmam Iovis caput referentem in Dactylitheca Zanettiana, eorumque Sacerdotum, quae etiam Cameis insculptis cum Deorum iconibus ornari solebant, ut videre est in meo Doniano Syntagmate ad *Tab. VIII. pag. 135.* in icone L. Lartii Anthi, Cristophori Aedis Bellonae Pulvinensis; nam in tribus Cameis, quae lauream eius coronam ornant, sculptae sunt protomae Palladis Bellatricis a dextris, Martis a sinistris, & in medio eiusdem Deae Bellonae; adde Regum vestes apud Orientales, & Etruscos literis inscriptas; verum etiam diademata, tiarae, & cidari, pariterque multo opere auro ornari, teste Arriano aliisque Scriptoribus consueverunt: Illud quoque exploratum est, in frontali lamina aurea summi Sacerdotis apud Hebreos DEI NOMEN scriptum, ut in Exodo Cap. XXIX. vers. 36. ita etiam & mitrae Summorum Pontificum, & Episcoporum Ecclesiae Sanctae Dei, litteris sacris, emblematis opere phrygio ex auro contextis, gemmis, & unio-nibus ornatae adhuc in vetustioribus Basilicarum sacrariis spectantur. Hisce ornamentis adde etiam sacras Imagines, & Historias, quod iam ab Angelo Roccha, ut diximus, de Mitra S. Silvestri Papae ostenditur, & adnotatur. Usus iste historiatarum mitrarum apud nos iam desit; sed ex monumentis ipsis, picturis quoque pervetustis, atque ex ipsis mitris, quae hodie supersunt, eruimus morem hunc usque ad seculum xv. servatum fuisse. Dum haec scriberem, pietatis & devotionis causa Florentinam Carthusianorum Ecclesiam, & Monasterium insigne adivi III. Kal. Novemb. huiusce anni MDCCXLVIII.

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is extremely faint and illegible.

um Christianorum.

ea potissimum de causa, ut colerem Corpus Beati NICOLAI DE ALBERGATIS, S. R. Ecclesiae Cardinalis, & Archiepiscopi Bononiensis, quod ad aram maximam ibidem exstat, in qua votiva in eius honorem celebrata Missa, me ipsum, & meos domesticos, amicos quoque omnes, potissimum vero Sanctissimum Dominum Nostrum BENEDICTVM XIV. Pontificem Optimum Maximum, qui eum Beatorum Fastis solenni sanctione, & ritu adlegit, & sacris Diptychis inscripsit, aliisque per multis honoribus, atque encomiis honestavit, enixis precibus commendavi. In interiore Sacello elegantissimo permulta, ac varia eius Lipsana honorifice servantur, inter quae eius Mitram observavi multis Sanctorum Imaginibus, praesertim vero Beatae Mariae Virginis in Caelo a Deo coronatae, undique vero phrygiis ex auro contextis operibus, splendido opificio, nullis tamen gemmis (ni tamen exciderint) condecoratam subspexi. Haec, atque alia fere omnia, precipue etiam sacrorum insignium Pignorum Thesaurum, eiusdemque Ecclesiae ornamenta mihi summa cum humanitate ostendit Dominus Petrus Maria PERIVS Florentinus, Monachorum eius Ordinis Prior meritissimus, ac pientissimus, quo cum necessitudo a teneris usque unguiculis, & ab ipso optimarum litterarum una peracto tirocinio in Schola Baptisterii Florentini, necessitudo intercedebat. Is, ad cultum Sacrorum Pignorum haec egregiis curis suis perfecit, & nuper ea diligenter curavit, quae ad decorandas Sanctissimi atque Eminentissimi Antistitis NICOLAI Exuvias pertinebant, ne quid dicam de ceteris eiusdem Templi, Asceterii, & Bibliothecae ornamentis, quae quanta fuerit Procerum ACCIAIOLAE Gentis splendidissima ac nobilissima pietas, & magnificentia, qui Florentinam Carthusiam a solo excitarunt, ac fundarunt, clarissime ostendunt. Sed

XI Sed hoc loci minime silentio praetereunda est Mitra maxima, seu Triregnum Papale PII secundi Pontificis Maximi, qui non solum veterum elegantiarum cultor fuit eximius, verum etiam magnificentiae, & decoris Domus Dei studiosissimus: quod probatae fidei compluribus testibus ostendit Eminentissimus Princeps Angelus Maria QVIRINVS S. R. E. Bibliothecarius, Pontifex Brixienfis Cap. IV. in Vindiciis suis ad Vitam eiusdem Pontificis. Quam insignis, & pretiosissima fuerit eius Mitra, quam in solemnioribus sacris mysteriis, & pompis gestabat, ostendunt numismata quaedam, & Scriptores probatissimi testantur, inter quos Cardinalis Aegidius Viterbiensis in Hist. xx. saecul. his verbis: *Incredibili pretio emit, sacravitque Mitram, & insolito pretiosissimarum gemmarum pondere explevit, qua ornatus cum prodiret, oculos omnium luce, rediisque feriebat.* Adcedit Michaëlis Cannesi testimonium, quod his consonat, ab eodem Purpurato doctissimo adlatum, qui Mitram illam, seu Tiaram, communi iudicio ducenta millia aureorum pretio aestimatam memorat. Siquidem non solum lapilli tum magnitudine, tum pulchritudine rarissimi in mitrarum cultum adhibebantur; verum etiam gemmae antiquae multo opificio elegantissime insculptae, nec raro etiam Camea. Mitrarum antiquarum, quas Ravennae vidit, ornatum describit in sequenti Diatribe V. C. Paulus M. Paciaudius, qui etiam adfert caelatam Gemmam, litteris grecis ornatam, cum manu aurem vellente, quam vel inter amatorias, vel etiam convivales, vel hospitales recensebam, quae amicis, & amasiis dari facile solebant, ut memoriam sui in ipsis crearent, & obtinerent, cui adsimilem protuli in Tom. I. Musei Florentini Tab. xx. num. 2. pag. 55. & nonnulla adnotavi. At quia ad voluptuosos homines

nes pertinere pluribus egregie ostendit, eius quoque explicationem valde verisimiliorem libenter probo, & laudo.

XII. At ut ad illud, quod iam ostenderam, revertar, Pontificis Maximi tres Mitras in usu eo saeculo ostendit Caeremoniale Romanum, editum iussu Gregorii x. apud Cl. Mabillonium, quod pag. 232. haec habet num. 12. *Primo notandum est, quod Dominus Papa tres mitras diversas habet, quibus diversis temporibus utitur; scilicet unam albam totam, unam cum aurifrisio in titulo sine circulo, & mitram (sive) aurifrisiatam in circulo & in titulo. Mitra aurifrisiata in circulo & in titulo utitur in Officiis diebus festivis, & aliis, excepto a Septuagesima usque ad Pascha, & ab Adventu usque ad Natale, & quando cantat pro Defunctis. Et est alia ratio, quia coronam repraesentat, & activae & contemplativae vitae discursum. Mitra vero cum aurifrisio in titulo sine circulo utitur, cum sedet in Consistorio, & iudicat; unde coronam regalem repraesentat, Alba utitur diebus Dominicis, & aliis non festivis, ab Adventu Domini usque ad vigiliam Nativitatis Domini in Vesperis, praeterquam in tertia Dominica de Adventu, quae dicitur Dominica de Gaudete. Hodie in SOLEMNI FESTO CORPORIS CHRISTI tria Pontificis Regna magna pompa ante eum mensis portatilibus imposita, ut mihi narratum est, deferuntur. Papalis Triregni iconem exhibeo in SEGM. III. num. 4. & 5. ea vero Mitra, quae adfertur in eodem SEGM. II. num. 7. ea desumpta est ex vetusto Marmore, opere anaglyptico caelato, supra Portam maiorem frontis Basilicae S. Ioannis Evangelistae, apud Celeb. Abbatem BACCHINIVM Par. II. Agnelli Auctoris Libri Pontificalis Vitarum, nempe Pontificum Ravennatum in*

Ap-

Appendice Tab. C. & D. pag. 58. & 59. qua ornatur caput S. Barbatiani Episcopi Ravennatis, quod tamen anaglyphum sequiore aevo sculptum creditur. Mitrarum varia forma, & ornatus videri etiam potest in Antiquitatibus Aquileiensibus in fine inter sacra Monumenta, atque ex numis Patriarcharum Aquileiensium, quae ab Eruditissimo Canonico & Comite Ioanne Dominico Bertolio edita, atque illustrata proferuntur.

XIII. Sed antequam manum e tabula dimoveam, adnotare lubet Pictorem apud nos antiquum, ut opinor, saeculo XIII. vel XIV. AETERNO PATRI tribuisse Pontificium Triregnum, tribus ornatum circulis, quales regis coronis tribuuntur, & in summo vertice, seu apice globum imposuit cum parva Cruce. Singularis haec picta Tabula, quam olim observavit, & delineandam curavit Cl. Bindus Simon Perutius Patric. Flor. et dono dedit Societati Columbariae Florentinae (vide Annal. I. anni MDCCXXXVII. pag. 165.) exstat in Ecclesia Suburbana Florentinae Dioeceseos, quae S. Georgii ad Ruballam dicitur. Praeter Pontificium Triregnum caput AETERNI PATRIS ambiunt tres circuli, discum referentes, radiis aureis ornatissimum. Hanc imaginem delineandam curavi ex eodem prototypo, & si locus heic vidissem opportunum, adferre volebam; sed id alibi, Deo dante, praestabo.

DIS-

DISSERTATIONIS ¹³⁹

DE

MITRATO CAPITE
IESV CHRISTI CRUCIFIXI

INDEX ARGUMENTORVM

CAPVT I.

Florentinae Basilicae BAPTISTERII origo, antiquitas, dignitas, ac praeceminentia breviter indicatur. *pag. 9.*

CAPVT II.

CRUX ex ADMIRABILI LIGNO CRUCIS adseruata in Basilica Baptisterii Florentini, atque eius Hierotheca, in qua reposita nunc colitur, breviter describitur. *pag. 14.*

CAPVT III.

e vetustioribus Baptisterii Florentiini Hierothecis, in quibus conditum PRETIOSISSIMUM SANCTAE CRUCIS LIGNVM; & DE VESTE CHRISTI, quae portio simul recondita. *pag. 21.*

CAPVT IV.

Antiquissima IESV NAZARENI CRUCIFIXI Imago in eodem LIGNO SANCTAE CRUCIS insculpta describitur. *pag. 26.*

CAPVT V.

De Symbolicis figuris CHRISTVM CRUCIFIXVM significantibus apud primitivos Christianos. *pag. 33.*

CA-

C A P V T V I.

De Sacrosancto MONOGRAMMATE designante CHRISTVM Dominum , eiusque apud priscos Fideles cultu . Nonnulla etiam de Augustissimo Nomine IESV observantur . *pag.* 52.

C A P V T V I I.

De Elevatione , & Exaltatione gloriosi Monogrammatidis CHRISTI apud primitivos Christianos . *pag.* 66.

C A P V T V I I I.

De SANCTA CRUCE simplici , sanguinea , coronata , radiata , gemmis , emblematis , atque imaginibus ornata , itemque litterata , priscorum Fidelium adorationi exposita . *pag.* 83.

C A P V T V I I I I.

De Imagine CHRISTI una cum CRUCE , vel in ipsa CRUCE expressa . *pag.* 104.

C A P V T X.

In Ligno Sanctissimae CRVCIS , quod in Thesauro Baptisterii Florentini adservatur , IESVS CHRISTVS CRVCIFIXVS , cum CAPITE MITRATO sculptus , inquitur , & expenditur . *pag.* 123.

PAVLLI . MARIAE . PACIAVDI

CLER. REG. PRESBYTERI

D E

VETERI . CHRISTI . CRVCIFIXI . SIGNO

ET . ANTIQVIS . CRVCIBVS

QVAE . RAVENNAE . SVNT

D I A T R I B E

ACCEDVNT . MONVMENTA . ALIA

NONDVM . EDITA .

3
ANT. FRANCISCO GORIO
BAPTISTERII FLORENTINI PRAEPOSITO

V. C.

PAVLLVS. M. PACIAVDIVS

εὐπράττειν καὶ εὐδαιμονεῖν.

§. I.

Ostulas ex me, CLARISSIME GORI, atque id oneris honeste imponis, ut Signum omnium verustissimum IESV CHRISTI CRVCIFIXI, & antiquas CRVCES, quae Ravennae sunt, perquamdiligenter describam. Rem nulla interiecta mora aggrediar, etsi per hosce esuriales dies parum detur otii: neque in eo est, ut vel minimum laudis mihi tribuas; virum siquidem tibi multis nominibus devinctissimum iussa tua capessere, omni posthabita cunctatione, fas est. Omnia ferme huius praeclearae, spectatissimaeque Metropoleos Tempia invisi, simulacra omnia acrius sum contemplatus, atque unum tantummodo, idemque ligneum suppetit, de quo tecum verba conferere e re nostra duco. Simulacrum exstat in aede Divi Dominici pone Aram maximam, in aedicula nu-

per magnificentius, aere conlato, exstructa; popularium nedum, sed & convenarum supplicationibus colitur, & donariis cumulatur: illudque aliquando sanguinem affluenter sudasse, narrat elegantissimus Historiarum Ravennatum Scriptor Rubeus, deque ea re locupletissimos testes adhibere se posse adfirmat.

In hoc itaque Signo, infelici arbore, CHRISTYS suspensus visitur: non est tamen CRUX *immissa*, nec *commissa*, neque *decussata*; sed lignum bifidum, & furcatum, quod litteram Y repraesentat; ex terti, & nodoso in planitiem levigatum. Totum CHRISTI simulacrum contegitur lineo panno, sed glutine quodam perquam bene adaptato. Sic omnibus membrorum plicaturis & flexibus inhaerescit, ut pelliculis, & cutis speciem referat. Nimbus capiti superimpositus in plani circuli formam. Morem ignava posteritas abs Gentilibus mutuata est, & honoris, dignitatisque causa adiecit pictis etiam imaginibus, quod illi statuis sub dio positis ne ab avibus conspurcarentur. De numero clavorum disputatum diu est, ut probe nosti, mi GORI. Totam hanc causam enucleatius expendit Cl. Fontaninus in libro *de Corona ferrea Langobardorum*, ut alios silentio praeteream. In hoc simulacro terni sunt: cuius moris vadem dabo illud Nazianzeni de *Christo Patiente*, quod memoriae succurrit:

Γυμνὸν τρισήλω κείμενον ξύλω λαβών.

Nudum triclavi repositum ligna auferens.

Et si veteribus receptum fuerit lignum illud, quod ab erecto CRUCIS stipite eminebat, in quo cruciarii quasi vectabantur & insidebant; attamen quod de suppedaneo docent pictae tabellae, ut Schur-

fle-

Aeschii verbis utar in suis *Antiquitatibus Ecclesiasticis*, plerumque sequioris aevi commentum est. Neutrum in hoc nostro simulacro: nec res exemplo vacat. Narrarunt mihi nonnulli abs ligno arretrato sursum emicuisse ferreum bacillum, cui infixa erat maledictis concepta epigraphe, sive titulus: κατὰ γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανάτωσης δηλούντων: *cum litteris, quae causam mortis aperirent*, ut ait Dio de seruo, quem herus in crucem agi iusserat: sed impraesentiarum abest Titulus; num scienter aliquando praetermissus, docebit te Nicquetus in *Historia Tituli Crucis*.

Quid nunc de Crucis forma aliquid litteris mandare instituiam? Res est tot Auctorum sermone protrita, ut nihil magis. Numquid aliquid novi appingam his, quae scripta sunt a Gretsero, Lipsio, Callixto, Bartolinio, Bossio, Kippingio? Tria tamen mihi in animo est observare: Ac primo quidem hanc esse veteris *furcae* speciem, & formam; quamvis enim Suidas illam subobscurè definiat: Φέρκα παρὰ ῥωμαίοις ξύλον διδυμον; *Furca Romanis est lignum geminum*, minime ambiguum quod scribit Plutarchus (*in Caussis*): διπλοῦν ξύλον ὅ ταις ἀμάξαις ὑφιστάσιν: *duplex lignum, quod curribus subiiciunt*: & apertius etiam (*in Coriolano*): ξύλον ἀμάξης ᾧ τὸν ῥυμὸν ὑπερείδουσι: *lignum currus, quo temonem sustentant*. Quid curribus subiicimus nisi lignum bifidum? quo temonem sustentamus nisi bicipiti, & furcato ad modum huiusce Crucis Ravennatis? Huc respiciunt ea Sidonii carmina (*Carm. XXI.*)

Vite capistratas cogebat ad effeda tigres,

Instrabat duplicem, qua nemo racemifer arcum,

Miror sane Lipsium dixisse furcae formam in veterum scriptis parum dilucide traditam: illum fugit Varronis locus (*de L. L. IV.*) ubi de vallo, *quod extrema bacilla FURCILLATA figuram habeant litterae Y.* Longe opinione falluntur hi quoque, qui eam ad formam litterae Π constituunt; tunc enim lignum non biceps, aut geminum foret, sed triplex; quod nemini in mentem venit. Secundo, multorum sententia est, furcam lignum fuisse, quod a servis fugitivis, a latronibus, sicariis, aliisque ex faece plebis morte damnatis, per urbem deportabatur, qui deinde cruci affigerentur. Sed plurima sunt, quae in diversum abire iubent. Cur furcae suspendi non poterant, si lignum ad id muneris erat aptissimum? Nonne & crucis genus? Quid, quod Callistratus (*L. 28. Tit. de poenis*) *Latrones, in his locis in quibus sunt grassati, FURCA FIGENDOS*, ex multorum instituto disertis verbis docet? Tertio, quum Iudaei IESVM probrosae morti dare meditarentur, facile hoc ligno uti poterant, quo illi maiorem quodammodo infamiam inurerent. His accedit, si fas est dicere, nonnullos Ascetas, superni Numinis instinctu afflatuque scripsisse, CRUCEM Domini fuisse in hunc modum conformatam, ut vaticinium impleretur: *Filius hominis non habet ubi caput reclinet.*

Verum nollem heic ut mihi crimini veritas id, de quo Revardus, & Schultingius Tribonianum insimulant, furcam pro cruce posuisse. Vtrumque usurpari posse arbitror hac in re, etsi furca usu desierit nominari. Ais etiam crucem praesignarat divinus vates Ezechiel in littera T. Ex hac figuram Crucis accersunt Baronius, Huetius, Rainaudus, alique, Tertulliani, Hieronymi, Isidori vestigiis insistentes. Multa etiam adnotavit indefati-

fatigabilis Muratorius in *Anecdosis Dissert. XXI. de Cruce Nolana*. Sed responsum habes apud Vitringam in *Observationibus sacris*, & apud Zornium in *Bibliotheca Antiquaria Exegetica*, quin exscribam. Sat est si symbola aliquid similitudinis praesferant. De huiusce simulacri Ravennatis aetate, quod multa iam tulit saecula, nihil firmi; certique me adferre posse video. Quod indubium; singulare & unicum esse, & inter praestantiora Urbis monumenta collocandum.

§ II.

INstituta scribendi ratio, & suscepti muneris partes postulant modo, ut ad antiquas CRUCES progrediatur oratio; atque narrationi initium ponamus ab his, quae in Templo Maiori adservantur. Ab Agnello in *Pontificali*, seu *Vitis Pontificum Ravennatum*, quas edidit Bacchinius, haec accepimus de S. Agnello, qui inter vivos agebat saeculo sexto ad exitum iam vergente: *Fecit Beatissimus Agnellus Crucem magnam de argento in Vrsiana Ecclesia (id est maiori quam Vrsus excitaverat) super sedem, post tergum Pontificis etc. (In Vit. Cap. III.)* Huius delineationem dedit Ciampinius in *Disquisitione de Cruce stationali*; sed eius opinio mihi haud probatur. Quadraginta argenteis orbiculis ornatur, in quorum singulis anaglypho opere Viri caput diadematum expressum est. Putat Ciampinius Ravennates Episcopos esse, idque ex *pallio* quo insigniuntur. Deinde, quum ex Vghellio collegisset tempore Divi Agnelli nonnisi XXX. Episcopos decessisse, posteriorem Agnello Crucem existimat. At errore teneatur Ciampinius, non quidem sui vitio, sed eius

qui Crucem descripserat; nam ex figuris illis XL. omnibus pectore tenus efformatis, tres tantummodo pallio exornantur; in ceteris ornatus, qui est ad modum angusti clavi, Ciampinio fucum fecit, ut pallium crederet. Quantum ego mea sententia auguror, Agnellus eorum Sanctorum vultus in his orbiculis effingendos curavit, quos S. Petrus Chrysologus in fornice aediculae Episcopii opere vermiculato repraesentari mandaverat, quibus nonnullos Agnellus adiecit, nempe, vel quos tamquam Urbis sospitatores, vel ipse privato studio colebat. In Crucis centro, ubi brachia decussantur, orbiculus maior est. Hinc CRISTVS e sepulcro erumpens; illinc B. VIRGO inter duas cupressus orans, more antiquo, manibus expansis, & *palmas suas extendens ad Dominum*. Aiunt Vrsum dum Basilicam sacris inauguraret, & solemnem institueret, Christo Resurgenti dedicasse; hinc factum ut ΑΓΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ fuerit nuncupata. Hoc nomen Basilicae alii inditum putant, quod Dogma Concilii Nicaeni iam fere emortuum, ibi quodammodo revixerit: vel quod ob merita Virorum sanctorum in ea Basilica plurimi iam mortui ad vitam redierint. Opinioni ansam dedit illud Cassiodorii ex Sozomeno (*Historiae Tripart. Lib. IX.*) ubi de Basilica Constantinopolitana verba faciens, sic factur: *quam Basilicam ideo ANASTASIAM vocant, sicuti reor, eo quod Dogma Nicaeni Concilii in Constantinopoli, quasi iam mortuum, eo loco revixerit quod dum populus ibi congregaretur ad Missas, mulier praegnans de superiore porticu cadens, defuncta est. Tunc, oratione facta super eam, revixit.* Fabrius, & Rubeus tres Ecclesias Α'ναστάσεως nomine insigniri aiunt, Lateranensem, Ravennatem, & Hye-

& Hierofolymitanam . De Lateranenfî non fatis probatum puto ; nam Caefar Cardinalis Rafponus Ravennas in libro *de Basilica, & Patriarchio Lateranenfî*, dum magnam illam Ecclefiarum Matrem Chrifto Servatori dicatam fcribit, ad rem animadvertere minime praetermiffet, quae in patriae fuae decus vertebat .

Alterius nunc Crvcis, quam nullus, quod fciam, evulgavit descriptionem, placet in pauca verba conferre . Adfervatur in Paracellario eiuſdem Basilicae, & argentea quoque eſt . Eius extrema ora excipiunt tabellae polygonae quatuor ex argento encauſto ſuperinducto . In ea, quae ſuperne exſtat, Aeternus Dei Pater librum manu geſtans, & dextera benedictionem impertiens more Latino, cum lemmate : EGO SVM LVX MVNDI . In Tabellis quae ad brachia ſunt hinc B. V. cum litteris : SANCTA MARIA ; illinc Discipulus adiecto titulo : SANCTVS IOANNES : in ea quae inferne eſt, mulier oculis pluens, cum inſcriptione : SANCTA MARIA MAGDALENA . Chriſtus Ieſus clavis tribus crucifixus : legitur & carmen „ *Salve Crux Chriſti Benedicta Redemptio Mundi* „ Tenes iam anticam partem ; in poſtica vero loco Chriſti, Antiftitem vides indutum penula magna cum pallio antiquo, & mitra, quae patula eſt, & bicornis, ſed humilis & depreſſa ; hunc cognofcimus ex Epigraphe : SANCTVS APOLENARIS . Sanctorum imagines in medio Crvcis deformare conſuevit antiquitas, & exempla habes cum apud Ciampinium, tum apud Angelum Roccam *De Portiuneula Crvcis Sacrarîi Basilicae Vaticanae* . In quatuor tabellis, AQUILA, BOS, LEO, IUVENIS : cum inſcriptionibus, S. Ioannes, S. Lucas, S. Marchus, S. Mateus . Hic etiam inconditum carmen „ *Mors mortis . moriens hominum*

num sum vita resurgens, Pervulgantissima haec Evangelistarum Symbola cernere quoque est in Musivis aediculae S. Petri Chryfologi, & fornicis Sepulcri Gallae Placidiae. In hac Cruce figurae omnes ex opere anaglypho, & tota sui mole exstantes. De aetate, & Auctore commonefaciunt carmina quatuor confragosa in stipite, & metro incompta, in quibus *Anastasis* mentio iniicitur. De versibus, qui *Leonini* ὁμοιοτέλευτοι similiter desinentes dicuntur, plura adnotavi in Dissertatione Epistolari *de duobus antiquis Tintinnabulis Ecclesiae S. Ioannis Capuae*. Nolo dicta iterare, etsi Patricius *de Patena argentea Forocorneliensi*, qui nunc primum mihi ad manus pervenit, multa refellendi opportunitatem praeberet. Ad carmina iam properemus.

ME CIMIARCA DECUS SANCTE DAT ANASTASIS ESSE
 VIR MACARAVA FAVENS ·X· ANDREAS SED
 FABRICAVIT
 SEDE PETROCINO PASTORE SEDENTE RAVENNE
 IN SEXAGINTA SEX ANNIS MILLE TRECENTIS

Sed antequam ab Episcopo discedam, exscribam
 vetus Epigramma, quod est in eius Museo, quo
 Christiani hominis reposita in Cruce spes declaratur.

✠ CRUX SCA ADIVVA NOS IN IVDICIO
 HIC REQUIESCIT IN PACE ☩
 · GREGORIVS VNA CVM CONIVGE SVA
 MARIA VOS QVI LEGITIS
 ORATE PRO NOBIS PEC A TORIB

§. III.

§. III.

Locus est bis mille passus ab Vrbe distans, cui nomen Classis. Oppidum fuisse, tradunt rerum Ravennatum Scriptores ad Classicanum Portum. Desiderius Spretus, qui omnium primus antiqua Epigrammata colligere, & Historiae subnectere instituit, cuius opus lucem adspexit Venetiis 1489. apud Typographum *Capcasam Parmensem*; (quod sane Inlustrem Marchionem Maffeum latebat; si enim hanc editionem compertam habuisset, scriptis minime consignasset ea, quae Tomo IV. suarum Observationum pag. 370. leguntur). Spretus inquam de hoc Oppido memoriae prodidit: *ut Mercatores convenae, & ceteri omnes, qui pro commutandis, emendisque invicem rebus assidue confluebant, commorarentur, propensus aedificarunt.* Inibi Templum augustum, ingens, Divo Apollinari ab Iustiniano dicatum. Adiacet Monasterium, de cuius antiquissima dignitate nonnulla etiam scribit Vir numquam interituri nominis Guido Grandius in Dissertationibus Camaldulensibus. Dum Pontificatum Maximum gereret Alexander III. intra Conditorium repertae sunt laminae argenteae morti eius coevae, in quarum una: *Hic requiescit sacratissimum Corpus Beatissimi Apollinaris Martyris, & Sacerdotis.* Hinc Apollinarem ex illis esse intelligis, qui *ιεπομάρτυρες* dicebantur, qui nempe simul Episcopi essent & Martyres. Nomen Martyris Apollinari plerique abrogant, inter quos Petrus Franciscus Fogginus vir eruditus, & mihi a multis annis necessitudine coniunctus in libro de *Primis Florentinorum Apostolis*. Re quidem vera in antiquis libris
Mis-

Missarum a Venerabili Viro Ordinis mei alumino Cardinali Thomasio editis, inter *Confessores* post Sanctum Benedictum, occurrit & Petrus Chryso-
logus, etsi aliquando Martyrem, bis tandem *Confessorem* appellat. Nihilominus Bollandiani *Martyrem* dici posse constituunt; nam etsi gladio vitam non finierit, multa tamen, eaque acerbissima tormenta passus est Fidei tuendae causa. His accedit Gregorius Magnus (*Lib. V. Epist. XXXII.*) qui Martyrem vocat; item in Letaniis antiquis apud Mabillonium *Analectorum Tomo II.* inter Martyres invocatur post Timotheum: & in aliis apud Martene *de antiqua Disciplina in divinis Officiis*, inter Martyres recensetur post S. Protasium. Testimonia haec iam subindicarat in notis ad Martyrologium Adonis Dominicus Georgius, quem vita ereptum lacrimis adhuc prosequimur. Tandem Sanctissimus, ac ter Beatissimus Pontifex BENEDICTVS XIV. bono rei Christianae, & litterariae natus, in allocutione habita dum Ecclesiam a fundamentis reaedificatam in honorem S. Apollinaris prope Forum Agonale solemni ritu consecravit; nullum de hac re verbum facit; nec *Martyrem*, aut *Confessorem* praedicat: forte ne uni potius, quam alteri opinioni ex vera eius auctoritate por-
tus accederet. Sed ais, quid haec ad rem nostram? Ad Crucem revertor:

In Fornice arcuato huius Templi est Musivum, quod Ciampinius in *Monumentis Sacris* evulgarat; sed tabulae eius mendis scatent, quod Ciampinio haud culpa vertendum; sed ei qui diagraphicum exemplum delineavit, & Romam transmisit. Inibi discus est stelliferus, cuius medium occupat CRUX GEMMATA. Simillima est in Fornice fastigiato Templorum SS. Nazarii, Celsi, & S. Vitalis,
In

In Tabulis Ciampinianis desuper litterae I M D Y C, quas, ut ille interpretaretur, mentem diu cruciavit, & tandem quasi hariolans, ait significari *IMolatio Domini Iesu Christi*: sed inanis illi effluxit labor; nam litterae hae sunt, quas Cl. Eques Victorius in Gemma detexit, (*De Num. Veter. Christian.*) & quas etiam Fabrettus viderat, sicque fuerat interpretatus:

I	HCOYC	IESVS
X	PICTOC	CHRISTVS
Θ	EOV	DEI
Υ	IOC	FILIVS
C	ΩTHP	SALVATOR

Quae de pisce hoc loco dici solent, tacitus praeteribo: unus audiendus doctissimus Victorius libro laudato. Musivi, seu potius CRVCIS delineationem ad fidem archetypi placet hic adponere,

*Ἡ δὲ Crucis
latera can-
cellatim
iunguntur.*

*Caput Iesu
Christi pe-
ctore tenus*

Dii gentium inter alia nomina illud etiam τῶν σωτήρων accepere: hos veluti aemulantes secuti sunt

sunt Principes, ac Reges, plaudentibus assentatoribus, ut praeter alios pluribus ostendunt Harduinus (*Oper. select p. 907.*) & Pearsonius ad Symbolum Apostolorum. Quaeri hinc coeptum est, an ideo in sacris Litteris inditum sit Christo Servatoris Σωτήρως nomen, ut constaret Christum fictitiis inter Deos, & homines servatoribus numquam non oppnendum, potiorique, & optimo iure Dei Σωτήρως, & Regis Σωτήρως, sive Αυτρωτῆ nomen obtinere? Adfirmant id Deilingius Parte II. *Sacrarum Observationum*, aliique in Thesauro Criticorum Biblicorum. Quid item iniquius, quam ut salutem humano generi per Crucem partam, & assertam sibi tribuerent homines? Audacissimam hanc iactantiam vides in nummo Galbae, ubi haec Inscriptio: SALVS . GENERIS . HVMANI. Sed haec cursum, ut nostrae Crucis epigraphem paulisper inlustraremus.

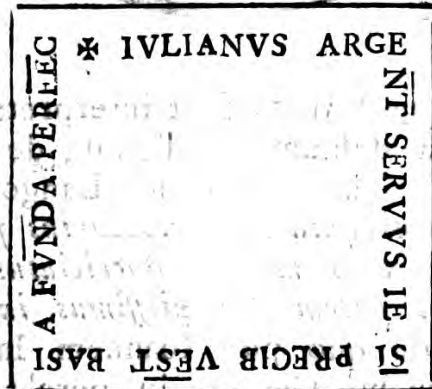
In cavaedio Ecclesiae nostrae Spiritus Sancti antiqua CRUX marmorea peralta cum lemmate: VE-

RA CHRĪANORVM GLORIA. Tria in stylobate symbola: mitra cum lemniceis, calix cum patella orbiculari, codex referatus, puto Evangeliorum; instrumenta scilicet sacris faciundis opportuna. In sacris omnium fere Ecclesiarum septis Sarcophagi sunt veterum Christianorum, quos nobilium familiae compararunt, ut in his sibi, posterisque suis sepulcrum pararent: per saepe in eorum operculo, aut anteriori parte Crux cum duobus agnis vel pavonibus, vel palmis, vel Geniis facem gestantibus, vel litteris A. Ω. Extra Portam Pamphiliam, ubi quondam Templum B. Laurentio a Lauricio Maiore Cubiculi Honorii Imperatoris dedicatum, ab Opillione Architecto exorna-

natum, ut docet Agnellus *in vita S. Ioannis τῷ Ἀγγελόπτῳ*, nunc, nil praeter Crucem marmoream, ne tantae rei memoria deperiret; in cuius medio hinc manus pollice, indice, medioque iunctis erectisque, anulari, auricularique complicatis; illinc Agnus, pro consuetudine, iacens cum vexillo. Symbolum hoc saepenumero obviam venit Christianorum Monumenta contemplantibus, eoque praepotentis Dei virtutem indicari constans omnium sententia est. De nummis Crucigeris, qui Ravennae obtinuerunt, disertissime disputat amicus meus Ioseph Pintius in hoc sacrorum Puerorum contubernio humaniorum litterarum Antecessor in libro *De Pacunia Ravennae percussa*, quem per hos dies litterariis formis excudendum tradidit.

§. IV.

Inter huius Metropoleos admiranda nemo unus est, qui Templum S. Vitalis non videat accensendum. Iulianus, nescio an cognomento, vel officio dictus *Argentarius*, iubente Ecclesiae Ravennatum Pontifice, excitavit; ingentique sumptu ornamentis permultis splendidissimum fecit.

Testatur id inscriptio in lapide cavo, & quadrato

to quondam prae foribus Templi posito ad Aquam lustralem continendam, nunc prope sepulcrum Ysaacii aptissime conlocato.

In epystylio columnarum, quae porticus, & testudinem subfulciunt, visitur parva CRUX, quam circumstat polygramma hoc ad expediendum difficile, quodque inplexam, & iudicatu obscuram inter doctos viros controversiam exsuscitavit.

Fabrius, alique NARSES sunt interpretati. Narsem illum citra dubium intelligunt, de quo Paulus Diaconus in libro de Gestis Langobardorum: *Hic Narses prius quidem Chartularius fuit, deinde propter virtutum merita Patriciatus honorem promeruit; erat autem vir piissimus in Religione Catholicus: & de quo post Ioannem Iacobum de Dracone, Octavianus Gentilis in pereleganti libro de Patriciis (lib. II. Cap. 9.) Hinc Narses Patricius omnium primus occurrit nuncupatus Exarchus*

chus Italide. Sed Bacchinio grave negotium fa-
cessit, quod antequam Narses pro Iustiniano in
Italia rerum procurationem gereret, iamdum Tem-
plum fuerat absolutum, dedicatumque. Sunt qui
IUSTINIANI nomen inibi latere adfirmant. At ubi
gentium sumus, boni coelites, ut huius rei ele-
menta hic se se prodant? Montfauconius in *Dia-*
rio Italico artificis nomen subindicari autumat, ni-
hilque, praeter ea verba NEPOS, latitare. Huic
opinionem adstipulantur Clarissimus Vulpus in re-
censione Testimoniorum Cornelio Nepoti praefixo-
rum. Verum multa sunt, quae moram iniiciunt ne
Montfauconium sequamur. Doceat primum oportet
per ea tempora in more positum fuisse, ut
Architecti nomen suum, illudque in loco tam con-
spicuo, & iterum iterumque caelarent. Summam
mihi creat difficultatem, quod Architectis, etsi im-
pensa sua opus excitassent, nomen imponere haud
permittebatur. Hinc, ut Plinius narrat (*Lib. xxxvi.*)
Suaron, & *Batrachum* Lacones Architectos in Por-
ticibus Templi Octaviae in columnarum spiris *Ra-*
nam & *Lacertam* scalpisse, ut quasi clanculum eo-
rum nomina indicarent: hanc enim σαῦρον, illam
βατράχον Graeci vocabant. De hoc abunde Phi-
lippus a Turre in *Monumentis veteris Antii Cap.*
VIII.) Severitatem eius moris, quo Architectis
nomen scalpere interdicebatur, confirmat Blanchi-
nius ea observatione, quod in tot millibus inscri-
ptionum vix exemplum (ut in lapide Theatri
Herculanei) reperias. Opificis nomen invenies
quidem in lateribus, in fistulis aquaductuum, in
lucernis figlinis; sed opera ea sunt vulgaria, &
privata. Montfauconium nimium coniecturae indul-
fisse noverat Bacchinus, qui viam aliam sibi ineun-
dam duxit; nempe ECCLESIVM per eas litteras in-

digitari autumat. Verum dum carpit aliena, malum occupat consilium, Quamvis enim litterae, quae multiplici nexu se revinciunt, obscuram significationem obvolvunt; tamen, ut Cuperi verbis utar, (*in Epist. ad Goesium*) praecipuas partes commonstrant. Quid ibi de Ecclesio praeter litteram unam perspicacissimus quisque poterit obtueri? Ciampinio Veterum Monumentorum Par. II. Cap IX, pag. potius denotari videtur NEONTIVS, sive NEO, aut NEONA Episcopus, qui paullo ante in Ravennati Sede *Ecclesium* praecessit. At iam audiamus quid pandat summi nominis vir Scipio Maffei in *litterariis Observationibus Tomo IV.* Montfauconium criminatur, & non Architecti, sed Pontificis nomen se detegere ait, cui nomen T. CORNELIVS NEPOS, Sed, absit verbo iniuria, unde tot recuperat litteras, ut hoc nomen substruat? ex qua gente, vel regione hunc hominem accersit? quae Diptycha hunc novum Pontificem Ravennatibus patefaciunt? Ea propter sic statuo, rem adhuc in accipiti versari, & nil praeter Crucem perspicuum esse: subinde satius duco nihil dicere, quam notas pro libidine interpretando, ineptire.

Sed, antequam ex hoc pervulgatae famae S. Vitalis Coenobio pedem efferam, non commemorabo virum illum omnium sermone celebratissimum Petrum Paullum Ginannium Cassinensium Praesidem Providentissimum? Plura de eius in me benevolentia, deque in Rempublicam litterariam meritis inferius dicam; modo unum est, de quo te certiore faciam: nonnulla anaglypta, & antiqua marmora aptissimo loco collocari curavit, Toreuma omnium pulcherrimum, forte ab illis AVGVSTALIBVS, qui Ravennae suum habuere Collegium, de-

dedicatum, iuris publici faciet, & commentario instruet amicus mihi germanum in modum I. Kapt. Passerius. Inscriptiones editae sunt, sed aliquantulum depravate, si illam excipias, quam singulari Epistola interpretatus fuerat Blanchinius. Altera est pridem e solo effossa. In ea epigrammatis auctor dira mala comminatur ei, qui sepulcrum violarit. Menckenius iunior in sua Dissertatione *de Diris* apud Veteres habet similia; sed haec in pluribus ab usu communi discedit.

* IN N̄ PATRIS ET FILII ET SPIRITVM̄ SCĪ HIC
 REQVIESCIT IN PACE DOMINICVS PRB̄ DE
 SERVIENS BASILICE SCĪ VITALIS MARTY
 RIS ET SI QVIS HVNC SEPVLCRVM VIOLA/E
 RIT PARTEM HABEAM CVM IVDA TRADITOREM
 ET IN DIE IVDICII NON RESVRGAT PARTEM SVAM
 CVM INFIDELIBVS PONAM.

§. V.

SVper sunt mihi nonnulla de Cruce, & Christi Crucifixi Simulacris. In aedibus Comitis Marci Antonii Ginannii, Viri Patricii ingenua pietate, ac multiplici eruditione spectatissimi, ectypon vidi antiquae picturae, quam Petrus unus ex suis maioribus iusserat deformari, & Meldulae in Templo S. Francisci constitui mandaverat. Crux duplex, altera angustior & *Immissa* alteri ampliori & *Commisssae* super imposita. Tabellae hic quoque ad tres extremas Crucis partes cum imaginibus

aeterni Patris librum manu gestantis, B. V. & Ioannis. Supra titulum Pellicanus filios pascens proprio cruore. Sub Cruce Magdalena erectis ulnis Christi pedes amplectens: utrinque Pentagramma, quod heic oculis subiicio.

Cl. Comes Ginannius in pereleganti Dissertatione Italica interpretatur: *Petrus Ginannius Antesignanorum* (seu *Antesignariorum*) *Tribunus*; nam quinque litteras sibi conspiciere videtur P. G. I. A. T. Nonnulla placet huc transferre ex opella, quam auctor summa comitate politus nobis legendam commodavit.

Ac primo quidem observat Iordanum in Antiquitatibus Provinciae Aemiliae apud Pasolinum: *Lustri Ravennati Part. III. Lib. 9.* adfirmasse: *che assediata la Terra di Meldola, fu liberata da Pietro Ginnani coll' aiuto de' Fiorentini, & alibi: Pietro*

tro toltofi da Siena stanziava in Meldola. Incomportum haud tibi erit, mi GORI, anno MCCCXXXV. *Franciscum Ordellaffum* cum Forolivianis suis copiis, hisque etiam, quas suppeditarant Estenses, Polentani, & Malatestae, quasque ducebat *Vannes* (seu. Ioannes) *e Sosenana*, Meldulam circumfedis, machinisque bellicis admotis acerrime oppugnasse; sed Florentinos iussu Pontificis Meldulam obsidione liberasse, & Papae nomine militum praesidia inibi constituisse. Quid de hoc praeclaro facinore plura commemorem? Res satis nota saepiusque litteris tradita. Démonstrat itaque Comes Ginannius suum Petrum eo in bello agmen duxisse Florentinorum, & Guelfis praevisse adversus Ghibellinos, qui foedus inierant cum Ordellaffio, & veluti sociali bello pugnabant.

Secundo paucis sermonem instituit de *Antesignanis*, qui erant Campiductores, & Campigeni, quod ante signa irent, & militibus praescriberent, quomodo in hostem incedendum. Hi certo numero fuere in legione, & qui eis praeficiebatur dictus est *Tribunus Antesignanorum*. Salmasius de re militari hoc officium pluribus declarat, imo apud Gruterum in *Thesauro fol. DXVII.* legitur:

AELIVS . MACER . ANTESIGNANOR . TRIB.

Sequioribus faeculis, ut notat Cangius, qui Vexillo praebat pro eius custodia, *Antesignarius* appellabatur.

Tertio auctor est Vincentius Borghinius (*P. II.*) *che in alcune guerre, ch'ebbe in que' tempi la Chiesa (nimirum Saec. XIV.) in Lombardia, et in Romagna, era nell' oste principale lo stendardo del CROCEFISSO.* Quare ad huius Christi Crucifixi formam fuisse vexillum, cui custodiendo Petrum praefice-

fecerant, pronum est conicere. Est etiam cur verum putetur, Florentinos post partam victoriam Meldulae regendae Petrum praeposuisse, & illum hanc Iconem pingendam curasse, & tanquam signa victoricia fixisse, ut se Christo beneficium acceptum referre ostenderet, ac praedicaret.

Quarto denique quod magnogramma complet, nil nisi vexillum esse putat eorum, qui cum Gaelfis pepigerant foedus, quique *Nigrum* colorem sibi adaptarunt; quemadmodum hi, qui stabant a partibus Ghibellinorum *Album* delegerant. Totam horum temporum rationem, qua belligeratum est, celebratissima illa populorum dissidia, quae in Etruria felici maxime grassabantur, eorum Insignia, & vicissitudines prosequitur: multa ad examen revocat ex his, quae sunt in Collectaneis *Rerum Italicarum*: tandem ex Historia Senensi Malavoltae paucis extricat difficultatem, quae fieri potuit, ut Petrus Ginannius domo Senis a Florentinis tum temporis ad copias ducendas fuerit accitus. Plura de symbolis Scuti sui Gentilitii adiicit, quae recesere supersedeo. Iisdem in aedibus amplissima Herbarum, Fossilium, Marmorum, Avium omnium, Piscium est supellex, quam magno sumptu collegit Ioseph Marci Antonii frater. Reaumurius, & Montius, qui ad eum frequentes dant litteras, & ab eo consilium ineunt, multa ex hoc Museo eruerunt ad eorum studia permovenda, atque amplificanda. Verum, ut habet vetus adagium, de artibus non nisi artifices iudicare fas est; quapropter haec quidem demirror; sed nullum penitus iudicium interponam.

§. VI.

IAM nunc promissi fidem liberabo, & de Abbate Ginannio, qui me effusae benevolentiae significationibus excepit, verba faciam. Totus est in adornanda Scriptorum Ravennatum Bibliotheca. Codices complures mihi communicavit, qui ne dum rem patriam, sed historiam litterariam summo opere inlustrant. Plura in his vidi, quae nondum typis commissa sunt, quae, Deo benevolente, in tuis Symbolis edenda curabo, quorum in praesentia Elenchum transmittito.

Alamanni Rinuctini Epistolae, & Orationes. 4. charta maiori.

Antonii Costantii Fanensis Orationes, & Carmina. 4. Hyeronimi Guarini Carmina, Epistolae & Orationes. 4.

Iuli Budi Cesenatis Epistolae. 4.

Nicolai Ferretti Ravennatis Orationes. 4.

Oratio habita per Dominam Nicolosiam de San- nutis Bononiensem, pro ornamentis restituendis coram Reverendissimo in Christo Patre Domino Legato Graeco Bononiae Governatore anno 1453. in 8.

Thomae Meleghini Ferrariensis Documentorum in arte Tabellionatus libri IIII. est Poëmation in 4.

Templum S. Mariae Rotundae, quod est sepulcrum ab Amalafventa Theodorico Patri excitatum, aquarum exundationes per saepe deturpant. Nunc eius cura corrivationes excavantur, & aggeres circumquaque exstruuntur, ut illud quovis tempore adire liceat, & eius subterraneas conca- merationes invisere. Dum caementarii terram al- lius molirentur, inibi repertus est Sarcophagus ex

graeco marmore subrubro, in cuius antica parte haec Inscriptio:

L. RVMEIVS. CHRESIMVS

V. SIBI. ET F.

BODIAE. ZEPHYRAE. CONIVGI. ET

RVMEIAE. L. F. SECVNDAE

Sed ad Crucem, unde deflexit, revertatur oratio. Laudatus R. Abbas conspicendum mihi obtulit numisma magni moduli, nostra quidem aetate cufum, sed curiosum. EST LEOPOLDI GVILELMI ARCIDVCIS AVSTRIAE, & eius posticae partis delineationem ad te mitto.

Cernis Crucem DOMINI NOSTRI IESV CRISTI cum
lemmate TIMORE DOMINI. Abs ligno transversi
pen-

pendent *Fraena equorum*. Sinostorsum caelator *oculum* effinxit. *Palmae duae* invicem complexae *Crucem* ad angulos revinciunt. Sub *Cruce Leo*, & *Vitulus*. Quorsum haec? Puto ad Boni Principis officia, & munia: nimirum scelestos, & nefarios homines fraeno compescere oportere: iustitiam exercere, barbaros populorum mores cicurare, agere triumphos de inimicis; sed haec omnia *in timore Domini*, & *Cruce* veluti praeeunte. Nihil receptius apud Veteres, quam ut per habenas imperium significetur; scilicet si quispiam fraenum depulit ore, fraenum illi iterum iniiciendum esse, eumque *in Hominis & Civis officiis* continere. Praeterea apud Aegyptios nedum, sed apud Graecos, iustitiae custodem, servatoremque symbolo oculi patetis, ac pene dixerim emissicii significari solemne erat; hinc celebre apud Platonem dictum. *δίκης ὀφθαλμὸς*, *iustitiae oculus*: quod & Diphilus verbis illis:

Ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πανθ' ὀρᾷ.

Est iustitiae oculus, qui omnia intuetur.

Palnam victoriarum symbolum esse ex nummis, picturis prostypis comperimus, resque satis explorata est quin pluribus a me diduci oporteat. Sed victoria Christiano Principi potissimum expectanda ex *Cruce*, quippe, quae: VIRTUS EXERCITVS - GLORIA AVGVSTI NOSTRI - SALVS AVGVSTORYM, in antiquis nummis inscribitur.

Inquires postremo quid proferam de Leone & Vitulo. Exstat nummus Gordiani III. quum Viminacium Coloniam deduceret, cum inscriptione: P M S COL VIM *Provinciae Mysiae superioris Colonia Viminacium*. In area mulier stolata, cui
adia-

adiacent hinc Vitulus, illinc Leo. Quo haec spectant? res in oculos incurrit; nempe Gordianum Augustum cum populos illos Romanis adiungeret, mansuefecisse, & ad mutua societatis officia revocasse: & S. Paullinus Nicetae Daciae Episcopo gratulatur (*Carmin. XXX.*) populum suum docuisse abstinere irarum, aliorum dolere vices, concordi animo vivere, his carminibus.

Sic tuo mitis Lupus est ovili;

Pascitur eoncors Vitulus Leoni.

§. VII.

Compellas etiam ut dicam de Musivis, tesellatisque operibus Basilicae Vrsianae, atque de *Sella Eburnea* Pontificum Ravennatum. Noveris probe Basilicam ipsam temporum vetustate fatiscentem Archiepiscopum Farsetum disiecisse, & novum Templum pro sedis dignitate marini operis substructis aggeribus excitasse. Eques Bonamicius Architectus Ariminensis, antequam Basilica dirueretur, Musiva, quae erant in Abside, graphice delineavit, magnisque aeneis tabulis incidenda curavit; quare, quum Bonamicius spem fecerit opus prope diem in lucem emittendi, libenter mihi silentium impero. Huic operi praefixa est *Dissertatio* absolutissima viri longe doctissimi Iosephi Aloysii Amadesii, de huius Metropolitanae Ecclesiae origine, ac dignitate, deque aedificiis poneam exstructis.

Sellam vero descripsit Bacchinius, & tabulis quatuor sub aspectum dedit: nonnulla tamen iuvat addidisse. Bacchinius eam ex ligno albicante, quod ebur imitetur, constructam putat; ego vero diligenti-

gentissime inspexi, attrectavi etiam, & cultro ab-
 rasi, atque experimento eburneam esse deprehen-
 di. Pars quidem, quae a tergo, lignea est; imo
 postypa, quae hanc exornant (quod Bacchinio me-
 moria excidit adnotare) lignea quoque sunt. In
postergali, quod vocant, sex caelatae Tabellae,
 tunc erant, modo quatuor; nam *Visitatio Sanctae
 Elisabeth*, & *Convivium Christi post Resurrectionem*
 desunt; ita impraesentiarum VI. introrsum, & XIV.
 extorsum desiderantur. Addam etiam tabellas e-
 burneas, & ligneas non esse aetate suppare; il-
 lae enim antiquioris & multo dissimilis artificii:
 quod etiam a Bacchinio est praetermissum. Decem
 aliae Tabellae eburneae, in quibus tota Iosephi
 Historia oculis subiicitur, extant hodiernum. Huic
 anaglypto aliud pene simile vidi Neapoli in ae-
 dibus Optimi Cardinalis SPINELLI, quem ob mul-
 ta in me benefacta veluti praestantissimum Numen
 suspicio. Tabula est marmorea ex parietibus ma-
 ioris Templi avulsa, quum tanti Principis impen-
 sa in splendidiorem formam derigeretur: oblonga,
 & in parvula quadrata distincta. In his res abs
 Iosepho gestas lapicida exsculpsit; Omnium sensus
 est, sellam ad Pontifices pertinere: cuipiam tamen
 viro, ceteroqui rei antiquariae studioso, in su-
 spicionem venit, num forte sedes esset Exarcho-
 rum, At qui oculata fide sellam ipsam, mono-
 grammata huic adiectum, & sellas alias marmoreas
 in hac urbe superstites, quibus utebantur Antisti-
 tes, & Abbates, expenderit, facile nobiscum pari
 utetur consilio.

§. VIII.

Postremo in mandatis a te habeo, ut quidquid
 Antiquitatis excellens, & rarum detegerem, &
 non-

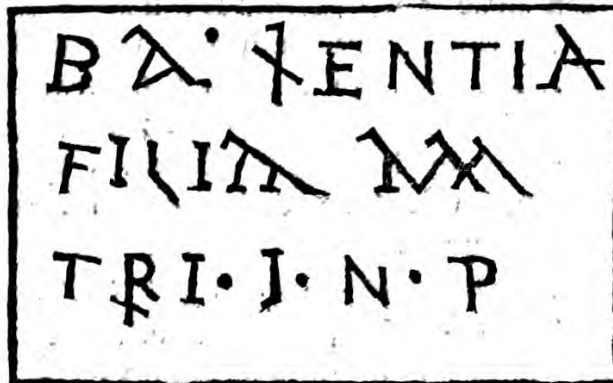
nondum typis commissum delinearem. Quid rerum agimus mi GORI? Nunquid sacerrima haecenus narrata profanis temerabo? Colligam quidem, ut tibi morem geram, sed haec iaceant mantissae adinstar, & veluti dissociata, & seposita. Primo in ambulatione subdiali Episcopi existat anaglyphum dignum oppido, quod tibi exhiberem conspiciendum. Fabula, quam hic effinxit eximius sculptor, nota est, at vix in antiquis marmoribus reperitur. Tradunt Fabularum narratores post Apollodorum *Lib. II.* Eurystheo mandante, Cervam acripedem, & aurea cornua habentem (*si modo in cervis feminis, inquit Giraldus, cornua reperiuntur, quod tamen fingunt Poëtae*) Dianae sacram fuisse, quam nullus mortalium poterat cursu comprehendere: iubetur Hercules illam vivam Mycenae adducere; annum totum currendo est infecutus; tandem, ut nonnullis placet, ad Ladonem amnem iam iam tranaturam, vel, ut scribunt alii, in monte Artemisio prae lassitudine dormientem, cepit. Marcus Marulus Spalatensis in *Dialogo de Laudibus Herculis*, laqueis implicatam fuisse docet illis verbis: *Post haec, ut non robustum modo, verum etiam prudentis admodum ingenii eum fuisse monstrares, acripedem cervam aurea cornua praeferentem ab illo LAQVEIS captam memoras.* Marmor quod est in solario Archiepiscopi Ravennatis potius dormientem captam ostendit: cernimus enim Herculem arcum, pharetram, leonisque exuvium deposuisse, & trunco suspendisse, ut pedetentim, & placide in digitos erectus incedens improvise illam detineret. Consonat illud incerti in *Anthologia lib. IV.*

Quarto labore Cervam aureis cornibus dormientem cepit.

Quar-

Quartum hunc Herculis laborem exhibet Bege-
rus in suo *Hercule* Tab. IX. non ex Toreumate,
quod minime viderat, sed ex MSS. Pighii desumferat.
In eo vultus hominis, & beluae penitus detriti;
cornua cervam haud exprimunt, nihilque Hercu-
lem refert, praeter clavam humi iacentem, sicut
in hoc nostro marmore. In nummis etiam (quid
enim verum sive ab hominibus, sive a DIIs ge-
statum in his non deprehenditur?) Tabula haec
conspicitur. Trifanum in opere: (*Comentaires sur
les Medailles*) nummum prodit Prusae ad Hyp-
pium percussum in honorem Macrini, quem per-
peram delineatum videre etiam est in magna col-
lectione Montfauconii. ΜΗΤΡ ΠΡΟΥΤΣ ΕΩΝ ΠΡΟΥ
ΥΠΠΙΩ. *Metropoleos Prusensium ad Hypium*. Du-
plex erat Prusa in Bithynia, altera ad montem
Olympum; altera ad fluvium Hypium. Μητροπολεως
nomen indutum puto huic urbi honoris causa,
non quod ei multae aliae civitates parerent. Num-
mus in hoc a marmore differt, quod Prusensis
monetarius Herculem effinxit clavam manu eri-
gentem, cervam quasi percussurum, non quidem
ut interimat, sed ut terrefaciat, ne ulterius aufu-
giat. Alium etiam nummum a Nicensibus cun-
sum sub Antonino protulit vir praeclara eruditione P.
Froelichius (*Appendix ad Num. Urbium Graece lo-
quentium num. cXLI.*) ΝΙΚΑΙΕΩΝ. Latina etiam pe-
cunia hoc Herculis facinus repraesentat. Trifan-
us, Oisellius, Mediobarbus nummum recensent Ma-
ximiani, numini, maiestatique Herculis devoti, in
quo Hercules, clava deposita, cervam cornibus ap-
prehendit, cum inscriptione: VIRTVS AVGG P.
ROM. Bandurius alium profert tertiae formae, &
eximiae raritatis. Hoc ipsum Herculis facinus adla-
tis sarcophagis egregie illustras Cl. GORI, in Prole-
gom. Tom. III. Inscr. Etruriae. II. Est

II. Est etiam hac in urbe peramplum, & illustre Coenobium, vulgo *di Classe*. Incolunt Monachi Camaldulenses pientissimi, studiis & doctrinis dediti, estque Bibliotheca sat referta, & Museolo instructum. Paucula quaedam hic depromam, quorum huic Panacothecae paucis ab hinc diebus facta est accessio. Lapis Roma advectus sic habet:

Sic interpretor: VALENTIA, seu VALENTIA. FILIA. MATRI. IN. PACE. Littera A quater conspicitur; sed ubique dissimilis figurae. Aliud marmor in hunc modum:

D *Heic Columbae duae* M
cum ramusculo in rostris
 LESVRIÆ. IVSTI
 NÆ. FILIAE. DVLC.
 Q. V. A. XVIII. M VII
 LESVRIVS. CLEMENS
 ET. CLODIA. PAVLI
 NA. PARENTES. ET
 AVRELIVS. PAPI
 RIVS. MARITVS
 CONTRA. V. P.

In-

Inscriptio altera hoc pacto:

V	I	C	T	O	R	I	A	N										
A	L	E	X	A	N	D	R	I	N									
V	I	X	A	N	.	X	X	X	.									
M	I	L	.	A	N	.	X	X	.									
M	.	A	V	R	E	L	I	V	S	.								
S	E	L	E	V	C	V	S	.	F	E	R	.						
E	X	.	E	A	.	E	T	.	M	A	R	I	O	N	.	L	I	B
B	.	M	.	P	.	C												

Si Victorianus hic patria Alexandrinus ex XL, quos vixit, annis, militavit XX; ergo rite inter milites allectus, auctore Plutarcho in Gracchis: νεώτερον ἑπτὰ καὶ δέκα ἐτῶν μὴ καταλέμεσθαί στρατιώτην. *iunioyem annis septem & decem militem non legi*; etsi aliquando ob iuvenum inopiam, ut in secundo Bello Punico, lex violata sit, Item e vivis decessit antequam ex numero iuvenum exivisset, quod vel anno aetatis XLVI. eveniebat, si Polybium audimus, vel XLV. si Censorino stamus. *Vsque quinque & quadraginta annos iuvenes adpellatos, quod Rempublicam in re militari iuvare possent.* (*de die Natali*). Formula illa EX. EA omnino insolens, neque emendari potest EX. EO; nam hanc loquendi rationem Veteres, quod sciam, minime usurpant. Sollemne quidem EX ASSE, EX BESSE &c. EX TESTAMENTO. Quocirca lapicidae culpa forte error irrepsit.

III.

III. Inter monumenta eiusdem Musei imago exstat etiam iuvenis pectore tenus ex aerea lamina conformata, sed ectypum est opus. Mortuorum Imagines non solum Sepulcris adiciebantur, aut deportabantur cum funus duceretur, sed in aedibus religiose, adservare consuevit Antiquitas. Stiae *Genii*, & *Lares Domestici*, de quibus sermonem instuere, opus est ut mihi temperem, quum totam Geniorum, & Larium doctrinam diligentissime tradiderit I. B. Passerius in aureo suo *Acherontico*, te curante, edito in tuo Museo Etrusco.

IV. Exstant in Sacrario S. Vitalis mitrae aliquot gemmis antiquis ornatae, quas solent paullo antentius contemplari, qui iter habentes vetera monumenta lustrare delectantur. Gemmas omnes describere nec est opus, nec vacat. Vnam tantummodo proderit sub aspectum subiicere, & explicare.

Huic fere similem protulisti, DOCTISSIME GORI, in
Mu-

Museo Florentino Tab. XXII. 1. 2. sed opinione discrepamus; siquidem ais: *adhortatio est ad Amasium, vel Amasiam, ut mutui amoris recordetur.* Ego vero ad morem illum perditissimum refero, quo veteres Mortis memoria se se ad voluptates excitabant, & illius recordatione in venerem, & Bacchum fiebant effusiores. Quum Pisaurum paucis ab hinc mensibus divertissem, meque, ut asolet, hospitio singulari humanitate excepisset vir & summo loco natus, & apprime comis Hannibal de Abbatibus Oliverius, quem medullicus, & plusquam oculos diligo, iam tum animo constitueram hanc tibi meam aperire sententiam. Nam, quum Cl. Oliverius, cuius *se pectore cuncta vetustas condidit*, suis me eruditissimis sermonibus bearet, & Graecos praesertim nummos, & gemmas antiqui operis, quae omnia recens comparaverat, mihi conspicienda obiiceret, Gemmam etiam vidi cum lemmate: ΜΝΗΜΟΝΕΥΞ: de eius interpretatione in colloquium ventum est, meumque illi probari consilium animadverti; nunc vero quoniam opportunitatem nactus sum, causas quibus impellor, edisseram.

Itaque Gemma, quae est ex veteri encausto bicolori, manum refert auriculam summis digitis atrectantem, vellentemque cum lemmate: ΜΝΗΜΟΝΕΥΞ ΜΟΥ. *Memento mei.* Primus, qui eius meminerit, Lipsius fuit, qui (*Quaestionum Epistolicarum Lib. IV. Epist. XXVI.*) lapillum caelatum, in quo caput sculptum, & manus aurem prehensens, cum verbo greco *μνημόνευε*, se vidisse apud fratres Laurinos scribit. Commemorant Raeyardus (*ad leg. XII. Tabular*) Iuriconsultissimus Gravina (*Originum Iuris Lib. II.*) Heinecius (*Antiquit. Rom. Lib. IV. Tit. VI.*) ubi de

anteflatione, quum actor, cui reus se subducere satagebat, & iudicium declinare, testes advocans, interrogabat: *licet antefari*? Hinc memoriae causa admotis digitis imam eis vellicabat auriculam: quod ideo factum, quia aurem Memoriae veteres dedicarunt, sicuti dexteram Fidei, genua Misericordiae, frontem Genio etc. Sed in carminibus amatoris exemplum non subit animum, quo ostendam amasium auricillam puellae vellere, ut sui recordatio alte in animum descendat, eumque prae oculis gestet. Corollas quidem, tabellas, libros duarum plicarum, strophium puellis misfitare solebant amatores, quo animum illicerent, atque devincirent; sed tesseram benevolentiae, in qua hocce symbolum auris, a quo traditam legimus? Gemma haec perfrequens: cur ergo inter amantium artes non recensent, qui de his scripserunt? Cupido ille divipotens describitur quidem a Mythographis faces iniiciens, eiaculans tela, laqueis retibusque implicans; quem vero, etsi bona vellet, oricilla arripuit? Apollo id praestitit apud Virgilium Tytiro pastori, ne muneri suo deesset, & carmen pangeret: Eclog. VI.

..... *Cynthius aurem*
Vellit, & admonuit

Sed Cupido Deorum natu minimus hoc ritu haud utebatur. Mors utique, si fides Gentilium Theologis, atris cum volat alis, sic homines admonebat, ut genio indulgerent antequam tributum penderent.

Memoria repete, Gori amicorum suavissime, quod legimus in Poëmatio, cui titulus *Copa Syrisca*, quod Virgilio, (etsi plures pernegent) attribuant Scaliger, Casaubonus, Barthius, alique pe-

penes I. Weitzium, a quo editum 1642. Recte ne an fecus Cupam hanc viderit Baudelotius in nummulo, in quo vas, & litterae C. S. non quaero. Poëmat's argumentum probe habes exploratum, sed exitum perpende:

*Pone merum, & talos; pereat qui crastina curat;
Mors AVREM VELLENS: vivite, ait, venio.*

Ego ita de ea re sentio. Quemadmodum antiquis temporibus, qui omnes vitae delicias captabant, *larvam illam argenteam* Mortem referentem, quam in Trimalcionis convivio describit Petronius, in convivium medium afferri iuebant, ut brevitatis vitae commonefaceret; propterea bibendum esse, atque edendum, ut nihil de huius vitae, ut impii cogitant, fructu depereat. Lucretius Lib. II.

*Hoc etiam faciunt ubi discubere, tenentque,
Pocula, seque homines, & inumbrant ora coronis,
Ex animo, ut dicant, brevis hic est fructus homullis.*

Ita etiam in ceteris humanae vitae actibus se ipsos ad libidinem provocabant, gemmas in anulis gestantes, in quibus hoc nostrum Mortis hieroglyphicon. Perspicuum inde mihi fit dum adsimiles gemmas contemplor, in quibus aliud ecphonema ΜΝΗΜΟΝΕΥΕ ΚΑΛΗΣ ΤΥΧΗΣ, *Memento bonae Fortunae*, quid verba haec exprimunt nisi pestiferum dogma, vivendum eum voluptate, dum fortuna felix adspirat? Id praeterea confidentius affirmo, dum animo revolvo hoc in more positum fuisse apud antiquos, ut anulorum cavis illigarent lapillos, quorum caelatura id admonebat, exiguum nobis vitae curriculum naturam circumscriptisse; idcirco in voluptatibus aetatem terere oportere.

Exem-

Exemplo fit gemma illa, cuius mentionem iniicit scitus, ac peritus Antiquarius Venutus, (*Collectan. Antiquit. Roman. Tab. LXXX.*) quamque ille viderat apud M. A. Sabbatinium, ἀφροδισιον σχήμα consulto praetermittit, inscriptionem recenset, quae sic se habet:

ΠΑΡΔΑΛΑ . ΓΕΙ	PARDALA . BIBE . DELICIARE
NE . ΤΡΥΦΑ . ΠΕΡΙΛΑ	COMPLEXV . VTERE . MORI
ΜΒΑΝΕ . ΘΑΝΕΙΝ CE	ENIM . TE . DECET . ET . TEMPVS
ΑΕΙΟ . ΓΑΡ ΧΡΟΝΟC	BREVE . EST .
Ο Δ Ι Γ Ο C	

In cinctu autem illo quadrinodi (quem in hac tantummodo Gemma haecenus vidi) quidpiam suspicor male sani, & obsceni, & fortasse Fascinum, quo in re amatoria turpissime Veteres utebantur. Tibullus I. IX.

*Ipsa Venus magico religatum brachia nodo,
Perdocuit multis non sine verberibus.*

Sed haec foeda sunt, & ab honestate remota, nec in flagitiosis decet esse longiloquum. Habes, mi Gori, de hoc Cimelio, quae mihi iamdiu infederat animo opinio. Hic Mors adhortatur, ut sui recordetur, qui hac gemma usus fuerit: curet se molliter, oblectet se voluptatibus, & ut Catullianis verbis dicam, vivat atque amet, nobis quum semel occidit brevis lux. Da veniam oro obtestorque si a te dissentio; neque id in sequiorem rapias partem: Si enim iusseris, e sententia disce-

scedam, adeo tuum de his rebus iudicium aequifimum censeo.

Haec habui, quae dicerem de nonnullis huiusce Urbis Antiquitatibus; non eo consilio, ut in Ravennatum fortunas audacius invaderem: sunt enim viri doctissimi, qui si hanc spartam adornare instituissent, commentario longe eruditiori praestitissent; sed ad scribendum animum appuli, tum ut tibi petenti morem gererem; tum ut Ravennatibus, qui me benevolentis, liberalisque animi significationibus sunt complexi, observantiam, pronamque voluntatem testatam fecerem, & Exercitationem hanc meam, quasi donarium, eorum GENIO INDVLGENTISSIMO lubens merito consecrarem. Vale, OPTIME GORI, meque amare perge.

Ravennae VIII. Kal. April. cIo.Io.ccxxxix.

